

ЗОШТО ИДЕОЛОГИЈАТА Е ВАЖНА

Есеи за национализам, политички идеологии и бирократија

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски",
Скопје

32

ЗОШТО идеологијата е важна [Електронски извор]: есеи за
национализам, политички идеологии и бирократија / [автори Јован
Ананиев ... и др.]. - Штип : Универзитет "Гоце Делчев", Правен
факултет, Центар за правно-политички истражувања, 2016

Начин на пристап (URL): <https://e-lib.ugd.edu.mk/naslovna.php>. -

Текст во PDF формат, содржи 182 стр.. - Наслов преземен од
екранот. - Опис на изворот на ден 24.02.2016. - Кратки биографии:
стр. 181-182. - Фусноти кон текстот. - Автори: Јован Ананиев, Ана
Никодиновска-Крстевска, Страшко Стојановски, Душко Петров,
Оливер
Митев, Боби Гидиоски, Петар Трајков. - Библиографија кон трудовите

ISBN 978-608-244-289-1

1. Ананиев, Јован [автор] а) Политички теории - Идеологии

COBISS.MK-ID 100608010

Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Правен факултет, Центар
за правно-политички истражувања

ЗОШТО ИДЕОЛОГИЈАТА Е ВАЖНА

Есеи за национализам, политички идеологии и бирографија

Центар за правно-политички истражувања

Штип, 2016

Издавач © 2016 Copyrights Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип, Правен факултет, Центар за правно-политички истражувања. Адреса: Универзитет „Гоце Делчев“ -Штип, бул. Крсте Мисирков 10а, ПБ 301, 2000 Штип, Република Македонија.

e-mail: clpr@ugd.edu.mk; веб. ugd.edu.mk и clpr.ugd.edu.mk

За секое наредно објавување или ре-објавување на целата публикација или дел од нејзините содржини, авторските права ги задржуваат авторите

Уредник

Доц. д-р Страшко Стојановски

Автори

Проф. д-р Јован Ананиев

Доц. д-р Ана Никодиновска-Крстевска

Доц. д-р Страшко Стојановски

М-р Душко Петров

М-р Оливер Митев

Боби Гидиоски

Петар Трајков

Лектура

Александар Димитров

Печати

Печатница 2-ри Август-Штип

Предговор

Идејата за создавање на едно вакво дело произлезе од работата на Центарот за правно-политички истражувања, во кој се инволвирани дел од наставниот и соработничкиот кадар, заедно со студентите на Правниот факултет, при Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип.

Академскиот амбиент отсекогаш значел многу повеќе од тесните рамки на наставните курикулуми со кои оперираат универзитетите. Визијата за подигање на општествениот развој треба да произлезе токму од студентската иницијативност, желба за докажување и стекнување на многу повеќе од базични знаења. Студентот, како и наставно-соработничкиот кадар, треба да поттикнува дебати, да бара одговори, но и да остави простор за поставување на нови прашања. Визијата треба да прерасне во мисија, а конечната цел секогаш е создавање на подобро општество.

Оваа публикација претставува синтеза на работата токму на дел од студентите на Правниот факултет во Штип, заедно со дел од професорскиот кадар. Трудовите се однесуваат на различни аспекти на проучување на идеологијата. Сепак, севкупниот труд содржи три целини. Во првиот дел се разработува национализмот, или националната идеологија, во прв ред како теоретски експлоатирана тема, видена низ призмата на македонскиот и балканскиот дискурс, но исто така и низ европскиот надворешно-политички контекст. Во вториот дел се претставени три труда кои ја разработуваат политиката, односно проблеми врзани со теоретски аспекти на политичката мобилизација, за потоа да бидат ставени во рамките на македонскиот политички контекст, од воспоставувањето на политичкиот плурализам и независноста, до гласачкото однесување како манифестна содржина на политичките идеологии. Исто така, во ова заедничко дело е поместен текст кој се однесува на бирократијата видена низ призмата на современите светски теории и праксата на емпирискиот

егзамплар виден низ трансформација на македонското општество.

На крајот, овој труд не мора да биде опсервиран ексклузивно низ теснокритичкиот поглед на читателот. Тој претставува многу повеќе! *„Зошто идеологијата е важна“* е една страница од остварувањето на визијата на Правниот факултет и севкупно на Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип, во која најважната алка секогаш е студентот.

Штип, 03. 02. 2016

Доц. д-р Страшко Стојановски

Раководител на Центарот за
правно-политички истражувања на Правниот факултет при
Универзитетот „Гоце Делчев во Штип, Република Македонија

Содржина

ДРЖАВА-НАЦИЈА ИЛИ НАЦИЈА-ДРЖАВА	9
ОСНОВНИТЕ ТЕОРЕТСКИ КОНЦЕПТИ ЗА НАЦИЈАТА- ДРЖАВА И НАЦИОНАЛНАТА ИДЕОЛОГИЈА	29
ЕВРОПСКАТА УНИЈА ВО МЕЃУНАРОДНИТЕ ОДНОСИ: ТЕОРИСКИ ГЛЕДИШТА ЗА МЕЃУНАРОДНАТА УЛОГА НА УНИЈАТА И КОНЦЕПЦИИ ЗА ЕВРОПСКАТА НАДВОРЕШНА ПОЛИТИКА	79
КАРАКТЕРИСТИКИ НА ПАРТИСКАТА ИДЕОЛОГИЈА	103
ПЛУРАЛИЗАЦИЈА И ДЕМОКРАТИЗАЦИЈА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА (1990-1991)	119
ГЛАСАЧКО ОДНЕСУВАЊЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА: ВЛИЈАНИЕТО НА ЕТНИЧКИОТ И ВЕРСКИОТ ФАКТОР ВРЗ ГЛАСАЧИТЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	141
ТЕОРИИ ЗА БИРОКРАТИЈАТА НА МАКС ВЕБЕР И СОВРЕМЕНИОТ ОПШТЕСТВЕН СИСТЕМ	159
Кратки биографии	181

ДРЖАВА-НАЦИЈА ИЛИ НАЦИЈА-ДРЖАВА

Боби ГИДИОСКИ

Вовед

Овој краток есеј ќе се обиде да направи еднаквост меѓу етносот и народот, но воедно и дистинкција меѓу нацијата и народот, а со тоа и разлика меѓу државите според нивниот пристап на уредување кон наведените поими. За таа цел, ќе се прави дистинкција меѓу државата-нација и нацијата-држава. За да би можеле во целост да ги одбраниме тезите дека денешната современа држава за да го носи приматот држава-нација треба да пристапи кон граѓанскиот модел, ќе пристапиме кон анализи од самиот почеток на човековото битие. Притоа ќе анализираме неколку умови од нашето поднебје, но и од поднебјата кои не се ни малку блиски според нивниот начин на мисла.

Критичката мисла, која превладува во трудот, не е насочена кон индивидуи или групи кои имаат воспоставено таков однос на нештата, туку истиот има за цел да даде придонес кон рedefинирање на нацијата-држава во држава-нација, а притоа се применат универзалните човекови права. Правото на индивидуата не е само право да живее, туку и право на слобода при користење на неговите посебности. Доколку посебностите кои индивидуата ги поседува не ги ужива, тогаш смислата за животот би станала нихелистичка. Трагајќи по Хегеловата вистина, од пупката, преку цветот, па сè до коренот, ќе се обидеме да одговориме на тезите кои погоре ги наметнавме.

1. Историјат

Многу филозофи, политиколози и етнологи застапуваат тези дека етносот како колектив е добиен со групирање на повеќе племиња во етнос, повеќе братства во племе, а претходно овие братства со групирање на повеќе родови, а родовите со групирање на повеќе примитивни орди (Неделјковиќ, 2007). Со оваа поделба делумно се согласува Билјана Поповска (2005: 19) при што тврди дека ордите го формирале родот (генс, клан), родовите-братства (фратрија), додека братствата оформиле племиња (фила), а етносот како заедница на повеќе племенски сојузи не е класифициран. Одговорот за ваков вид гледиште на Поповска треба да се бара во самото признание на Саша Неделјковиќ дека етносот како поим во тој период, па и периодот кој следува, означува нешто сосема спротивно од сопственото, ознака на туѓото. Освен тоа, истражувањата на Поповска се во контекст на историчноста, додека на Неделјковиќ во правец на потрагата на национализмот.

Наведената еволутивната поделба ќе ја искористиме за утврдување на идентитетот на етносот која започнува од примитивната орда и завршува на етнос-народ и условно нација. Периодизацијата¹ на човештвото низ историјата опфаќа три фундаментални фази: предаграрна, аграрна и индустриска (Гелнер, 2001: 8). Освен поделбата на Гелнер, тука се периодизациите на Маркс и Макијавели, но сепак Гелнеровата дава поголема прегледност при формирањето на етносот, додека останатите периодизации ќе ги користиме како помошно средство при вршење на анализата. Во понатамошниот тек, првите две фази ќе ги обработиме во едно поглавје, додека третата фаза заслужува посебна анализа.

1.1 *Предаграрна фаза*

Предаграрната фаза според Гелнер не дава можност за издвојување на етносот како засебен, со оглед на фактот што овој период според Маркс го опфаќа периодот на примитивни и робовладетелски заедници, сè до феудалното општество. За

периодот до XV век п.н.е. велíme дека станува збор за период на примитивните орди, каде половото општење немало контрола. Првите полови забрани воедно ги дале првите облици на сродство; истите ќе се сретнат кај консангитивните семејства.ⁱⁱ Овој облик на семејство предвидува ендегамен брак, односите припаѓале меѓу членови од иста група, со што се формираат родовите. Втората фаза ја опфаќа пуналуаⁱⁱⁱ семејството, а со тоа и појавата на егзогамниот брак, при што се појавува братството, додека во последната фаза се најавува појавата на моногамијата преку синдијазмичкото семејство^{iv}, а со тоа и појава на племето (Поповска, 2005: 6-14).

Моногамијата паралелно се појавува со наследното право и правото на сопственост, како и чувството за територијалност. Според Билјана Поповска (2005: 19), цитирајќи го Луис Х. Морган, родот како следна фаза на човечкиот развој е творба на егзогамните односи и забраната на полово општење во рамките на групите, а не како последица на појавата на човечкото општество. Тука мора да се напомене дека паралелно со појавата на родово-племенските сојузи се појавува првото обичајно право и првите поглавари-старешини на таков вид сојузи, кои вршеле распределба на имотот. Сепак, овој период е повисок стадиум од родовскиот.

Во Хомеровиот период (периодот од XIII - VIII век пред н.е.) ги добиваме првите податоци за човечкото битие. Хомер, поимот етнос го употребува, но за посебни групи и животни (Неделјковиќ, 2007: 17). Племенската заедница во овој период била највисок стадиум на развој на човековиот развој, за да подоцна се појават првите цивилизации.

Како резултат на здружување на племињата во сојузи настануваат првите цивилизациjsки творби во период од VIII - VI век пред н.е. Првите племенски сојузи заведени во анализите на историјата кои ги формирале првите држави, град-полиси, се јонските племиња кои ја формирале Атина и дорските племиња кои ја формирале Спарта. Тука може да се најде поимот етнос, но во тоа време овој поим не се користи за сопствениот народ, туку за туѓиот, што според Аристотел значело нешто туѓо,

додека за сопствениот народ „НИЕ Атинците“ (Неделјковиќ, 2010: 17). Несомнено дека овој временски период го обележува племенскиот сојуз, кој *de facto* и *de jure* формира етнос, бидејќи со самото соединување на повеќе племиња се формира етносот, а класичен пример за истото е самата Спарта, која се формира од четири племенски заедници (Поповска, 2005: 72). Но, самосвесноста е на доста ниско ниво на останатите племенски заедници, со што се приклучуваат и приклучуваат на екуменската држава на Александар Македонски, која остава голем белег во натамошниот развој на државата. По смртта на Александар Македонски се наметнува елинистичката држава, каде преку освојувањето се овозможува мешање на културите и сè поголемо наметнување на грчката култура.^v Елинистичките држави, кои се формираат од Македонската империја, ги водат аристократите, војсководците на Македонската држава. Тие застануваат на чело на држави каде етносот не е нивно крвно сродство, но и тоа да немаат заеднички културни обележја. Преку екуменската држава и елинистичките држави се губи начелото на сродство по крвна линија, а во преден план се истакнува територијалноста како начело.

Појавата и експанзијата на Римската Империја во периодот од IV в. пред н.е., па сè до II в. по н.е. според филозофската мисла ја опфаќа концепцијата на универзална држава, која се задржува долг период низ историјата (Камбовски, 2010: 68). Универзалноста во овој период е во насока на јазичното обележје, како и империјалистичко владеење на поединецот. Сродството во Римската Империја на почетокот се дефинира според начелото на агнатско сродство, кое подоцна ќе биде заменето од когнатското сродство,^{vi} за на крај крвното сродство да биде потиснато во периодот на Јустинијан. За овој период карактеристично е тоа што се појавува поимот етнос во контекст на тоа да се издвои одредена територија од Рим, во замена на поимот провинции, како и поимот *natio*, но за останатите, додека за сопствениот етнос се користи поимот НИЕ Римјаните (Неделјковиќ, 2007: 13). Бидејќи во тој период владее политеизмот, религиската догма не влијае во универзалноста,^{vii} но јазичното обележје се

наметнува како универзално. Универзалноста прави спој меѓу елинистичката концепција и концептот на Римското Царство, притоа се користи како спој меѓу државното и црковното владеење во средниот век, пред сè во Источното Римско Царство.

Јазичното општење се вршело на универзални принципи, латински или грчки јазик, начело кое се напушта со распадот на Римската Империја.^{viii} Во Западното Римско Царство универзалноста се смета за напуштена кај јазичното општење, додека како универзално начело се наметнува монотеизмот, религиозната христијанска догма. Додека, пак, кај Источното Римско Царство, освен религиозноста, опстанува грчкиот јазик, сè до навлегувањето на Словените на Балканот. Западниот дел веднаш по поделбата се соочува со нов предизвик - ударите на Германите овозможуваат целосен крах на Западното Римско Царство, воедно распад на предаграрниот период.

1.2 Аграрна фаза

Името Германи го носат повеќе племенски сојузи: Франките, Бургундите, Визиготите, Англите, Сасите и други. Сите наведени имале свои царства, но Франките биле повеќе воинствени, извршиле покорување на Гало-римјаните. Карактеристично е тука што покореното население лесно го прифаќа новиот владетел, а тоа се должи на брзото христијанизирање на колонизаторите, но во правец на аријанскиот ерес^{ix}, со што доаѓа до признавање на новите царства од страна на Папата (Поповска, 2007: 26).

Од погоре наведеното може да се забележи дека повеќе племиња создавале етнос, но во овој период етносот нема самосвест за самобитност, туку за покорување и проширување на своето царство. Со појавата на аграрната фаза родовско племенските сојузи исчезнуваат, а со тоа и крвното сродство. Доаѓа до мешање на расите, семејното обичајно право станува црковно, промена на религија, освен задржување на одредени фолклорни и традиционални обележја. Аграрната фаза на запад

се карактеризира со јазичното општење кое не е универзално; универзално станува латинското писмо, но не и говорот.

Ваков развој на настаните во Византија доаѓа со нападите и целосното населување на Словените на Балканскиот Полуостров. Кај Берзитите, пример, кои на почетокот самостојно делувале, за да потоа формираат своја склавинија - Берзитија, обележјата биле родовско-племенски (Поповска, 2007). Подоцна, за време на Самуиловото Царство, ова племе се спојува со останатите племиња на Струмите, Драговитите и други, кои имале слични обележја и сличен јазик, кој се разликувал дијалектчки или воопшто не се разликувал. Притоа, наведените племиња окупирале територии на кои живеел засебен домороден етнос, со засебни обележја, и истиот тој етнос бил принуден на асимилација и прифаќање на начинот на живот на дојденците, но воедно мешање на расите, културата, традициите, обичаите...

Така групираниите племиња го формираат етносот; освен наведените елементи се придодаваат митот и историјата како елементи на етносот. Овој етнос за да би можел да дојде до таа форма, нормално би било овој процес да го правеле на одредена територија, која има свое име. Најчесто името на територијата се зема како име на државата, како и тоа името на етносот да биде носител на името на државата, што не е секогаш случај.

Ако се навратиме кај Берзитите, и тие не го определиле името на територијата како и дотогаш, туку го промениле според името на нивното племе, а освен тоа и останатите топоними биле променети на нивниот мајчин јазик. Племињата се групирале и го создавале етносот или по доброволна основа или по окупациски пат. Тогаш најчесто името се задржувало на оној што е помокен или на оној што е поброен. Уште при групирањето на племињата дошло до нивно мешање, а со тоа не може да се тврди дека тие се групирале само по доброволна основа според нивните сродни обележја, туку и по насилан пат, со што етносот нема чиста раса, нема исти обичаи и традиции, нема ист јазик, па дури и религија. Сите наведени обележја со

текот на времето се прифаќаат или отфрлаат преку пат на наметнување.

Со самото групирање на племињата доаѓа до прифаќање или отфрлање на обичаите, јазикот и религијата. Нормално би било во периодот на аграрната фаза моќниот и повеќебројниот да надвлее над слабиот и помалкубројниот, а со тоа да се наметне супериорноста. Словенските склавинии надвладаа над домородците, го задржале јазикот, но паганската религиозност ја замениле со монотеизмот, кој бил домороден. Паганството, иако подоцна влијаело врз месното население со воведување на дуалистички религиозни убедувања,^x сепак потклекнува пред големото влијание на црквата.

Но и во овој аграрен период, според Гелнер не постои можност за формирање на нација-држава, но затоа постои можност за формирање на етносот. Аграрниот период е доста долг период во кој владеат царствата, но тогаш за првпат во историјата може да се каже дека доаѓа до признавање на посебни етноси. Според Душановиот законик, каде во чл.39 вели дека Србите и Грците се еднакви пред законот, нивните имоти добиени пред Душан се неприкосновени (Поповска, 2010).

Со самото тоа дека постојат засебни групи во самото царство се дава до знаење дека тие групи имаат засебни обележја на одредени етноси. Овој период воедно се заведува како период на аристократска раса,^{xi} мешање на крвните раси на аристократијата со цел успешно владеење. Уште од самиот почеток при формирањето на етносот, како средство на препознавање останува јазикот, додека другите обележја се вкрстуваат, но и јазикот, кој доколку не бил негуван, тогаш тој етнос бил целосно асимилиран. Според тоа територијалноста од митолошки аспект гледано на Балканот игра голема улога при формирање на државата, пред сè во дефинирање на државните граници: Грција поттикната од Византија, Србија од Душановото Царство, Бугарија од првото Бугарско Царство и притоа сите во тие територии се еднакви по етнос, без разлика на нивните јазични и други културни обележја.

Што се однесува до појавата на поимот етнос, Грците дури во XV век го прифаќаат како поим за сопствениот народ во замена на поимот милет, кој го користи Отоманската Империја за немуслиманското население. Освен наведениот поим, Отоманската Империја ги користи поимите каури или рисјани, притоа обележувајќи одредена група според религиозноста, односно поим за туѓото, но тука е поимот раја кој се користи за религиозна немуслиманска група, но и за обичниот народ во кој спаѓаат и самите муслимани. Овој период е карактеристичен што етносот се дели по религиозна основа, но тука мора да се забележи дека голем број на немуслимански семејства го примаат исламот како своја религија, иако нивното потекло не кореспондира со Отоманците.

2. За државата - Индустриска фаза

Роденденот на индустриската фаза, а воедно и роденденот на нацијата според Ерик Хобсбаум, цитирајќи го Ренари (1996: 146), го поврзува со Француската револуција. Но, револуцијата не се појавува сама по себе, нејзе ѝ претходат разни политички, економски и други случувања. Пред да се впуштиме во анализа на поимот нација, мораме да го разработиме поимот народ, кој се појавува во индустриската фаза и претставува збир на индивидуи кои сметаат дека имаат колективно име, мит за заеднички предци, заеднички историски сеќавања, заедничка култура, поврзување со претходна татковина и чувство на солидарност кон значаен дел на популацијата.

Според наведеното, факт е дека истите се воедно и елементи на етносот, а со тоа етносот е со еднакво равенство со народот. Според тоа, повеќе етнички групи кои се препознаваат со исти особености го формираат етносот-народот. Овој етнос-народ не може да го претставува целокупното население на една територија, бидејќи дел од населението не се идентификува со “народот”. Затоа, целокупното население ја претставува нацијата.

Нацијата е замислена форма на здружување, која во вид на политичка идеологија застапува мнозински број на население, кое одлучило да живее во заедница на една определена територија под покровителство на една легитимно избрана власт. Нацијата не мора да ја карактеризира заедничко минато, култура, јазик, религија, туку волја за заеднички живот, каде целокупното население ќе ужива во економски просперитет, социјална правда, мир и толеранција. Според Ило Трајковски (2005:118), нацијата треба да се гледа како посебна политичка заедница, како и тоа дека нацијата се разликува од етничката група, бидејќи етничката група поседува идентитет на заедница и чувство на културна гордост, но за разлика од нацијата, кај неа има недостиг од колективност за политички аспирации. Овој пристап и принцип на формирање држава-нација е карактеристичен за француската нација, каде културата се отфрла како заедничко обележје, додека се зема територијата како основа за формирање на заедницата.

Сепак, меѓународното право, на почетокот на дваесеттиот век наметна право на самоопределување и истото произлезе од либералните убедувања на претседателот на САД, Вудро Вилсон, преку неговите 14 точки како начела на идната карта на светот. Преку Лигата на народите и Версајскиот договор се отвори голем дијапазон на убедувања и гледишта за новата форма на државата. Нема да навлегуваме во историјата на човештвото и да судиме за постапките во минатото, и не би сакале да критикуваме нешто кое можеби во тоа време било соодветно и најдобро за иднината на општествениот развој. Вилсон, идниот светски поредок го креира преку правото на самоопределување и формирање нации-држави, принцип кој доведе до формирање на преку 200 нови држави.

Во почетокот на деведесеттите години од минатиот век, многу народи повикани на каузата на самоопределување се насочија кон формирање на држави; некои од нив беа и формирани, само што го сменија курсот на нивното внатрешно уредување, а некои беа во тек на формирање. Карактеристично за оние коишто се формираа е тоа што сите припаѓаа на посткомунистички уредени држави, како и оние формираните,

коишто се трансформираа. Со оглед на фактот што новоформираните држави ги исполнуваа критериумите на меѓународното право и притоа имаа своја територија, свое население и легитимно избрана власт, пристапија кон формирање на држави, и тоа сите кон принципот нација-држава, кој беше втемелен во основниот општествен договор (Маролов, 2012: 27). Според критериумите на меѓународното право, кои требаше да ги поседуваат новоформираните, експлицитно даваат до знаење дека државата не е составена од еден етнос, туку од население, со што се потврдува дека тоа население може да има различни етнички, јазични, културни и други обележја. Наспроти ова начело, новоформираните нации пристапија кон континенталниот принцип на самоопределување, а притоа терминот население се замени со терминот народ. Едни изградија држава без национална припадност, други на повеќенационална, трети на чисто национална припадност - на еден народ. Ако на истото се надоврзе ставот на Саша Неделјковиќ (2010: 13), тогаш тој поимот “условно” го поврзува со фактот дека: „Еден народ може да има своја нација, но и дека и не мора да ја има, како и дека една нација може да има повеќе народи, но и нација со еден народ.“

2.1 Преку тезата се отвора прашањето: Дали држава-нација или нација-држава?

Ако одговорот го бараме според тезата на Ернест Гелнер (2001) кој тврди дека „национализмот ги создава нациите, а не тие него“, би констатирале дека нацијата ја создава државата, но и тоа дека државата се создава врз основа на национализмот. Затоа мора да се направи дистинкција помеѓу нација-држава и држава-нација. Првата е творба и привилегија на еден етнос, додека втората е политичка творба со еднакво равенство на сите во тоа творештво, и нејзиниот основен елемент е еднаквоста.

Во периодот на индустријализацијата, кога говориме за јазичните обележја, не би можеле да тврдиме дека постои

автохтон јазик (Кодрич, 2010). Со истата констатација се согласува и Ернест Гелнер, кој преку лингвистички податоци тврди дека постојат преку 8000 јазични подрачја, а има околу 200 држави, и ако на тоа се придодадат и дијалектите, би требало според етно-националниот концепт, базиран на јазичното обележје, да има десетици илјади нации-држави (Гелнер, 2001: 65).

Етнонационалниот концепт јазичното обележје го врзува според називот на територијата на која твори тој етнос, за потоа истата да се трансформира во назив на нацијата. Во наведениот концепт експлицитно се дава до знаење дека јазикот кој ќе биде користен за секаква употреба е на мнозинството, со што правото на општење на малцинството се дава само во институтот семејство. Оние кои се дефинирани со освен „НИЕ“ и „останатите“ има одреден напредок во поглед на ова прашање со што се дава право на општење и негување на овој елемент во приватниот живот, а дури се одредува процентуална квота за да би се рамнел со мнозинството. Но, притоа не се запазува таа квота дали ги угнетува останатите и се дава ексклузивитет на два-три етноси, со што државата од еднонационална станува би или тронационална, но во никаков случај не е граѓанско национална.

Како што за Балканот треба да стои тезата дека територијалноста ја игра главната улога за градење на државата од митолошки аспект, истото прашање во поглед на градење една држава на запад е дали јазикот се рамни со државните граници. Така дефинираната територијалност значи дека секаде каде што се зборува ист јазик, би бил ист етнос. Класични примери каде јазикот има приоритетна улога е Франција, каде нацијата се рамни со јазикот, а не со културата, но територијалноста се подразбира на еден друг специфичен начин. Францускиот јазик не е службен јазик само во Франција, туку во Швајцарија, Белгија, Канада. Сличен случај е со германскиот и италијанскиот јазик, каде јазичното подрачје не се рамни со територијалноста на државата матица, но и тоа дека индивидуата не се идентификува врз основа на јазичното

обележје, туку врз основа на територијалната припадност (Кодрич, 2010).

Германија се дефинира како држава на НИЕ, бидејќи во целиот текст на Уставот превладува фразата „сите Германци“. Притоа може да се заклучи дека во Германија не постои друг вид на етнос, само етнос различен по култура, што би значело дека дејуре, но не и defacto, во Германија се сите Германци, но бидејќи превладува поимот етнос-народ, а со самото тоа диференцијализмот.^{xii} Следна карактеристика што би се издвоила од самиот диференцијализам е тоа што се наметнува супериорноста, каде преку политичкиот систем мнозинството ги наметнува своите вредности како единствени, а малцинството за да би имало придобивка во тој политички систем треба да ги прифати „своеволно“ наметнатите обележја, а со тоа постепено исчезнување на етничитетот на останатите како засебен, а од друга страна имаме дефинирање на НИЕ според етнос, и тогаш се нагласува народното, по крв (Brubacker, 1992).

Германија нема експлицитно дадено до знаење дека германскиот јазик е официјален службен јазик, но се повикува на судска одлука од 1879 година каде судот прифаќа обраќање кон него исклучиво на германски јазик, а подоцна истото институционално на ист начин го решаваат и останатите државни институции во Германија. Но и тоа што Основниот закон на Германија е напишан само на германски јазик укажува на тоа дека официјален јазик во Германија е германскиот.

Освен наведените држави, во поглед на јазикот со сличен или ист став кон нештата имаат и голем број на нации на континенталното тло, каде јазикот за општење е оној на мнозинскиот етнос, но притоа не се исклучува можноста за самоиницијативно изучување на сопствениот јазик. Додека, пак, Грција категорично отфрла постоење на друго јазично обележје - едноставно не постои друг јазик за општење, ниту се овозможува самоиницијативно изучување на мајчиниот јазик на индивидуата, што не е случај со претходно наведените држави. Како што се забележува во сите наведени држави, јазикот е

ексклузивитет на мнозинскиот етнос, кој тесно се врзува со името на државата, а со тоа се врзува со државните граници и називот на нацијата.

Кога би ја дефинирале државата врз основа на етносот и јазикот, таа би гласела како: држава на НИЕ и останатите ненаброениетникуми во државата. Тука се отвора прашањето дали со овој вид на формулација децидно се дава до знаење дека неприкосновено право има еден етнос, останатите се подредени, потчинети и мораат да играат според правилата на етносот НИЕ? Или при дефинирањето на државата како држава на НИЕ и останати наброени етноси, дали останатите имаат еднакви права со првите, НИЕ? Потоа формирање на дво, тронационални држави-нации, каде името на државата нема никаква врска со носителите на името на етносот. Но, и тука останува отворено прашањето што со оние етноси кои го немаат приматот на етнос, туку некој вид на малцинска група? Дали и тука приматот на надредени го имаат тие два или три етноса? И на крај, постои уште една група на држави кои не би можеле да ги вброиме во нации-држави со оглед на фактот што истите се повикуваат на тоа дека државата е држава на НИЕ со одредена религиска вредност и убедување и останатите групи кои живеат на таа територија. Овој вид на држава-религија не е дел од едно демократско општество. Освен тоа, овој тип не прави разлика по етнос-народ, туку по убедување, и приматот на надреденост го има тој што има такво убедување, додека останатите се туѓинци, но и со поим неверници.

Според тоа, во првиот случај државата е еднаква на народот, а и еднаква на нацијата. Ако денес ја дефинираме оваа форма, би гласела „една држава, еден народ, една нација“. Вториот случај не е ништо различен од првиот, само што се признава дека на таа територија освен НИЕ, живеат и останати етноси (туѓинци), по принципот на Аристотел. Во овој случај оној кој го носи приматот НИЕ има повторно надреденост над останатите, затоа што називот НИЕ секогаш се совпаѓа со називот на државата и со називот на нацијата, а со тоа се искривува основното значење на поимот нација. Многу битен елемент во оваа формулација - етносот - во одредени случаи се

рамни со поимот народ, со што се нагласува граѓанскиот национален концепт, но сепак постои одредена надреденост на НИЕ и останатите народи, затоа овој модел се рамни со првиот. Третиот модел каде што државите се конституирани од повеќе етнос-народи, би можеле да констатираме дека прифатиле граѓански концепт, каде ја дефинирале државата на определен број од етнос-народи, како ексклузивитет според нивната бројност.

За разлика од претходно наведените дефинирања, граѓанскиот национален модел на држава се дефинира како држава на сите граѓани кои живеат на таа територија, каде приматот на надреденост ќе ја има индивидуата-граѓанин, каде етносот ќе биде целосно издвоен од нацијата, а нацијата ќе биде целокупното население. Со тоа модерната држава подразбира територијалност, функционална спецификација, централизација и директен пристап на граѓаните и учество во распределбата на политичките права (Подуновац, 2007).

Во периодот кога самоопределувањето на Вудро Вилсон се наметнува како начело за формирање на држави, никој не се запраша дали нацијата-држава има иднина. Граѓанскиот национален концепт предвидува креирање политики каде индивидуата не се идентификува според нејзината култура, религија, историја и други карактеристики. Овој концепт се подразбира како збир на индивидуи кои се здружиле со цел да ги остварат своите интереси на една територија, со еден заеднички суверен кој е легитимно и легално избран да ги води. Во ваков вид на држава се бара да партиципираат индивидуи од различни етникуми кои имаат различни културни, религиски, јазични и други обележја, на кои треба да им се овозможи да ги искажуваат истите, а притоа да не постојат бариери со кои индивидуата не би можела да напредува. Таа се насочува кон градење на граѓански концепт на општество, каде државата би била на сите граѓани. Колективот-народ се отфрла во целост, индивидуата добива предност наспроти колективот; воедно се прави дистинкција со колективот-нација, кој според овој концепт е повеќе прикласен кога говориме за државата-нација, во спротивно правото на самоопределување предизвикува

порив на чувства и создава стереотипни индивидуи. Граѓанскиот национален концепт според тоа би бил творба на самата држава, додека етнонационалниот концепт на самиот етнос (Лајош, 2012). Еволутивната поделба не е гарант во граѓанскиот национален концепт дека еден народ има чисто етнонационален карактер. Ставот на граѓанскиот концепт е дека со појава на разни колонизаторски политики, имиграциони процеси и политики на глобализација, нормално е еден народ да го изгуби етнонационалниот карактер, па затоа поимот народ да се рамни со поимот нација е неприфатлив.

Ако се анализира ставот на Браун, кој е цитиран од страна на д-р Илија Ацески во неговиот есеј *„Нацијата и идентитетот“*, се тврди дека за да настане нација потребни се шест елементи: прво, име на групата; второ, верба во заедничко потекло, без разлика дали таа е реална или не; трето, исти убедувања; четврто, степен на заедничка култура, по пат на комбинација со јазик, религија, закони, обичаи, институции, облекување, музика, архитектура, па дури и храна; петто, чувство на припадност кон одредена територија и шесто, верба дека формираат етничка група (Ацески, 2010).

Сите погоре наведени елементи се обележја на етнонационалниот концепт на држава, односно нација-држава, односно обележја кои го определуваат народот, а не современата нација. Кога овие елементи би се предефинирале во поглед на граѓанскиот национален концепт, односно држава-нацијата, би го добиле следниот редослед:

1. чувство на припадност кон одредена територија;
2. име на групата врз основа на територијата;
3. исти политички убедувања во смисла на заеднички интерес и економски просперитет; сите останати се ирелевантни.

Според тоа, граѓанскиот модел подразбира една нова поделба, почнувајќи од индивидуата, преку населението па до нацијата. Индивидуата е основната појдовна точка на создавање на населението. Индивидуата и семејството не ги класифицира,

и ги дефинира со фразата еднакво равенство, туку се тргнува од ставот дека индивидуата која одлучила да оформи семејство не значи дека истата ќе го оформи со индивидуа со ист етницитет. Освен оваа причина се наведуваат и други при формувањето на оваа заедница - пред сè се мисли на посвојувањето на млади индивидуи кои останале без семејство од разни причини. Не постои никаков гарант дека тие потекнуваат од тој вид на етнос. Со тоа уште на самиот почеток се гледа дека населението не е и не смее да биде колектив кој го поврзува религијата, историјата, расата, бидејќи индивидуите со самото оформување на семејството не ги врзува овие типови на идентитети, туку само заедничкиот интерес и заемно почитување. Истото се темели со фактот дека индивидуите не потекнуваат од ист етнос, а со тоа се добива мешан етнос по раса, а нормално е расите да немаат иста историја.

Ако го парафразираме Неделјковиќ, според граѓанскиот национален модел секој би можел да биде Американец, но според етнонационалниот модел некој може да биде Македонец, но никогаш да не стане Македонец. Тоа значи дека Јапонецот или Нигериецот иако одлично би ги научиле македонскиот јазик, фолклор, традиции и би прифатиле религија, тој во очите на Македонецот ќе остане Јапонец и Нигериец, вклучувајќи ја расата како сегмент, притоа не можејќи да се скрши дискурсот на Македонецот и неговата перцепција, а од друга страна самиот Нигериец или Јапонец ќе можат да се чувствуваат како Македонци, но за јавноста никогаш да не бидат прифатени како такви. Тоа само ја докажува тезата дека етнонационалниот концепт на држави е формиран врз основа на национализмот и тој национализам, кој на почетокот се дефинира како позитивен, подоцна при самото функционирање на државата прераснува во негативен, односно во диференцијализам.

Основно начело на граѓанскиот концепт претставува мултикултурализмот, кој се јавува како либерален, плуралистички и космополитски. За разлика од последните два, либералниот мултикултурализам е најсоодветен со оглед на фактот дека го издвојува јавното од приватното (Трајковски,

2005: 230). Во граѓанскиот концепт постои начелото на избор на индивидуата во поглед на религијата, културата и обичаите преку тезата земи или остави. Истото во слободна мисла со користење на совршената конкуренција или со поимот либерализација на пазарот од основите на економијата ќе гласи: „Кога ќе влезе една индивидуа во самопослуга и на истата ѝ се нуди производ од ист вид, кој е со ист квалитет и со иста ценовна вредност и притоа тој производ ќе го одбере индивидуално и самостојно, без притисоци, со можност индивидуата самостојно да расудува и истото ќе го стори според лично убедување, затоа што е убедена дека тоа што го избрала е она вистинското кое ќе ги задоволи нејзините потреби, но и тоа да и покрај сета понуда на асортиман од тој вид на производ да одбие и да не пристапи кон пазар, тој не е ништо помалку вреден за самопослугата“ – тоа е еднакво равенство на граѓанскиот национален концепт на држава.

Овие ставови не се ништо помалку различни од тезите на стоиците на Киренаичката школа застапувана од Аристип (435-355 в. пред н.е.), кој тврди дека: Човекот е граѓанин на светот, кој не треба да се врзува за полисот (Камбовски, 2010: 67). Според граѓанскиот концепт истото би гласело: Индивидуата е граѓанин на светот и не треба да се врзува за државата матица или во нашиот контекст не треба да се врзува со етносот.

И на крај, да ја повториме Гелнеровата теза дека *„национализмот ја создава нацијата, а не обратно“*, на што би немало крај, за жал, но за истото во некоја друга прилика.

Заклучок

Етносот како поим сè до почетокот на XV век се користи за туѓиот, останатиот народ, односно за нешто што не е сопствено. Самиот пристап кон поимот етнос дека тоа е дел од нешто туѓо придонесува етносот да не се рамни со народот. Но факт е дека мнозинскиот народ во една етнонационална држава го сочинува етносот со иста култура, јазик, обичаи, како и тоа дека нацијата ја сочинуваат сите етноси со различни културни вредности, во спротивно мултикултурализмот е “мртов“, а тоа е

во интерес на крајните десничарски идеолошки матрици кои пропагираат националистички светогледи.

Библиографија

- Ацески, И. (2010) *Нацијата и идентитетот*, Скопје: Филозофски факултет – УКИМ.
- Гелнер, Е. (1983) *Нациите и национализмот*, (прев. Е. М. Милчин, М. Низамовска) Скопје: Св. Климент Охридски.
- Камбовски, В. (2010) *Филозофија на правото*, Скопје: УКИМ.
- Маролов, Д. (2012) *Меѓународно право*, Штип, УГД.
- Недељковиќ, С. (2007) *Част, крв и сузе*, Белград: Златни змај.
- Поповска, Б. (2005) *Историја на правото*, Скопје: УКИМ.
- Трајковски, И. (2005) *Политичка социологија*, Скопје: УКИМ.
- Хобсбаум, Е. (1996) *Нациите и национализмот по 1780*, (прев. М.Јовановски) Скопје: Идеи.
- Brubaker, R. (1992) *Citizenship and Nationhood in France and Germany*, Harvard University Press: Cambridge, MA.
- Kodric, S. (2010) *Jezik i nacionalizam*, Zagreb: Durieux.
- Lajos, A. (2012) *Narod, nacija, drzava, nacionalna drzava, nacionalizam*, (prev. K. Beretka) Délkelet Európa South East Europe International Relations Quarterly, Vol. 3. No. 4.
- Podunavac, M. (2007) *Izgradnja moderne drzave I nacije*, Univerzitet Beograd: Fakultet politickih nauka.

Референци

- ⁱ Според Марксистичката периодизација на развојот на човечкото битие, а со тоа и периодизација на правото и државата, би разликувале првобитни примитивни заедници, робовладетелски, феудални, буржоаски и социјалистички држави, додека хронолошката периодизација на Макијавели која подразбира стар век, среден век и нова ера, која ќе ја искористиме хронолошки да ги анализираме типовите на држава, би ни користела повеќе за хронолошките настани низ историјата. Така според Макијавели би имале: стар век - примитивизам, потоа полис-држава, екуменска држава (македонизам), среден век – универзализам (на почетокот христијански, за подоцна и муслимански), робовладетелска, феудално-експлоататорска држава, нова ера – колективизам и индивидуализам, буржоаско-демократска, како и социјалистичка држава (Поповска, 2005:6). Тука мора да се забележи дека на овој вид на периодизација треба да се додаде современата држава-нација поткрепена со индивидуализам, период после Втората светска војна, но со најсилен развој околу осумдесетите години од XX век, за што ќе стане збор подолу во есејот.
- ⁱⁱ Консангативните семејства претставуваат крвно-роднински семејства, каде цели групи на мажи и цели групи на жени се наоѓаат заемно во брачни односи. За првпат се појавуваат забрани кои исклучувале можност на полно општење на родители со деца, како и деца со нивни директни предци, но затоа на децата (браќа и сестри) им се дозволувало полно општење.
- ⁱⁱⁱ Пуналуа семејството, крвно роднинско семејство каде постои и дополнителна забрана на полно општење меѓу браќата и сестрите. Иако и тука станува збор за групни бракови, браковите се склучувале меѓу различни групи, каде група на мажи од една крвна линија стапувале во брак со група на жени од друго крвно сродство.
- ^{iv} Синдијазмичкото семејство, заедница на брачни парови кои го сочинувале заедничкото домаќинство.

- ^v Екуменскиот период уште може да се сретне и како македонизам, но и како предпериод на хелинистички држави.
- ^{vi} Агнатско сродство претставува крвно сродство каде оној кој ќе излезе од заедницата ги губи сите права и заштита од таа заедница, додека когнатското сродство кое го потиснува претходното вели дека, без разлика дали постои заеднички живот, треба да се сметаат лицата кои меѓусебно се поврзани со крвни врски.
- ^{vii} Како универзален јазик во периодот на Римската Империја се јавува латинскиот на запад, но и грчкиот јазик на источниот дел.
- ^{viii} Дефинитивниот распад на Римската Империја се смета во 395 година, иако се сметало дека сè уште претставува една целина, но поделбата на Источно и Западно Царство од страна на Теодосиј I воедно се смета за распад.
- ^{ix} Аријанскиот ерес е дел и причина за појавата на шизмата, и истиот пропагира дека Исус Христос не е бог, туку син божји и се противи на светото тројство. Овие начела играат голема улога кога во 1054 година Црквата се дели на православна и католичка според границите на Римското Царство.
- ^x Дуализмот според Коста Солев Рацин се појавува како резултат на отпор кон постоечкото државно уредување под закрила на Црквата.
- ^{xi} Се појавува мешање на крвните линии меѓу кралевите, со земање и давање ќерки на престолонаследници од различни царства.
- ^{xii} Диференцијализам претставува поширок поим за расизам, поим кој го користи Азиз Ал Азмех во неговиот труд *„Ислам и модернизам“*, opг. Islam and Modernities, 1993.

ОСНОВНИТЕ ТЕОРЕТСКИ КОНЦЕПТИ ЗА НАЦИЈАТА-ДРЖАВА И НАЦИОНАЛНАТА ИДЕОЛОГИЈА

Страшко СТОЈАНОВСКИ

1.1 Еволуција на мислата: суверенитет, колективна свест и идеологија

Денешниот свет на сличности и разлики е производ на модерното време, кое подеднакво ги генерира интелектуалните приоритети на академската мисла, но и индивидуалните визии на секој поединец во однос на перцепцијата на опкружувачката реалност. Така, покрај физичките манифестации, како архитектурата или уметноста, светот околу нас е одбележан и со институционалните рамки на државата, вклученоста или исклученоста на граѓанинот во креирањето на политичките и економските процеси, но и индивидуалните или групни форми на идентификација, верување или идеализирање на истата таа „реалност“.

Светот денес е одбележан со функционирањето на суверените држави кои се темелат на неколку особености, од кои најзначајни се: суверенитетот (обединува власт, територија и население), граѓанството (вклучува формално правна рамка, според која статусот на секој член на одредена држава е еднаков, со исти права, обврски и можности за партиципативност во политичките процеси), пазарната економија (која се врзува со гарантирањето на сопственоста и формално обезбедување на еднакви можности за акумулирање на материјални добра), како и идеологијата (национална, политичка или класна, како алтернативен секуларен супституент на религијата во насока на мобилизација на народните маси). Кон крајот на 20-от век ваквите претпоставки се проширени со глобализацијата и универзализацијата

подеднакво и на вредностите, но и на глобалната политичка поставеност на светскиот поредок, при што демократијата е понудена како „супериорен“ политички облик на уредување.

Но процесот на трансформирање на карактерот на државната природа и структурата на мислата не бил едноставен. Иако денешниот поглед за потеклото и развојот на „дивилзацијата“ создава визија за континуитет на мислата од антиката до денес, во практика позначајните промени се јавуваат со појавата на хуманизмот и ренесансата во Европа. Во оваа насока дотогашниот духовно-колективистички поглед на светот започнува да се менува во насока кон индивидуалниот либерализам. Доколку во средновековна Европа доминира она што се нарекува христијанска екумена, со развојот на протестантизмот и реформацијата започнува преминот од ексклузивно религиско толкување на нештата, преку „ре-откривање“ на античките мислителите и филозофијата ослободена од религија, кон научен пристап и секуларизирана мисла инкорпорирана во рамките на западноевропските универзитети.

Во Европа, како резултат на протестантската реформација,¹ се формираат услови за воспоставување на нов светски поредок. Во историско-политичка смисла, како гранични периоди на иницирање, ферментирање и создавање на модерните држави се земаат Вествалскиот мир од 1648 година и Француската револуција од 1789 година. Во овој меѓупериод мислителите како Хобс и Лок, Русо и Монтескје, како и

¹ Протестантизмот со својата концепција за децентрализирана црква совршено соодветствува на потребите на советодавната власт да ја зајакне контролата на определено територијално подрачје. Протестантскиот поглед кон државата е во согласност со нивните верувања. Како човечка заедница, државата е неправедна и животот во неа е божја казна поради човековата грешна природа. Ова имплицира нужна покорност кон државната власт и кон судбината (Weber, 1968. *Protestantska etika i duh kapitalizma*, Sarajevo).

ОСНОВНИТЕ ТЕОРЕТСКИ КОНЦЕПТИ ЗА НАЦИЈАТА - ДРЖАВА И НАЦИОНАЛНАТА ИДЕОЛОГИЈА

подоцна Кант и Хегел, ќе ги удрат темелите на новото филозофско поимање на светот. Она што подоцна ќе се прошири од запад е токму просветителството и хуманизмот, идејата за човечко достоинство, закон во смисла на чувар на индивидуалноста, како и луцидниот позитивен ум кај луѓето, како аверзија на мистичката егзалтација (Greenfield, 2003: 268).

Еден од најзначајните елементи кој овозможува премин од империјално- религискиот модел на држава кон секуларната национална (или нација-држава) е појавата и развојот на концептот на суверенитетот.² Класичниот поим на

² Жан Боден (1530-1596) се смета за современиот иницијатор на концептот на суверенитет, со неговите *Шест книги за државата* (1576), кој го претставува суверениот како владетел над секој човечки закон, кој одговара само пред Божјото и природното право. Така тој го предефинира Божјото право на кралевите, велејќи дека: „Сувереноста е апсолутната и вечна власт на една држава.” Сувереноста е апсолутна, па така и неделива, но не и без граници: важи само за јавната сфера, а не и за приватната. Сувереноста е вечна, бидејќи не истекува со нејзиниот имател (како *авторитас*). Со други зборови, сувереноста не е ничија сопственост - во суштина, таа е неотуѓива.

Овие карактеристики подоцна решително го обликувале концептот на суверенитет. Истите ги наоѓаме и кај теориите на општествен договор, како на пример онаа на Русо (1712-1778) со неговата дефиниција за народен суверенитет, која се разликува само по тоа што тој го смета народот за суверен. Исто така сувереноста е неотуѓива - Русо ја отфрла разликата помеѓу потеклото и примената на суверенитетот, разлика на која се засноваат уставната монархија или репрезентативната демократија. Во своето познато дело „Општествен договор“, Русо се залага за суверена власт, која произлегува од народот, односно граѓаните на државата. Според него „поданикот и суверенот се истоветни корелации, кои се соодветствуваат во изразот граѓанин“ (Русо, Жан Жак. 1949. Друштвени уговор. Београд: Просвета, 72). Макијавели, Хобс, Лок и Монтескје исто така играле клучни улоги во формирањето на концептот

суверенитетот се одликува со централизација на власта на определена поголема територија, врховност и апсолутност на власта и ексклузивност (неделивост и непреносливост) на власта.³

на суверенитет. Концептот на *volkish* се припишува на Хердер, додека со Русо се врзува потенцирањето на законите, слободата и колективната волја (Smith, 2000/1: 9). Дотолку за Андерсон нацијата е замислена политичка заедница и тоа како инхерентно лимитирана и како суверена (Андерсон, 1998: 19).

Карл Шмит (1888-1985) го дефинира суверенитетот како моќ на „одредување на вонредна состојба“, во обид, според Џорџо Агамбен, да се спротивстави на мислењето на теоријата на Волтер Бенџамин според која насилството е сосема туѓо на законот. Хетеродоскиот концепт на суверенитет на Жорж Батај, кој може да се нарече „антисуверенитет“, исто така инспирирал мислители како Жак Дерида, Агамбен и Жан-Лук Нанси.

³ Суверенитет е ексклузивно право на врховна политичка (на пр. законодавна, судска, и/или извршна) власт над извесен географски регион, група на луѓе или себеси. *Суверен* претставува врховната законодавна власт, која не е подредена никому.

Изворот на или оправданоста за суверенитетот („од Бога“ или „од народот“) треба да се различи од неговата примена од страна на владините сектори. Кај демократските држави, суверенитетот го има народот. Ова се нарекува народен суверенитет; може да се применува непосредно, како кај народно собрание, или почесто посредно, по пат на избори за претставници на народот. Ова се нарекува репрезентативна демократија – систем на управување кој денес најчесто се среќава. Народниот суверенитет го среќаваме и во други облици, како уставни монархии, по политичка реалност обично идентични на Комонвелтот. Системите на репрезентативна демократија исто така може да се мешаат со други облици на управување, како на пример референдумите во многу земји.

Според овој модел, националниот суверенитет е со вечно потекло, како природата или Бог, легитимирајќи го Божјото право на кралевите кај апсолутните монархии и теократиите.

ОСНОВНИТЕ ТЕОРЕТСКИ КОНЦЕПТИ ЗА НАЦИЈАТА- ДРЖАВА И НАЦИОНАЛНАТА ИДЕОЛОГИЈА

Оттука, врз основа на новите услови и воспоставениот суверенитет, бил промовиран и концептот на модерната држава.⁴ Основната идеја за функционирање на државата е

Поформална разлика се прави по тоа дали законот е тој што е суверен, кое сочинува вистинска правна држава: пишаниот закон (ако е уставно коректен) важи и е применлив, дури и против политичката волја на народот, сè додека не биде формално променет по процедура на уставни промени. Во потесна смисла на зборот, секоја отстапка од овој принцип значи револуција или пуч, без оглед на намерите.

Кај уставното и меѓународното право, концептот на суверенитет се однесува и на правото на полна власт на владата врз сопствените работи во рамките на дадена географска територија, и во извесен контекст правото на разни органи (како судови) на правна јурисдикција, а не по мандат или под надзор. Одредувањето на тоа дали некој ентитет е суверен или не, не е егзактна наука, туку работа на дипломатски договор.

⁴ Во извесна смисла може да се утврдат пет клучни карактеристики на државата:

- Државата е суверена. Таа применува апсолутна и неограничена моќ со тоа што се наоѓа над сите други асоцијации и групи во општеството;
- Државните институции се јавни, за разлика од „приватните“ институции на граѓанското општество;
- Државата е практикување на законодавството. Државата според општото мислење ги одразува постојните интереси во општеството;
- Државата е инструмент за доминација, а државниот авторитет е поддржан од принудата. Оттука монополот на „леgitимно насилство“ за Макс Вебер е практичен израз на државниот суверенитет; и
- Државата е територијална асоцијација. Јурисдикцијата на државата е географски одредена и ги опфаќа сите оние кои живеат во нејзините граници, без разлика дали тие се или не

претходно да се исполнат одредени параметри на воспоставување на релации на функционирање и разбирање на она што се нарекува „држава“ и „власт“ преку која се обезбедува контрола и функционирање. Така се унифицира и стандардизира она што се нарекува државен апарат, кој во најтесна смисла ја опфаќа власта (која во модерна смисла најчесто ги дели функциите во рамките на законодавната, судската и извршната), администрацијата, војската, полицијата, локалните и регионалните институции и слично. Исто така, она што модерната држава ја издвојува од традиционалните модели на империјална држава е тенденцијата за воспоставување на она што се нарекува конституционална власт, која значи воспоставување на внатрешна контрола и ограничувања кои се насочени кон носителите на власта (Хејвуд, 2009: 97).⁵

Секоја современа држава означува соодветен број на лица како нејзини граѓани и ги дефинира сите други како нежелители, или туѓинци. „Денес, границата меѓу граѓаните и туѓинците е поважна од кога и да е.“ Секоја држава воспоставува концептуална законска и идеолошка граница меѓу граѓаните и странците. Секоја држава тврди дека е држава на и за одредено поврзано граѓанство кое вообичаено ја сочинува

се граѓани. Поради тоа, на меѓународната сцена, државата се смета како автономен ентитет (Хејвуд, 2009: 97).

„Државата“ е онаа институција или институции (полиција, судство) кои специјално се занимаваат со одржување на редот. Според Вебер, државата е агенција во рамките на општеството која поседува монопол врз легитимното насилство. Значи државата подразбира постоење на специјализирани институции за спроведување на редот (Гелнер, 2001: 8, 9).

⁵ Модерната национална држава се темели на индивидуално-лична основа свртена кон сегашноста (*omni present*), врзана не со посветеност, туку со централизираните институции, а политичкиот авторитет во средниот век се темелел на личните врски меѓу владетелот и поданиците (Abazi, 2007: 89, 90).

ОСНОВНИТЕ ТЕОРЕТСКИ КОНЦЕПТИ ЗА НАЦИЈАТА - ДРЖАВА И НАЦИОНАЛНАТА ИДЕОЛОГИЈА

нацијата. Граѓанството содржи одредени бенефиции и обврски од кои се исклучени неприпадниците. Па оттука, „во модерна смисла нацијата-држава е инхерентно националистичка“ (Brubaker, 1999: IX, X).

Најзначајната карактеристика на модерната држава е ставањето во нејзина функција на новиот тип на градење колективна свест, која произлегува од идеологијата. Оттука националната идеологија, или како што ќе биде попозната - национализмот е еден од основните белези на нацијата-држава и општо на модерноста. Тешкотијата на дефинирање на терминот „нација“ доаѓа од фактот што сите нации претставуваат збир од објективни и субјективни особености, спој од културни и политички карактеристики. Во објективна смисла нациите се културни ентитети: групи од луѓе кои го зборуваат истиот јазик, имаат иста религија, исто минато итн. Оттука нацијата-држава е облик на политичка организација и политичка идеја. Во првиот случај станува за автономна политичка заедница која е врзана со испреплетените врски на граѓанството и национализмот. Според тоа, таа е алтернатива на мултинационалните империи и градовите-држави. Во вториот случај нацијата-држава е првичен или идеален вид одразен во целта на Манчини: „Секоја нација е држава, само една држава за целата нација.“ Како такво, начелото на нацијата-држава очигледно го изразува убедувањето дека нациите се „природни“ политички заедници чија сила потекнува од испреплетените граѓански и културни врски (Хејвуд, 2009: 118-139).

Значи доколку според претходно изнесеното, националната држава има граници (се поклопуваат или не), има монопол врз легитимната употреба на насилство и наплаќа данок на некој ограничен број на население (Eriksen, 2002: 108), национализмот е политички принцип кој тврди дека националната и политичката единица треба да се совпаѓаат. Национализмот како сентименти или како движења може најдобро да го дефинираме во рамките на овој принцип. Националистичкиот сентимент е чувство на гнев предизвикано

од кршењето на принципот и задоволство од исполнувањето на истиот. Националистичкото движење е предизвикано од ваквите сентименти (Гелнер, 2001: 5).⁶

1.2 Основни теоретски претпоставки за потеклото, релациите и карактерот на нациите и национализмот: модели на градење на нацијата

Денешната слика е дека напредните индустриски општества го држат огледалото на иднината на нашата планета, каде нациите и национализмите ќе бидат откриени како привремени сили кои брзо ќе бидат истрошени во светот на широките транзициони пазари, моќни блокови, глобална потрошувачка и масовните комуникации. Новите генерации на Западот навикнати да патуваат, мигрантите и мешањето на културите веќе не дозволуваат полна сила на старите национални мемории, традиции и граници (Smith, 2000/2: 2). Но замислените заедници на нацијата, следена од идеолошката рамка на национализмот се далеку од исчезнување. На некој чуден начин колективниот идентитет едноставно се

⁶ Улогата на национализмот може да биде со различен карактер. Модерната идеологија на национализмот го опфаќа следново:

1. Светот е поделен на нации, секоја поседувајќи дистинктивен карактер, историја и судбина;
2. Политичката моќ има единствена особина во нацијата и лојалноста кон нацијата ги надминува сите други лојалности;
3. Да се биде слободно човечко суштество мораме да се идентификуваме со нацијата;
4. За да бидат автентични, нациите мораат да имаат максимална автономија и
5. Светскиот мир и правда може да се градат само во општество на автономни нации (Smith, 2000/1: 72, 73).

Трите идеали кои политичката програма мора да ги реализира се: националната автономија, националното единство и националниот идентитет (Ibidem, 73).

ОСНОВНИТЕ ТЕОРЕТСКИ КОНЦЕПТИ ЗА НАЦИЈАТА - ДРЖАВА И НАЦИОНАЛНАТА ИДЕОЛОГИЈА

редефинира, задржувајќи ги границите и стандардите за мобилизација на ресурсите во корист на замислените или реални заеднички карактеристики. Единствената промена е во технолошките предуслови, кои го менуваат начинот на перципирање, но не и формата на нацијата.

Така за Гирц, национализмот, слично како и религијата, е озлогласен во модерниот свет и, слично како и религијата, тој тоа, помалку или повеќе, го заслужува. Верската заостанатост и националната омраза нанеле повеќе штета на човештвото од кои било две други сили во историјата. Но, сепак, и двете истовремено се движечка сила на некои од најкреативните процеси во историјата на човештвото. Тие се всушност втемелувачи на целата западна цивилизација. Затоа во новите држави времето на идеологијата допрва започнува (Гирц, 2007:351). Оттука, за да се определи суштинското значење на термините „нација“ и „национализам“, ќе тргнеме од историските значења, за потоа да се обидеме да допреме до суштината преку теоретска анализа на истите.

Пред да се осврнеме на еволуцијата на значењето на терминот нација мораме да тргнеме од еквивалентите кои низ историјата се користени како некаков оптимален супституент на значењето кое денес е обединето во рамките на националниот колективитет. Така, на пример, античките Грци зборот „етнос“⁷ го користеле за сите нехеленски народи, но не и

⁷ Смит разликува три вида на етнитетети:

1. „латерална“ или аристократско екстензивно, со слаби граници, кои ретко се потпираат на културното навлегување на „народот“ и бирократската инкорпорација;
2. Вертикална или демотско, интензивно прифатена култура од сите луѓе, со слаби граници, тежок влез и вернакуларна мобилизација и
3. Фрагментирано или имигрантско (како што постои во САД, Австралија и слично) (Ibidem).

Во модерна смисла, нацијата нужно мора да поседува татковина, а етничката група не (Ibidem, 65).

за себе. Античките Хелени овие заедници ги нарекувале барбари (варвари), што на системот на именување му го прикачува пејоративното значење. Промената на ваквото поимање на колективитетите се случува во 18-от век, кога во германската интелектуална мисла е воведен терминот етнографија, а подоцна и етнологија, етнопсихологија и слично. Поради ова зборот „етнос“ станува широкоупотребуван, однесувајќи се на јазичните, културните и други карактеристики на посебните заедници, кои почнуваат да се нарекуваат етнички заедници, етнички групи, етницитет, а релациите меѓу нив се дефинирани како меѓуетнички односи (Тошевски, 2003: 13). Но масовната употреба и популаризација на терминологијата поврзана со етничноста, во рамките на научната мисла се случува дури во втората половина на 20-от век, често адресирана на националните колективитети, но и на групите кои немаат своја национална држава, или изградена национална свест, а се одликуваат со поседување на оптимум дистинктивни културни маркери.

Во текот на 19-от век, па сè до Втората светска војна, термините „етнос“ или „нација“ често се заменуваат со „раса“. Ова настанува под влијание на истражувањата на Чарлс Дарвин и биологистичката интерпретација во рамките на општествените појави. Во академска смисла силно влијание

Вистинското значење на терминот *ethnos* во побунетата Грција (се мисли на периодот на Грчкото востание) е илузивно и често погрешно наведувачко; тоа често се користи во смисла на дефинирање на православните христијани, без разлика на нивниот мајчин јазик, или како синоним за *genos* во однос на нацијата-држава. Религијата и жителството, исто како и јазикот и „потеклото“, се користени во најразлични комбинации за дефинирање на идентитетот на побунетата нација. На ова треба да се додаде и активното учество во борбата против султанот (Kalioroulos, 2002: 227). Во истиот контекст треба да се разбере и комплексноста на конструкцијата на идентитетите во Македонија кон крајот на 19-от и почетокот на 20-от век.

ОСНОВНИТЕ ТЕОРЕТСКИ КОНЦЕПТИ ЗА НАЦИЈАТА - ДРЖАВА И НАЦИОНАЛНАТА ИДЕОЛОГИЈА

има францускиот автор Артур Гобино (Arthhur Gobineau) со својот „Есеј за нееднаквоста на човечките раси“, во кој ја застапува тезата за супериорноста на ариевската раса. Во политичкиот јазик, а многу често и во научната литература, кога се зборувало за народи или нации се употребува зборот „раса“⁸. „Нацијата“, која и дефинитивно го зазема местото на она што претходно е „расата“, ги промовира националните сентименти и свест како фундаментални елементи на историскиот феномен, како и нивните објаснувачки функции (Smith, 2000/2: 18).⁹

⁸ Во сите документи кои се однесуваат на малцинствата во рамките на Друштвото на народите, меѓу двете светски војни, се зборува за „расни, јазични и религиозни малцинства“, а по крајот на Втората светска војна, зборот „расни“, во рамките на Организацијата на обединетите нации е заменет со терминот „етнички“ (Тошевски, 2003: 14).

⁹ Терминот „раса“ со основното биолошко значење се јавува во средината на 19-от век. Дечев ја наведува претпоставката дека претходникот на овој термин треба да го бараме во „lineage“, кој имал цел пред сè да го различи благородничкиот статус. Денес главно е прифатено дека „раса“ нема онтолошко значење, туку е пред сè општествен и идеолошки конструкт. Но доминацијата на овој термин во втората половина на 19-от век настанува пред сè врз основа на ширењето на антилиберализмот, национализмот и империјализмот. „Особено по Француско-пруската војна (1870-71 год.) објаснувањето на историјата, културата и политиката со расната терминологија станува популарно, проследено со воспоставувањето на визиите за „предците“, Аријанскиот мит и расната хиерархија меѓу Европејците и не-Европејците, како и хиерархиите внатре во „белата раса““. Притоа терминот бил користен за означување на географско, религиско и класно базирани односно разлики втемелени на бојата на кожата, но и мошне често лингвистички и етнички дистинктивности (Detchev, 2009: 237, 238).

Според Тошевски, поимот „народ“ термилошки доживеал најмалку промени. Истиот има основно значење кое се однесува на пошироките маси, кои се разликуваат од социјалните елити, а денес има две основни атрибуции. Првото значење подразбира посебна етничка, културна или јазична заедница, често користејќи се како супституција за „нација“. Второто значење има правно-политичка конотација, односно се користи за граѓаните на одредена држава, кои истовремено се носители и на суверенитетот. Со ова значење не само што се губат етничките атрибути, туку значењето во целост се изедначува со терминот „држава“ (Тошевски, 2003: 14).

Историски гледано, исто така и терминот „нација“¹⁰ во различни периоди и општествени контексти има различно значење.¹¹ Во раниот среден век терминот се користи за означување на крвните врски. Но исто така подоцна истиот има територијално значење на луѓе кои живеат во одредено населено место (град, село или регион), семејни родови, социјални слоеви, па дури и родови на животни. Сепак, во рамките на универзитетите во Европа почнува да се кристализира основното значење на терминот нација. Така, на пример, на Универзитетот во Париз постоеле четири значења на “nations”, со следните официјални имиња: 1. Почитуваната нација на Франција; 2. Верната нација на Пикардија; 3.

¹⁰ Терминот е изведен од латинскиот термин *natio*, кој во денешен контекст се изедначува со нација или народ. Овој збор старите Римјани го извеле од глаголот *nascor*, со значење „да си роден“ со еквиваленција на македонскиот термин народ. Но во самата Римска Империја по прво се користело *Populus Romanus*, а не *Natio Romanorum*, поради изразитото пејоративно значење на вториот (Тошевски, 2003: 14, 15).

¹¹ Според Гринфилд, постојат пет различни фази низ кои има поминато значењето на зборот „нација“: 1. Група од странци, 2. Заедница на истомисленици, 3. Елита, 4. Суверен народ и 5. Посебен народ (Greenfield, 2003: 9).

ОСНОВНИТЕ ТЕОРЕТСКИ КОНЦЕПТИ ЗА НАЦИЈАТА - ДРЖАВА И НАЦИОНАЛНАТА ИДЕОЛОГИЈА

Ценетата нација на Нормандија и 4. Постојаната нација на Германија. На Универзитетот во Абердин постоеле четири нации: Мар, Бучан, Мареј и Ангус, додека на Универзитетот во Виена се зборувало за австриска, бохемска, саксонска и унгарска нација (Ibidem, 17).

Во 1694 година, Француската академија ја дефинира нацијата како *„сите жители на иста држава, на иста земја, кои живеат под исти закони и употребуваат ист јазик“*. По Француската револуцијата ќе се задржи ова основно значење, со единствена промена на терминот „жител“ со „граѓанин“. Така во „Декларацијата за правата на човекот и на граѓанинот“, од 1789 година: „Нацијата е извор на сета сувереност; не може ниту еден поединец, ниту група на луѓе да имаат власт што изрично не произлегува од нив“. Малку претходно, во Декларацијата за независност на САД од 1776 година, за новата федерална држава се користи зборот „нација“ (Ibidem, 21, 22).

Меѓутоа, во другите делови на Европа, пред сè во германските области, како и во трите империи, Хабзбуршката, Руската и Отоманската, развојот на значењето на поимот „нација“ оди во друг правец, кој доведува до поинакви резултати на обновување на генетското значење на “nation” од времето на Римската Империја. Во однос на германскиот простор, единствениот обединувачки фактор се германскиот јазик и култура, кои при отсуство на единствени државни структури се единствениот фактор за развој на нацијата не во политичка, туку во јазично-културна смисла. Значајна улога во оваа насока има германскиот филозоф Хердер (Johann Gottfried Herder),¹² според кој националностите со својот јазик, култура

¹² За Хердер и покрај големата улога што им ја дава на културата и јазикот, како и фактот што се повикува на автентичното групно постоење, останува и важниот елемент на цивилизацијата и волјата: *„Остави им на луѓето да мислат добро или лошо за нас, тие се нашиот јазик, нашата литература, нашиот начин (на живот) и оставете тоа да биде доволно“* (Smith, 2000/1: 9).

и традиции претставуваат суштински фактор на развојот на хуманоста. Понатаму, наспроти превладувачката доктрина дека човекот како поединец (индивидуа) е основа за секој вид развој, особено за демократијата, Хердер тврди дека човекот-индивидуа е важен само во неговиот општествен контекст, со што тој го преферира колективизмот пред индивидуализмот. Националноста дефинирана од него како етничка заедница е „природна органска целина, производ на законите на природата и нејзините припадници преку огледување на јазикот и традициите, кои ја одржуваат и развиваат нејзината духовност“. Оттука „најприродна држава е таа со еден народ и еден национален карактер“ (Kedourie, 1985: 64). Германските романтичари на Хердеровиот органски културализам му даваат специфична политичка димензија преку расправите дека вистинската слобода се содржи во апсорпцијата на желбите за индивидуалното самоопределување во рамките на колективната волја на заедниците или државата. Ова ќе се постигне со правилно насочување на индивидуалните желби (волји) низ процесот на националното образование на народен јазик. Националната волја е формирана преку управување и автентичност (Smith, 2000/1: 10).

Кога се зборува за улогата на нациите и национализмите во современиот свет, историските дебати се фокусирани главно на три прашања:

1. Природата и потеклото на нациите и национализмот;
2. Староста (античноста) или модерноста на нациите и национализмот,¹³

¹³ Почетоците на нацијата Кох ги бара во Англиската револуција, Кобан го проследува овој почеток кон крајот на 18-от век преку поделбата на Полска и Американската револуција, додека Кендури (Kedourie) ја сместува во 1807 година, кога Фихте (Fichte) „се обраќа на германската нација“. Но според Смит најприфатлив е датумот на Француската револуција (Smith, 2000/2: 17).

ОСНОВНИТЕ ТЕОРЕТСКИ КОНЦЕПТИ ЗА НАЦИЈАТА - ДРЖАВА И НАЦИОНАЛНАТА ИДЕОЛОГИЈА

3. Улогата на нациите и национализмот во историската и особено скорешната општествена промена (Ibidem, 2)¹⁴

Секое од овие прашања создава дискусии, кои се особено интензивирани кон крајот на 20-от и почетокот на овој век.¹⁵ Оттука генерално можат да се издвојат две школи и правци, кои нудат различни толкувања: примордијализам¹⁶ и модернизам.¹⁷

¹⁴ Според систематизацијата која ја создава Смит дополнително се наведени и этносимболизмот и перенијализмот, кои во суштина се една од формите на перенијализмот интерпретирани во различни временски контексти. Постојат три ставови во однос на теориите за нациите и национализмите:

1. Етички и филозофски, кој се фокусира на прашањето како ја разбираме нацијата, нејзините вредности, временска поврзаност (место или контекст во модерната епоха);
2. Антрополошки и политички, односно каква заедница е нацијата (реална или фиктивна) и
3. Историски и социолошки, што се занимава со прашањето на местото на овој феномен во историјата на човештвото (Smith, 2000/2: 8).

¹⁵ Почетоците на модерната мисла се врзани со поголемите меѓувоени историчари и проучувачи на национализмот: Карлтон Хејс (Carlton Hayes), Ханс Кох (Hans Kohn), Фредерик Херц (Frederick Hertz), Алфред Кобан (Alfred Cobban), Е. Х. Кар (E. H. Carr), Луис Снајдер (Louis Snyder) и Бојд Шафер (Boyd Shafer) (Ibidem, 16).

¹⁶ Примордијалистичките интерпретации опфаќаат две фази:

1. Првата е карактеристична за 19-от и првата половина на 20-от век, кога примордијалистичките приоди се темелат на јазикот и на расните дефиниции;
2. Втората фаза, која доминира по крајот на Втората светска војна, кога се усвојува примордијалистичкиот поглед кој се темели на културните и историските фактори, дури

Основната претпоставка на примордијализмот е дека нациите отсекогаш биле или дека барем дел од нив се присутни на територијата на која се наоѓаат денес и дека минатото игра голема улога во денешното постоење и опстојување на нацијата (Gellner, 1999: 32). Примордијализмот произлегува од даденоста, т.е. предодреденоста. Поврзувањето на крвната врска, јазикот, обичаите и сл. се доживуваат како нешто што само по себе содржи непобитна, повремено надмоќна принуда (Гирц, 2007: 11). За Гирц, етничките и националните прилепувања произлегуваат од „културните црти“ на општественото постоење од сродството, јазикот, религијата, расата и обичаите. Ваквите „вродени црти“ одат над (зад) рационалната калкулација и интересот... Примордијалноста е нерационална, или ирационална. Придонесот на примордијалистите е значаен токму во однос на димензиите на субјективните емоции и интимната припадност кои ги издвојуваат културните националности, а кои не се доволно

дозволувајќи и присуство на субјективен „партиципативен“ примордијализам кој произлегува од работата на Шилс [Shils] и Гирц [Geerc] (Etherington, 2003: 10).

¹⁷ Трите фундаментални дебати ги структурираат и продолжуваат да ги дефинираат историографиите на национализмот:

1. Органицистите (органска нација) наспроти волунтаристичкото разбирање на нацијата (доброволно пристапување кон нацијата) и современите дебати помеѓу примордијалистите и инструменталистите (конструктивистите), кои произлегуваат од тие разбирања;
2. Перенијалистите (повратност на нацијата) наспроти модернистичките приоди кон нациите и национализмите и современите дебати за староста или модерноста на нацијата;
3. Социо-конструктивистите наспроти етно-симболичните приоди кон нациите и национализмите и современите дебати за врските на минатото и сегашноста во формирањето на иднината на нациите (Smith, 2000/1: 2, 3).

ОСНОВНИТЕ ТЕОРЕТСКИ КОНЦЕПТИ ЗА НАЦИЈАТА - ДРЖАВА И НАЦИОНАЛНАТА ИДЕОЛОГИЈА

објаснети од политичките, економските и воените истории (Smith, 2000/1: 23).

Според Џошуа Фишман, за да се надмине значењето и силата на етницитетот, мораме да ги отстраниме либералните, радикалните и социолошките претпоставки на модернизмот. Етницитетот е перенијален, ако не и примордијален. Етницитетот е прашање „да се биде“ (да се постои - поврзано со сродството), „да се прави“ и „да се знае“ (Ibidem, 23). Доколку „да се биде“ значи и да се постои, „да се прави“ е поврзано со автентични активности и однесување кое настојува да го сочува и аргументира наследството од предците и бара етнички одговори, пред сè преку автентичниот лингвистички медиум. Етницитетот не е фиксиран. Тој секогаш е адаптивен, со поглед напред во иднината, а неговото единствено барање е дека новите работи треба да се направат „на наш начин“ и да останеме „вистински во потеклото“. Ова е токму тоа што го демонстрира историското паметење на етницитетот и етничките национализми во Источна Европа (Ibidem, 24).

Примордијалната теоретска рамка вклучува био-социјални аспекти, за кои се тврди дека се вечно (поточно, колку што е можно подлабоко во историјата) присутни кај одредена група или заедница. Примордијализмот, оттука, се темели на претпоставката за органско постоење на нацијата,¹⁸ која е втемелена и манифестирана преку етно-културните или етно-јазичните особености.

Според Гирц, постојат неколку типови на примордијални врски:¹⁹ претпоставените крвни врски (роднинство); расата

¹⁸ Органската нација е заснована на духовни принципи, а членовите се поврзани преку мит за заедничкото потекло и делат заедничка култура и како единствена културна заедница живеат според вернакуларните кодови во историската татковина (Ibidem, 6,7).

¹⁹ Според класификацијата на примордијалните врски, тие може да се градат како однос на:

ЗОШТО ИДЕОЛОГИЈАТА Е ВАЖНА

(надворешните црти); јазик; регион; религија; обичаи (истакнување на една група која се смета за носител на „цивилизацијата“ (Гирц, 2007: 14-16).²⁰

- една доминантна и една потчинета група;
- групирање во географска смисла;
- две големи групи со воспоставена меѓусебна рамнотежа;
- неколку групи, главно големи и
- многу мали групи (Гирц, 2007: 20-22).

²⁰ За Емингхаус, Кимел и Стјуард, анализата на општествените актуелности и примордијалните чувства се однесува на:

- А. Етницитетот – членовите на семејството се поврзани со крвна врска, физичката сличност, обичаите и традицијата, како и заедничката вера. Нивната припадност на исто фамилијарно име ги прави членови на заедницата која се проширува на предците, племињата и клановите, што пак овие социјализирани индивидуи ги врзува за примордијалните чувства на етницитетот;
- Б. Раса – се однесува на надворешните физички и физиолошки карактеристики (боја, тен, дебелина и сл.). Често е објект на градење на предрасуди;
- В. Јазик – може да биде примарен маркер на една култура (пр. Арапите), но може во една култура да има повеќе јазици и дијалекти;
- Г. Обичаи и традиција - вклучува норми и вредности стекнати преку заедничкото живеење и социјализацијата;
- Д. Религија – примордијалниот религиски сентимент има и конструктивен и деструктивен потенцијал. Моќта истиот ја црпи од традицијата;
- Ѓ. Регион – може да се карактеризира според економска, социјална и географска актуелност која му се припишува. Социјалната актуелност подразбира релијабилност (Eminghaus, Kimel I Stuard, 1998: 136-139).

ОСНОВНИТЕ ТЕОРЕТСКИ КОНЦЕПТИ ЗА НАЦИЈАТА - ДРЖАВА И НАЦИОНАЛНАТА ИДЕОЛОГИЈА

Притоа, моќта на релевантноста на шесте општествени актуелности и нивните примордијални сентименти за социјалната организација и идентификација широко варира од место до место, од едно време до друго и од една група до друга (Ibidem, 140).

За Смит, како трансисториска парадигма која ги произведува етничитетот и националноста од врските на сродството и територијата, културниот примордијализам не е способен да обезбеди убедлива историска претстава на етничкиот и националниот феномен. Тој може да понуди многу генерални и шпекулативни тези за континуираните улоги за даденото културно сродство и територија, јазик и религија. Но тоа се тези кои по природа никогаш нема да се потпрат на каузалните историски објаснувања. Секој национализам и секој национален концепт е составен од различни елементи и димензии кои ги избираме да се вклопи волунтаристичкото и органското, граѓанското и етничкото, примордијалното и инструментализираното. Ниту нацијата ниту национализмот може да се гледаат само како едно или друго, дури и ако во некои моменти еден од овие елементи доминира во сферата на компонентите на националниот идентитет (Smith, 2000/1: 25).

Смит се сложува дека нациите и национализмите во најголем дел се релативно скорешни и се јавуваат во доцниот 18-ти век. Масовното граѓанство е есенцијален елемент за верификација на идејата за нацијата. Притоа, Смит истакнува дека не е доволно да се тврди дека нациите се креација на модерноста. Мора да се погледне во предмодерните социјални и културни присуства и контекстите од кои произлегуваат нациите за да се објасни зошто токму тие, а не други заедници или територии станале нации и зошто тие се јавуваат таму кај што се во моментот. Смит потенцира дека модерните даваат

одговор на прашањата: *Зошто е нација? Кога е нација?*, но не и *Кој е нацијата? и Каде е нацијата?* (Ibidem, 69, 70).²¹

Следствено, „неоперенијализмот“ се дели на:

- константен перенијализам, во кој модерноста има споредно значење. Нациите според овој пристап се протегаат неколку векови, а некои и неколку милениуми наназад, и

- периодичен перенијализам, во кој постои периодичност на идентитетскиот феномен. Нацијата главно се разбира како категорија на човечка асоцијација и периодично може да се најде насекаде низ историјата.

Џон Армстронг (John Armstrong) во „Nations before Nationalism“, занимавајќи се со проучување на средновековните етницитети (христијански и исламски), ги комбинира двата вида перенијализам. Фундаменталните проблеми во перенијалното толкување на нациите и национализмот низ историјата се лоцирани во:

1. Прашањето на дефинирањето на концептот на нацијата и потребата за јасно дефинирање на клучните термини дозволува дискриминирачки однос. Според модернистите, нациите се „масовен феномен“. Вокер Конор (Walker Connor) го вклучува граѓанството на членовите, но во очите на перенијалистите ваквата дефиниција е премногу рестриктивна. За Хејстингс, доволно е голем број на луѓе, надвор од владејачката елита, да веруваат дека сочинуваат и се однесуваат според нацијата. Но едно од клучните прашања е утврдувањето која пропорција на луѓе е доволна за да се дефинира постоењето на нацијата; и дали ова верување и акцијата се доволни да го определат постоењето на нацијата;

²¹ Но сепак етно-симболизмот го вклучува и субјективниот фактор и придава одредено значење на социјалните основи на културните идентитети, како што се етносот и нацијата (Atanasov, 3).

2. Прашањето на историскиот контекст на колективните културни идентитети се поставува како следно. Овде модерните инсистираат на автономијата на секоја историска епоха и ги обвинуваат перенијалистите за увоз на идеи и концепти од модерноста во претходните епохи. Тие го отфрлаат секој концепт на „ретроспективен национализам“. За Смит, ова е товар од одбивањето на Џон Брули (John Breuilly) да се дозволи каков и да е вид на национализам пред 18-от век, покрај површната сличност со термините и на инсистирањето на Сузан Рејнолдс (Susan Reynolds) на опишување и анализа на секоја епоха во услови на нејзините концепти, отколку на тие од подоцнежните епохи. Но ова сè уште не остава со прашањата за „нештата“, отколку „зборовите“, поточно со тоа колку се различни раните типови на културни идентитетски и политичките акции од подоцнежните видови, во што и лежат разликите;
3. Прашањето за телеологијата, што е тесно врзано со претходното прашање. Според начинот на кој Сузан Рејнолдс го користи Хуг Сетон Вотсон (Hough Seton Watson) во задачата за презентирање на историјата на модерните нации во услови на движење од рудиментарно постоење во раната средновековна епоха во речиси однапред определената сегашност на нацијата-држава. Со други зборови, погрешно наведување е да се гледа на средновековните политичко-организациски единици како ембриони на модерните нации. Но се поставува прашањето дали ова правило значи трагање по националното потекло? Дали не бара делување на волјата во новоста на нациите, што потекнува целосно вооружено со гласот на Севс, отколку со гласовите на просветителството (Ibidem, 50, 51)?

Модернистичкиот правец се однесува на теоретската рамка главно продуцирана во втората половина на 20-от век.²² Андерсон се прашува што ако древноста, т.е. начинот на кој ја перципираме е последица на новоста? Како новите нации денес замислуваат дека се стари нации? Секоја нова генерација гради нова свест и нов поглед на национализмот, односно истиот не е резултат на проста репродукција на претходните генерации (Андерсон, 1998: 11). За Хобсбаум, националната ера почнува во 1830-тите, со инклузивен масовен демократски и политички национализам кај големите нации, следен од етнонационализмот на малите нации по 1870-тите (Smith, 2000/1:53).²³ Хобсбаум потврдува дека масите навистина

²² Раните предвесници на модернизмот треба да се бараат во оние научници кои на нацијата гледаат од волунтаристички и социо-конструктивистички²² аспект, но во исто време истите водат сметка за етно-културните корени на самата нација. Во оваа насока Смит ги наведува Мичелет (Michelet), Русо (Rousseau) и Мацини (Mazzini).²² Развојот на теориите за нациите и национализмот се интензивира во 1960-тите. Модернистичката парадигма ја промовираат и застапуваат истражувачи како: Ели Кендури (ElieKendourie), Џ. Х. Кауцки (J. H. Kautsky), С. Н. Еизенштат (S. N. Esenstadt), В. Џ. Смит (W. C. Smith), Петар Норсли (Petar Norsley) и Ернест Гелнер (Ernest Gellner). Нивната модерна парадигма се однесува на улогата на активното учество, изборот на елитата и социјалната мобилизација во градењето на модерните нации, фактори кои Дојч (Karl Deutsch) и теоретичарите на комуникациите ги популаризираат. И покрај нивните други теоретски и идеолошки разлики, сите тие се сложуваат дека ерата на нацијата-држава е скорешна и модерна, дека модерните услови создаваат плодна почва за формирање на нациите, како и дека национализмот е една од поуспешните идеологии на модерноста (Smith, 2000/2: 24).

²³ Во приодот на Хобсбаум, во голем дел на нациите се гледа како збир од „измислени традиции“ кои ги компресираат националните симболи, митологија и соодветно пренесената историја (Smith, 1999: 39).

ОСНОВНИТЕ ТЕОРЕТСКИ КОНЦЕПТИ ЗА НАЦИЈАТА - ДРЖАВА И НАЦИОНАЛНАТА ИДЕОЛОГИЈА

отсекогаш поседувале свои општествени и културни традиции на заедницата - регионални, религиозни или лингвистички - но дека тие „прото-национални“ врски не се релевантни за супсеквентното модерно политичко движење на национализмот. Тие не можат да се сметаат како предок на национализмот, затоа што ја немаат неопходната врска со единицата на територијална и политичка организација, која е круцијален критериум за она што денес го разбираме како „нација“ (Ibidem, 33). Национализмот е тој што ги создава нациите, а не тие него. Како што е познато, национализмот го користи претходно постоечкото, историски наследено размножување на културите или културните богатства, иако ги користи мошне селективно и најчесто ги трансформира радикално. Мртвите јазици може да се оживеат, традициите да се измислат, фиктивната првобитна чистота повторно да се воспостави. Но сепак сето ова не значи дека национализмот е случајна, вештачка, идеолошка измислица која ја наметнале западноевропските мислители (Гелнер, 2001: 82).

Нациите, според Хобсбаум, се двоен феномен, главно конструиран одозгора (преку официјалните идеологии на државите), но кој не може да биде разбран ако не биде разбран одоздола, од основата (културата и обичаите на луѓето). Следствено, нациите и со нив поврзаните феномени мораат да бидат анализирани во условите на политичките, техничките, административните, економските и други услови и барања со кои се поврзани (Хобсбаум, 1993: 18, 19).

За Ериксен, на ниво на идентитетот, националното е прашање на верување. Нацијата е всушност народот (Volk) вииден и замислен од страна на националистите, како продукт на националистичката идеологија, а не обратно. Таа постои од оној момент од кој индивидуите ќе одлучат да постои, и започнува, во повеќето случаи, како урбано-елитен феномен. За

да стане ефективна политичка алатка мора, порано или подоцна, да постигне масовност (Eriksen, 2002: 104).

Оттука, модернизмот тврди дека:

1. Нациите не биле во никоја смисла стари или ќе бидат вечни. Оваа претпоставка не е поткрепена од ниеден документарен доказ и како таква се однесува на вербата во староста на модерните културни колективитети;
2. Нациите во ниту една смисла не се предодредени. Секоја ваква претпоставка како акт на верба не е поддржана од ниту еден историски или социолошки доказ;
3. Многу нации се всушност скорешни, и во Европа, а подоцна и во Африка и Азија, а ова е во спротивност со тврдењето за вечниот и трајниот карактер на нациите;
4. Ние не можеме и не смееме да ги читаме елементите на модерните нации и национализми назад во пораните, предмодерни колективитети и сентименти; овој вид на „ретроспективен национализам“ само служи лажно да со пренасочи нашето разбирање на доста различните идентитети, заедници и односи во старите, антички и средновековни светови;
5. Нациите не биле продукт на природните, длабоко вкоренети историски сили, туку по прво на историскиот развој и на рационалната, планирана активност што ја направила можна и неопходност од условите на модерната (Smith, 2000/2:19).

Моделот на градење на нацијата (nation building) се однесува на политичката природа на нациите и на активната улога на граѓаните (граѓанскиот слој) и лидерите (водачите) во нивната конструкција. Теоретичарите приврзаници на ова гледиште тврдат дека:

1. Нациите првенствено се територијални и политички заедници. Тие се суверени, ограничени и кохезивни

ОСНОВНИТЕ ТЕОРЕТСКИ КОНЦЕПТИ ЗА НАЦИЈАТА - ДРЖАВА И НАЦИОНАЛНАТА ИДЕОЛОГИЈА

заедници на законски еднакви граѓани. Истите се придружени со постоењето на модерните држави со кои го формираат она што го нарекуваме унитарна „нација-држава“;

2. Нациите ја конституираат примарната политичка врска и главната лојалност на нивните членови. Другите врски (на политичкиот регион, семејството, класата и религијата) мораат да бидат потчинети кон приврзаноста на граѓаните кон нивната нација-држава. Ова е пожелно бидејќи дава форма и содржина кон идеалите за демократско граѓанско учество;
3. Нациите се главните политички актери на меѓународната сцена. Тие се вистински општествени заедници кои произлегуваат од политичката тежина на светското население, легитимирајќи и координирајќи ги принципите на меѓудржавните односи и активности;
4. Нациите се конструкти на нивните граѓани и како дополнување на нивните водачи и елити се изградени низ различни процеси и институции. Клучот за успехот на нациите е балансираноста и современоста на институционализирањето на улогите, очекувањата и вредностите, како и создавањето на инфраструктурата и општествените комуникации (транспорт, медиуми, политички партии итн.); и
5. Нациите се рамка, управувачки механизам и бенефит на општествениот и политичкиот развој. Тие се единствениот инструмент за осигурување на потребите на сите граѓани во продукцијата и дистрибуцијата на ресурсите и единствените средства за осигурување на одржлив развој. Ова е поради тоа што националната лојалност и националистичката идеологија можат да ги мобилизираат масите за обврзување, посветеност и

себежртвување барано од модернизацијата со сите нејзини придобивки и негативности (Ibidem, 20).

Расправата која ја произведуваат Ернест Гелнер и Антони Д. Смит ги одбележа последните декади од 20-от век, а на некој начин сè уште трае и до денес. Оттука можеме да забележиме два пристапа во читањето на минатото во однос на настанокот на нацијата. Тука можеме да ги наведеме гледиштата на т.н. креационисти и т.н. еволуционисти. Според модернистичкото гледиште појавата на нацијата ексклузивно се врзува со појавата на модерните услови произлезени од појавата на капиталистичките пазарни услови, комуникациските технологии и државата како модерен феномен.²⁴ Дотолку според примордијалистите (во овој

²⁴ Модернистите тврдат дека:

1. Националистичките идеологии, како и системот на нацијата-држава се модерни, скорешни по датум и нивниот карактер;
 2. Нацијата и националните идентитети се скорешни и нови;
 3. Најважно, нациите и национализмите се продукт на модернизацијата и модерноста;
- Националните држави во Европа настануваат по Вестфалскиот мир од 1648 година,
 - Националните држави настануваат во 18-от и 19-от век,
 - Дискусии дека потекнуваат од доцниот среден век или дека почетоците се од средновековните сентименти, но во основа се различни од модерната нација,
 - Социолошки и хронолошки модернизам,
 - Модерната нација е со секуларни и револуционерни манифестации. Според Кедури (E. Kedourie) националната идеологија произлегува од просветителството и романтизмот. Во оваа насока треба да го споменеме Кант и идејата за борбата за самоопределување (иако сугерира на индивидуално градење на автономија на добрата волја); понатаму Фихте (J. G. Fichte) кој ја потенцира потрагата по националните заедници и Хердер (Herder) со неговиот идеал за културните диверзитети преку реализирање на малите национални јазични групи,

ОСНОВНИТЕ ТЕОРЕТСКИ КОНЦЕПТИ ЗА НАЦИЈАТА - ДРЖАВА И НАЦИОНАЛНАТА ИДЕОЛОГИЈА

контекст на етно-симболичкиот приод на Смит му даваме форма на специфичен облик на примордијализам), нацијата, дури и да има извесни влијанија од модерните услови, во основа се темели на етно-лингвистичките дадености кои групите ги поседуваат.

Централниот факт во модерниот свет е дека улогата на културата во човечкиот живот била тотално трансформирана од збирот на економски и научни промени кои настанале од 18-от век наваму. Примарната улога на културата во аграрното општество е да го потпише (обележи) статусот и идентитетот на луѓето, да ги втемели нивните позиции во еден комплекс на вообичаено хиерархиски и релативно стабилни структури. Во денешниот свет луѓето немаат стабилни позиции во рамките на структурата. Тие се членови на ефемерни (моментални) професионални бирократии кои не се длабоко интернализирани (внатре вметнати). Тие припаѓаат на зголемувачкиот број на асоцијации. И она што е важно е како тие можат да инкорпорираат и да владеат со високата култура. Под ова Гелнер мисли на писмено кодифицирана култура која овозможува комуникација ослободена од контекстот, членство на заедницата и прифатливост, а тоа е она што ја конституира нацијата (Gellner, 1999: 33).²⁵

-
- Гелнер на претходно наведеното ја додава и социолошката анализа (Smith, 2000/1: 26-30).

²⁵ За Гелнер во историјата постојат три главни фази: предаграрна, аграрна и индустриска:

Првата е ловечко-собирачка фаза, во која не постои политичка организација и држава, па следствено ниту нации и национализми;

Втората фаза се однесува на многу видови на општества, од кои многу имаат сопствени држави. Постои можност за нации и национализми, но оваа можност никогаш не е реализирана;

Индустриското општество се јавува во еден период, а сè што произлегува подоцна е имитација, односно различна интерпретација на една иста појава и идеологија која ја носи со себе. Основната карактеристика на индустријализмот е рационалноста, која има два елементи - ред и ефикасност (Гелнер, 2001: 30-32). Индустриското општество е засновано на високоразвиената технологија, но и на очекувањата за понатамошен раст и напредок. Ова бара подвижна поделба на трудот и постојана, честа и прецизна комуникација. Општеството мора да биде егзо-образовно, т.е. секој поединец го обучуваат специјалисти, а не само неговата примарна група (Ibidem, 52). Национализмот е во функција на индустријализмот, затоа што индустриското општество бара „високата култура“ да оперира и успее, специјализирана, писмена, базирана на масовно и стандардно образование.²⁶ Како се случила оваа профана промена? За Гелнер, бранот на модернизација произлегол од традиционалните општества базирани на улогите, кои биле заменети со „високи култури“ во преплавените, анонимни урбани центри. Денес сите сме „клерници“, а писменоста преку стандардното јавно образование е пасошот за граѓанството. Но бранот плима на модернизацијата е исто така нееднаков: тој создава конфликти помеѓу старите градски жители и новодојдените селани претворени во работници. Ако новодојдените изгледаат поинаку или имаат поинаква религија и јазик, социјалните

Третата фаза е всушност индустриската ера во која државата станува неизбежност. Секое општество има аспирации кон сопствена држава, но тоа е само дел од причината зошто национализмот станува толку универзална аспирација на модерното општество (Smith, 2000/2: 30).

²⁶ Трите клучни фактори кои функционираат во аграрното општество (производството на храна, политичката централизација и писменоста) раѓаат општествена структура во која културните и политичките граници ретко се совпаѓаат (Гелнер, 2001: 159).

ОСНОВНИТЕ ТЕОРЕТСКИ КОНЦЕПТИ ЗА НАЦИЈАТА - ДРЖАВА И НАЦИОНАЛНАТА ИДЕОЛОГИЈА

конфликти прераснуваат во етнички антагонизми, а ова ги охрабрува дојденците да воспостават сопствена културна нација. Зад ова е всушност романтизмот, а национализмот создава нации и онаму каде што не постојат, дури и ако е потребно да се додадат културни маркери (Smith, 2000/1: 29, 30). Модерните, индустриски општества по природа се флуидни, мобилни и константно менувачки: нивниот начин на продукција исто така отсекогаш прави трансформирачка промена на работната сила, во која индивидуите мораат да се среќаваат и комуницираат со голем број на луѓе, коишто никогаш претходно не ги сретнале, но и мораат да бидат способни да се движат од една активност на друга. Токму поради ова модерните општества, во однос на нивните идеали се неминовно егалитарни, иако не секогаш и во однос на делувањето (Smith, 2000/2: 30, 31).

Од друга страна, неопримордијалистичкиот поглед на Смит, дефиниран како етно-симболизам, нуди поинаква слика, давајќи им првенство на етно-културните карактеристики на групите.²⁷ Овој пристап не го исклучува значењето на модерната ера и нејзините придобивки, но истите не ги дефинира како клучни во создавањето на нациите и национализмот. Доколку за модерните првин се создава национализмот, а потоа и нацијата, етно-симболизмот инсистира на постоење на национална свест, која го генерира национализмот во одредени специфични услови.

Според Смит, национализмот се определува како идеолошки базирано движење за воспоставување и одржување на автономијата, единството и идентитетот на некоја човечка популација, а некои нејзини членови настојуваат да

²⁷ Етно-симболичкиот приод кој го нуди Смит, разгледува кое население во какви услови прераснува во нација. Притоа, важна улога им се придава на меморијата, вредностите, митовите и симболите (Smith, 1999: 40).

конституираат вистинска (фактичка) или потенцијална „нација“. Притоа, нацијата е именувана човечка популација која дели историска територија, заеднички митови и секавања, масовна јавна култура, единствена економија и заеднички права и обврски за сите нејзини членови. Притоа Смит подвлекува дека „диновацијата“ на модерните националности мора да се резонира со големиот број „ко-националности“, оти во друг случај проектот ќе пропадне. Доколку тие не се зачувани како „автентични“... тие нема да можат да успеат да ги мобилизираат за политичка акција. Подобро е тогаш да се открие соодветен дел од етничкото минато или мината кои значат нешто за луѓето кои се во дилема, и да се открие постоечкиот етнички идентитет, дури и таму каде што низ сенки е присутно во документите (Smith, 2000/1: xi).

* * *

Двете моќни парадигми на разбирање на националното конституирање и национализмот како придружна идеологија содржат заеднички ставови во фактот дека индустриската ера игра значајна улога во нивното конституирање или зацврстување. Исто така и модерните и неопримордијалистите, без разлика како себе се дефинираат, го детектираат постоењето на културно-лингвистичките разлики и пред формирањето на посебните нации-држави.

Она што ги разликува е пристапот на гледањето на универзалните светски процеси, како и значењето на различните сегменти на карактерот на националноста. Додека за Смит, етно-јазичните разлики или врски меѓу групите имаат значајно, ако не и одлучувачко влијание за тоа како групите ќе ја дефинираат идната нација, за Гелнер пресудни се рационалните односи базирани на пазарната економија (капитализам), како новитет во градењето на општествените односи и релации меѓу групите. Притоа последната парадигма особено значајна улога ѝ придава на социјалната структура на групите, кои мотивите за себедефинирање ги црпат од општествено стратификационата положба, како и карактерот

ОСНОВНИТЕ ТЕОРЕТСКИ КОНЦЕПТИ ЗА НАЦИЈАТА - ДРЖАВА И НАЦИОНАЛНАТА ИДЕОЛОГИЈА

произлезен од индустријализацијата и групирањето на населението во рамките на градовите.

Нема сомнеж за постоење на лингвистичките разлики во преднационалната, империјално-аграрна ера. Но круцијалното прашање кое се поставува се однесува на релевантноста на културата во дефинирањето на социјалната мобилизација. Притоа јазикот, културата, обичаите и традициите се нужен составен дел на нацијата, тие се материјалот од кој е изградена националната свест и национализмот како придружна идеологија, но кој е иницирачкиот фактор кој истите овие особености ги прави релевантни?²⁸ Во прединдустријската ера примарниот фактор на мобилизација треба да се бара во моќта на религиските институции кои ја користат светоста на верата, како и владејачките структури, кои често традиционализирани и инхерентно поврзани со религијата се повикуваат на божествената природа на владејачката династија или моќта и авторитетот на самиот владетел или владетели. Врската помеѓу владејачката структура и народните маси се одржувала преку комплексните односи на верување, традиции и потчинетост, а лојалноста е манифестирана низ схемата на она што се нарекува „подаништво“. Самите поданици лојалноста и подготвеноста за саможртва не ја манифестираат во името на некаков рационален заеднички интерес на дадена група или заедница, туку кон „светоста на религијата“ и „моќта на институцијата на владетелот“, без разлика дали последната е во форма на традиционална монархија или некаков друг вид на

²⁸ За Ериксен, погрешно наведување е тврдењето на Смит дека постои непрекината врска на заедниците и „културите“ со националните. Норвешкиот пример покажува дека обичаите и другите национални симболи имаат различно значење во модерен контекст од она што оригинално го имале (Eriksen, 2002: 106).

алтернативно политичко уредување.²⁹ Или поконкретно, поданиците се подготвени да војуваат и да го дадат својот живот не за рационализираните карактеристики произлезени од „јазикот и културата“, туку за светоста на „верата и царот“. Дури и бунтот во прединдустриската ера не е насочен кон туѓите култури или јазици, туку кон туѓите (или свои доколку не им се покажува лојалност) религии и владетели.³⁰

Лоцирањето на кохезивната сила која ги врзува етно-културните или територијални групи во форма дотогаш непозната е клучот за давање одговор на прашањето за периодот на појавата на нациите и национализмите. Притоа Гелнер се фокусира на индустриската ера како целина, со давање иницирачка предност на економските односи и формирањето на граѓанството, Андерсон и Дојч поголемо внимание посветуваат на развојот и ширењето на печатената култура и комуникациите, додека Хобсбаум ги надополнува нагласувајќи ја улогата на институциите. Етно- симболистите ги лоцираат сите претходно споменати фактори, но сепак забележуваат дека без посебноста на јазикот и културата е невозможно да се формираат ниту нациите, ниту национализмите. Последната констатација е потполно точна, но ова не значи дека во минатото токму јазикот и културата, заедно со територијата, ја дефинираат групата. Или поточно,

²⁹ „Модерниот човек не е лојален на монархот, земјата (имотот, т.е. не во смисла на територијалната единица, туку во смисла на земјата која ја поседува) или верата, туку на културата“ (Smith, 2000/2: 31).

³⁰ „Од американската мешаница произлегле овие замислени реалности: нации-држави, републикански институции, заеднички жителства, народен суверенитет, национални знамиња и химни итн., а со тоа и ликвидацијата на нивните концептуални спротивности: династичките империи, монархиските институции, апсолутизми, подаништва, наследни благородништва, кметства итн. (Андерсон, 1998: 120).

ОСНОВНИТЕ ТЕОРЕТСКИ КОНЦЕПТИ ЗА НАЦИЈАТА - ДРЖАВА И НАЦИОНАЛНАТА ИДЕОЛОГИЈА

овие фактори се одредници според кои се определува групната припадност, но тие ја немаат примарната улога, која мора да се бара во првенството што го имаат „владетелот“, „религијата“, па дури и „уредувањето“, пред јазикот или културата, додека за територијална мобилизација можеме да зборуваме само во ретки случаи кога територијата е ограничена на мал простор (најчесто град-држава). Во големите империи последното е речиси невозможно поради флукуирачките и нејасни граници. Оттука одговорот на поставените прашања не треба да го бараме кај „градивните елементи“ од кои нацијата е составена, туку во „градителите“.

Потребите на новата индустриска ера не се во целост определени од пазарната економија, како што се обидува да каже Гелнер, туку и од реалните потреби на рационалното општество, кое настојува традиционалната моќ на мобилизација која ја имаат „владајачките династии“ и „религијата“, да ја префрлат врз концептот на „народниот суверенитет“ и „идеологијата“.³¹ Интелектуалците и филозофите од ерата на хуманизмот и ренесансата, без разлика дали работат во функција на универзитетите или кралските дворови, се профилираат себеси како нов тип на елита, која поткрепена од подобрувањето на комуникациите (печатена култура, но и патишта), реално почнува да ја наметнува својата улога во општеството. Токму тие му даваат реална форма на она што денес се нарекува скептичка наука, односно наука базирана на методологија и доказ. Новата интелектуална елита има потреба од изградба на нов поредок во кој значително ќе се рedefинира она што се нарекува држава. Оттука граѓанството обезбедува партиципативност на сите во одредените јасно дефинирани

³¹ Концептот на нацијата станува масовен мобилизирачки фактор, кој преку масовните ритуали, комеморативните настани, пантеонот на национални херои, дневниот печат и демократската партиципација заеднички ги зближува луѓето (Brooks, 2005: 42).

државни рамки. Концептот на суверенитетот овозможува постепено негово префрлање од традиционалната монархија и владејачки теократизирани слоеви кон „народот“. Оттука, доколку „политичката мобилизација“ преминува од „традиционализираните владетели“ кон „народниот суверенитет“, во новата секуларна ера се појавува и нова потреба од обезбедување на „духовна мобилизација“, која би била ставена во функција на првата. Доколку во аграрната ера духовните потреби на луѓето беа во целост задоволени од религијата и верувањата, со деконструкцијата³² на овој систем по периодот на хуманизмот, во ерата на науката, духовната мобилизација е префрлена од она што се нарекува „верување“ кон она што се нарекува „убедување“. Во многу сегменти улогата на религијата е трансферирана врз идеологијата, како креација на модерното време.³³

³² Не можеме да зборуваме за целосна деконструкција на религискиот систем, кој во поголема или помала мера има значителна улога и во денешното општество. Она на што се цели е дека религијата и верувањата ја губат ексклузивната улога на задоволувач на духовните потреби на луѓето; притоа во значаен дел таа е отфрлена од она што се нарекува формално научно општество, во прв ред универзитетите. Исто така и голем дел од политичките системи формално ја исклучуваат религијата како интегрален дел (исклучок прават помал дел од денешните современи држави, во најголем дел оние од „исламскиот свет“). Оттука религијата во новиот секуларизиран свет добива нови улоги, но без каков и да е монопол, често како второстепен или третостепен фактор на духовна мобилизација.

³³ Според Макс Вебер (Max Weber), „нема идеи, туку само интереси - материјален и идеален - кои директно владеат со човековото однесување. Сепак многу чести „светските слики“ кои се создадени врз основа на „идеи“, ја определуваат насоката со која акцијата е дополнета и предизвикана од динамиката на интересите (Brubaker, 1999: 17).

Оттука за разлика од религијата која се фокусира на постоењето на живот после смртта, „значењето атрибуирано на

ОСНОВНИТЕ ТЕОРЕТСКИ КОНЦЕПТИ ЗА НАЦИЈАТА - ДРЖАВА И НАЦИОНАЛНАТА ИДЕОЛОГИЈА

Со создавањето на системот на „народен суверенитет“, „граѓанство“ и „секуларна држава“ со јасно дефинирани граници, се наметнува потребата од создавање на соодветна идеологија, која ќе стане светски препознатлива како национална идеологија или национализам. Оттука, национализмот е во функција на нацијата, која ја сочинуваат сите кои живеат во определените државни граници. Но за да се изгради националната идеологија се користени градивни елементи кои се темелат на културата и јазикот, најчесто на доминантната група. Доминацијата е изразена преку едноставна квантификација, но понекогаш може да биде генерирана од помала група која е носител на „високата култура“. Многу бргу моќта на градивните елементи ги рedefинира критериумите за градење на нација, кои од втората половина на 19-от век не секогаш тргнуваат од физичката територија, туку во прв ред практично ја исфрлаат „замислената територија“ во која „живеат“ луѓето со слични или исти културни или јазични црти, со што се промовира т.н. етно-јазичен национализам.

Како резултат на претходно изнесеното, периодот на настанокот на нациите и национализмите мораат нужно да го поврземе со промената на критериумите за генерирање на „мобилизација“ (политичка или духовна) кај населението. Доколку мобилизацијата служи за контрола и манипулација, дотогаш клучниот елемент треба да го бараме во нововековниот рационален интерес на одредени групи на различни елити, првенствено интелектуални, но и политички и економски. Околу карактерот и природата на нацијата и национализмот

смртта, особено во услови на војна, служи за продолжување на личното постоење преку продолжување на постоењето на нацијата на која личноста припаѓа“ (Grosby, 2001: 98, 99). Токму во ова функционалистичко гледиште каде национализмот служи како религија на „модерноста“, која ни ја нуди категоријата „политичка религија“: „Нацијата станува Бог“ (Ibidem, 103).

мора да истакнеме дека подеднакво се значајни и факторите на социјален инженеринг, но и органската природа на етничките и јазичните карактеристики, кои заедно со територијата ја дефинираат самата нација. Сепак мора да се согласиме со Гелнер за моќта на „високата култура“, која многупати е клучна, но не секогаш и одлучувачка во самото национално конституирање.

* * *

На крајот на овој дел накратко ќе се задржиме на моделите на градење на нацијата. Историски гледано, теоријата на нациите и национализмите во однос на карактерот на формирањето и функционирањето на самата нација во основа разликува два модели. Првиот, уште наречен граѓански, политички или територијален модел, тргнува од претпоставките врз основа на кои се темелат француската нација и поголемиот дел од западноевропските нации-држави, вклучително и САД.³⁴ На многу места во литературата овој модел се нарекува и француски модел на нација. Вториот национален модел е попознат како етно-јазичен, етнички или германски (некаде и германо-словенски) модел. Истиот е карактеристичен за земјите од централна и источна Европа.³⁵

³⁴ Андерсон ја изнесува претпоставката дека основниот територијално-граѓански модел всушност не е францускиот, туку оној на САД. Според него „замислените национални реалности, како нацијата- држава, републиканските институции, заедничките жителства, народниот суверенитет, националните знамиња, химни итн. се производ на „американската мешаница““. Можноста за „пиратство“, т.е. копирање на овој основен модел била достапна по 20-тите години на 19-от век, кога истиот бил целосно оформен со делумно синтетизирање на придобивките од Француската револуција (Андерсон, 1998: 120).

³⁵ Маурицио Вриоли разликува две политички традиции:

ОСНОВНИТЕ ТЕОРЕТСКИ КОНЦЕПТИ ЗА НАЦИЈАТА - ДРЖАВА И НАЦИОНАЛНАТА ИДЕОЛОГИЈА

Голем број истражувачи на оваа проблематика во Азија и особено во Африка, строго политичкиот, француски модел го нарекуваат западноевропски, дури и европски. Од друга страна, некои германски истражувачи сметаат дека за францускиот модел на нација повеќе соодветствува изразот „државна нација“ отколку изразот „национална држава“, кој се прифаќа од многуте застапувачи на политичкото дефинирање на нацијата (Тошевски, 2003: 35).³⁶ Како што се виде досега, зборот нација се употребува во различни времиња и околности со различни значења, навлегувајќи во областа на политиката и политичката заедница - државата. Станува збор всушност за еден подолг процес на постепено поврзување и конечно изедначување на зборовите нација и држава, процес во кој долго време и немало

-
1. Многу постарата граѓанска традиција, втемелена на римското политичко наследство на републиканската слобода. Оттука во републиканскиот патриотизам, што го изложува територијалниот партикуларизам - заснован е на различни политички институции, дефинирани територии и реални истории и настојува да ги поврзе индивидуалната и колективна слобода со историјата на граѓанското херојство и гордост и
 2. Скорешниот етнокултурен идеал е базиран на германските романтичарски концепции за нацијата, а кои произлегуваат од Хердер и Фихте. Етнокултурниот национализам ги субординира индивидуалните и колективни слободи кон барањето за културна хомогеност и национално единство (Smith, 2000/1: 17).

³⁶ Француските аргументи за поимот и значењето на нацијата се презентирани преку Ернест Ренан (Ernest Renan) - „Qu'est - ce qu'une nation?“, а германските преку Фридрих Менке (Friedrich Meinecke) - „Weltburgertum und Nation (-staat)“ (Brubaker, 1999: 2).

речиси никакви јазични, правни, политички или други објаснувања или оправдувања за ваквата врска.³⁷

Еднаквоста која произлегува како француски идеал била отворена само кон француските граѓани - тие што можеле да докажат дека се вистински Французи, преку прифаќањето на француската култура, јазик и историја, со сето свое битие, и да ја отфрлат секоја друга историја и култура. Како пример во однос на Франција, во оваа насока може да се посочат еврејските заедници. Оттука, она што на друго место е етнонационализам, во Франција лингвистичкиот и „културниот“ национализам се врзуваат со социјализацијата на аутсајдерите во рамките на земјата домаќин, со што би се здобиле со општествено прифаќање. Дури и во САД етничкото потекло останува важно, а дури понекогаш и е круцијален критериум за прифаќање (Smith, 2000/1: 19). Членството во оваа суверена нација било втемелено со политички, а не етно-културни одредници: Што е нацијата?

³⁷ Клучен настан што го отвора овој процес е мировниот договор склучен на 24 октомври 1648 год., во градот Минстер во германската покраина Вествалија, по 30-годишната верска војна помеѓу католичките и протестантските земји на Западна Европа. Според основната поставка на овој договор, којашто се оценува како почетен чекор кон создавање на современа држава, светскиот поредок го сочинуваат само влади на суверени држави. Тие влади имаат целосна слобода да го владеат националниот простор односно територија. Под ова се подразбира законодавно, административно и фискално единство, односно идентификација на целото население со државата. За да се обезбеди до крај ваквото единство, а со оглед на значајната улога на религијата во тоа време, усвоена е формулата дека во државата може да има само една религија. Со овој принцип и формално е извршена политизација на религијата, но во практиката тој постепено се изместува и се заменува со современиот пристап на деполитизација на религијата односно одделување на религијата од државата. Сепак во одделни научни кругови сè уште надвладува тезата дека религијата е клучен елемент во создавањето на современите нации.

ОСНОВНИТЕ ТЕОРЕТСКИ КОНЦЕПТИ ЗА НАЦИЈАТА - ДРЖАВА И НАЦИОНАЛНАТА ИДЕОЛОГИЈА

Таа е тело од луѓе кои живеат заедно под заеднички закон и претставени со ист правен поредок. Колективното „себе“ определено со револуционерна доктрина на самоопределување е сочувано во рамките на едни космополитски, рационалистички одредници карактеристични за 18-от век, а не романтичарските одредници на 19-от век. Според револуционерната мисла, самоопределбата е разбрана како универзална желба за слобода и инкорпорација во рамките на Франција (Brubaker, 1999: 7).³⁸

Оттука унификацијата во рамките на територијалната единица се врши преку асимилација врз лингвистичка база, при што „бунтовништвото“ се изедначува со различната лингвистичка пракса. Според Абе Грегоар (Abbe Gregoire) само кога сите граѓани зборуваат ист јазик, сите „ќе ги изнесуваат мислите без предрасуди“ и ќе имаат еднаков пристап до државните институции и ресурси. Асимилацијата, како политика на намерно произведување на слични (од различните) е некомпатибилна со сите постојни „органски“ концепти на членство, според кои „природните“ етнографски граници имаат предност кон определувањето на националните и државни граници (Ibidem, 7, 8).

Од она што погоре беше изнесено за развојот на зборот нација може да се воочат некои елементи што придонесоа да дојде до приближување и изедначување на овие две општествени заедници: нацијата со државата или државата со нацијата, односно и двете да прераснат во сијамски близнаци. Првиот и секако најважниот елемент е територијата. Таа се подразбира и во самиот збор *patio*, бидејќи нема раѓање без територија. Исто е и со државата. Иако терминот нација имаше радикално различни

³⁸ Граѓанството не е единствено само правна формулација: тоа е забележителен општествен и културен факт. Како моќен инструмент на социјалната интеракција, граѓанството зазема централно место во административната структура и политичката култура на модерната нација-држава и државен систем (Ibidem, 23).

значења во древните и во модерните светови, постои една точка во којашто двете значења се поврзуваат. Двете го сметаат создавањето на географската единка како основно.

Вториот битен елемент што доведе на изедначување на нацијата со државата се внатрешните правила или закони за однесување на членовите на племињата или државите без оглед на нивниот карактер или потекло.

И третиот елемент е единствениот јазик како средство за одржување, како на единствената територија, така и на единствените правила или закони. Од гледна точка на племенските особености, овој елемент се претвори во “политизација на етничката група”, додека од гледна точка на државата овој елемент игра значајна улога во “ентификација на државата” како политичко тело.

Значи постоеле и сè уште постојат одредени оправдувања за поврзување или изедначување на поимите нација или држава. Токму ваквиот политички правец на развојот на поимот нација значително придонесе не само за негово зацврстување во политичката практика, туку и во различните научни области, што особено дојде до израз по Втората светска војна, кога бројот на суверените држави се зголеми речиси за четири пати.³⁹ Постоенењето на нацијата е секојдневен плебисцит, како што постоенењето на индивидуата е вечна потврда на животот. Во сегашниот момент, постоенењето на нацијата е добро, дури нужно. Нејзиното постоене е гаранција за слободата којашто би била изгубена кога светот би имал само еден закон и само еден

³⁹ Националистичката расправа како политичка доктрина се гради врз три претпоставки:

- а) Постоенењето на нацијата со специфичен карактер;
- б) Интересите и приоритетите на оваа нација имаат предност пред другите интереси и вредности,
- в) Нацијата мора да биде што е можно понезависна. Ова подразбира поседување барем на политички суверенитет (Breuilly, 1993) (Smith, 2000/1: 30).

ОСНОВНИТЕ ТЕОРЕТСКИ КОНЦЕПТИ ЗА НАЦИЈАТА - ДРЖАВА И НАЦИОНАЛНАТА ИДЕОЛОГИЈА

господар. Човекот не е роб ниту на својата раса, ниту на својот јазик, ниту на својата вера.

Во основата на Маркс и Енгелс поимот “нација” го разбираат како етничка категорија со нагласок на јазикот. Според нив Италија била прва европска нација само поради фактот дека поетот Данте Алигиери бил прв што пишувал на народен италијански јазик, а не на латински како сите пред него. Тие често го употребуваат изразот германска нација мислејќи на сите што зборуваат германски во Европа. Така Енгелс пишува “во цела Европа нема ниту една држава што во својата територија не вклучува делови на други нации”. Според Енгелс, нацијата ја определуваат четири компоненти: јазикот, националноста (националната свест), територијата и бројот на припадниците на нацијата. На друго место тој прави разлика помеѓу нацијата и националноста, односно во првата влегуваат историските, витални и владејачки заедници (Французи, Англичани, Американци и др.), а во втората - невиталните, неисториските и контрареволуционерни заедници (тука главно влегуваат словенските народи). Општо земено, Маркс и Енгелс беа просто опседнати со тезата на германскиот филозоф Георг Хегел за “историски” и “неисториски” нации. Според Енгелс “неисториски” нации се народи што во минатото не биле способни да создадат своја држава и кои повеќе немаат доволно сила во иднина да извојуваат национална независност.⁴⁰

⁴⁰ И покрај ваквото етичко дефинирање на поимот “нација”, особено видливо во „Комунистичкиот манифест” од 1848 г. како и во документите на Првата интернационала 1864 г., сепак Маркс и Енгелс не можат да истраат на неговото одржување. Одвреме-навреме тие се однесуваа како да го прифаќаат граѓанскиот концепт за политичко толкување на нацијата. Така, на пример, Маркс и Енгелс на многу места во своите дела зборуваат за нацијата како за “политички народ”, докажувајќи дека таа е резултат на воспоставувањето на граѓанско општество, каде што државата е поважна од расата, племето, јазикот и етносот и дека нацијата е “општа државна заедница” односно дека “таму каде што нема единствена држава/влада, нема нација”.

За Вебер, прашањата дали очигледните „расни“ разлики се темелат на биолошкото наследство или на општествената и културната традиција вообичаено немаат никакво значење кога се работи за нивното делување во градењето на наклонетост или разлики во однос на некоја друга раса. Тој оди чекор понатаму изнесувајќи го факторот на создавање свест за припадност која може да прерасне во носител на граѓанско-општествените односи. Последното значи дека дури и во однос на обичаите и нивната трајност се случува „првобитните мотиви и причини за воведување на различни животни навики да се забораваат, а спротивностите се овековечуваат во некаков вид на конвенција“ (Veber, 1969: 295). Сентименталната припадност создадена кај емигрантските заедници создава однос на блискост со татковината или градот, а верувањето во постоењето на сродство, без разлика дали се темели на објективни критериуми, може да има значајни последици, особено во создавањето на политичките заедници. Според ова Вебер создава дефиниција за етничката група како „група на луѓе кои го прифаќаат субјективното верување за своето заедничко потекло“, ⁴¹ а од друга страна, без разлика колку и да е вештачка, политичката заедница најмногу се повикува на верувањето за заедничкото етничко потекло (Ibidem, 296).

Според Макс Вебер, еден од најистакнатите светски идеолози, „нацијата“ е поим што, доколку воопшто е недвосмислен, во секој случај не може да се дефинира според емпириските квалитети што се заеднички за оние што се сметаат за нација - тој поим означува пред сè несомнено дека од извесни групи може да се очекува специфично чувство на солидарност во однос на други групи, односно овој поим спаѓа во сферата на вредности... Во вообичаената јазична употреба, значењето на

⁴¹ Субјективното верување може да се темели на различни критериуми, како сличностите во телесниот изглед, сличноста на обичаите, сеќавањето на некаква колонизација или миграција и сл. (Veber, 1969: 296).

ОСНОВНИТЕ ТЕОРЕТСКИ КОНЦЕПТИ ЗА НАЦИЈАТА - ДРЖАВА И НАЦИОНАЛНАТА ИДЕОЛОГИЈА

“нација” не е пред сè идентично со “народ на една држава” односно со припадниците на една политичка заедница (Тошевски, 3003: 39-54). Во релативно отсуство на општествена рационална агенција, верувањето за заедничкото етничко потекло може да се создаде врз основа на консолидација на комуналната свест. За Вебер, ваквото дејство може сепак да се припише на политичките заедници кои прераснуваат во носители на „културните текови на народните маси“. Притоа тој особено ја истакнува улогата на лингвистичката основа, која ги рационализира односите во рамките на комуналните заедници (Ibidem, 297). Она на што тој сепак посочува е факторот на создавање идеја, која иако не е базирана на објективни критериуми може да се наметне како доминантна, рedefинирајќи ги и интер но и интра групните релации. Притоа разликите за Вебер не се резултат на идеолошката ирационалност, туку на рационалната матрица произведена од комуналната конкуритивност.

Во Германија,⁴² која е најзначајниот репрезент на етничкиот модел, диспаратот меѓу супранационалната империја и субационалната профузија на суверените и полусуверените политички единици принудуваат насочување кон етноцентричко разбирање на националноста (Brubaker, 4). Во општествената и политичка мисла на романтизмот, нациите се објаснети како историски втемелени колективитети, составени од

⁴² Архитектите на германскиот национален идентитет не произлегуваат од аристократијата и владејачката елита, туку од специфичната класа на образовани луѓе - професионални интелектуалци. Домородниот германски национализам се развива преку пиетизмот и романтизмот. Оттука, развојот на нацијата се јавува со појавата на реформацијата и протестантизмот. Подоцна, бидејќи не постои воспоставено политичко единство, развојот на групите во периоди на криза може да го промовира национализмот (Greenfield, 2003: 277-279).

органски развиени индивидуалитети, обединети преку различни „volksgeist“, како и преку трајно изразување на јазикот, обичаите, правото, културата и државата. Volksgeist е основниот конститутивен елемент, а државата е одраз на националноста. Притоа, се создава дуализам и тензија меѓу етно-културните и државно-националните идеологии - нешто што опстојува до денес. Според германското гледиште, „етно-културното единство е конститутивно (во основата), а политичкото единство е експресивно (манифестирачко) изразување на националноста (Brubaker, 1999: 9, 10).

Основната разлика меѓу двата модела е во пристапот на добивање членство во соодветната група (територијална или етничка). Во оваа смисла се разликуваат два основни пристапи: волунтаристички и органски.⁴³

Волунтаристичкиот приод се темели на правото на избор за припадност кон нацијата, а кај органската нација индивидуата е член на нацијата со самиот чин на раѓањето, врзана доживотно со нејзината генеза и карактер. Членот на вториот тип може да мигрира каде и да е, но секогаш се повикува на националноста по раѓање (Smith, 2000/1: 6).⁴⁴ За

⁴³ Интелектуалните врски со Франција и Германија често создаваат ривалски политички модели и институционални аранжмани - републиканизам наспроти монархизам, радикална револуција наспроти органска еволуција, либерализам наспроти социјализам (Mishkova, 2009: 24). Но и импорт на моделите на национализам - територијален наспроти етнички.

⁴⁴ Етничката верзија на национализмот во најмала рака останува под сомнение. Таа е изедначена со ексклузивноста на „крвта“, придружена со органската верзија на национализам (Smith, 2000/1: 16). Главно постојат два аспекти на разбирање на постоењето на нацијата врз основа на потеклото: органски нации (Германија и Источна Европа) и волунтаристички (Запад: САД, Англија, Франција, Холандија и сл.) (Smith, 2000/2: 16, 17).

ОСНОВНИТЕ ТЕОРЕТСКИ КОНЦЕПТИ ЗА НАЦИЈАТА - ДРЖАВА И НАЦИОНАЛНАТА ИДЕОЛОГИЈА

Кох (Kohn) кај волунтаристичкиот пристап нацијата е рационална територијална асоцијација на граѓани, членовите се поврзани со законите, базирани на доброволно склучен договор и тие влегуваат во форма на политичка заедница, живејќи според единствениот код на закони и делејќи единствена политичка култура во признаена историска територија. Ова значи дека ваквиот тип на нација во основа се темели на рационалност и натпревар. Волунтаристичкиот национализам е карактеристичен за САД, Велика Британија и Франција, додека органскиот национализам е белег на централна и источна Европа, Русија, Блискиот Исток и сл. (Ibidem, 6). Во суштина и двата пристапа имплицираат на припадноста на индивидуата кон некоја нација (самостојно таа не може да опстои).

Според тоа, француската нација-држава е продукт на долговековно национално градење, во рамките на територијалната држава. Германската нација-држава исто така има долговековна традиција, но истата била потисната од Бизмарк, пред сè поради двојната природа на германската државност - пруската и германската - од кои првата може да се разгледува во контекст на субнационална, но со поделбата на Полска и супранационална или дефинитивно анационална држава, со јасно профилирана империјална рамка (Brubaker, 1999: 3). Отсуството на единствен бирократски и политички механизам е клучот за германската задоцнета националност, додека „во Франција, бирократската монархија го дава инженерингот на политичката и територијална концепција на националноста“ (Ibidem, 4).

Библиографија

- Greenfield, L. 2003. *Nationalism, Five Roads to Modernity*. London: Harvard Un. Press.
- Weber, 1968. *Protestantska etika i duh kapitalizma*, Sarajevo.
- Русо, Жан Жак. 1949. *Друштвени уговор*. Београд: Просвета
- Андерсон, Б. 1998. *Замислени заедници*. Скопје: Култура.
- Anderson, B. 1996. „Census, Map, Museum“. In Eley, G. and Ronald G. Suny (ed.). *Becoming National, A Reader*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Smith D. Antony. 2000/1. *The nation in History*. New York: University press in New England.
- Smith D. Antony. 2000/2. *Nationalism and Modernism*. New York: Routledge.
- Smith, D. Anthony. 1999. „The Nation: Real or Imagined“. In Mortimer E. (ed.). *People, Nation and State*. London and NY: I. B. Tauris Publishers.
- Smit D. Antony, 1997. *Nacionalni identitet*, Beograd, Biblioteka XX vek.
- Хејвуд, Е. 2009. *Политика*. Скопје: Академски печат.
- Brubaker, R. 1999. *Citizenship and Nationhood in France and Germany*. USA: Harvard University Press.
- Abazi Bozeva, Katrin. 2007. *The Shaping of Bulgarian and Serbian National identities, 1800-1900 s*. Skopje: INI.
- Veber, M. 1969. „Etnickegrupe“. U Micunivic, D (red.). *Teorije o Drustvu, Osnovi savremene socioloske teorije*. Beograd: Vuk Karadzic.
- Гелнер, Е. 2001. *Нациите и национализмот*. Скопје: Култура.
- Gellner, E. 1999. „Adam's navel: “Primordialists” versus “Modernists”“. In Mortimer E. (ed.). *People, Nation and State*. London and NY: I. B. Tauris Publishers.
- Тошевски, И. 2003. *Нација или нација?*. Скопје: МИ-АН.

- Kaliopoulos, J. 2002. *Greece, The Modern Sequel, from 1831 to the present*. London: Hurst & Company.
- Гирц, К. 2007. *Толкување на културите*. Скопје: Магор.
- Detchev, S. 2009. „Who are the Bulgarians? “Race”, science and politics in fin-de-siecle Bulgaria“. In Mishkova, Diana (ed.) (2009). *We, the People, Politics of National Peculiarity in Southeastern Europe*. Budapest, New York: CEU Press.
- Etherington, J. 2003. *Nationalism, National Identity and Territory. The Case of Catalonia*, Tesi Doctoral. Barcelona: UniversitatAutonoma de Barcelona.
- Хобсбаум, Е. 1993. *Нациите и национализмот, по 1878*. Скопје: Култура.
- Atanasov, Petar. 2004. „Macedonian National Identity: Quantitative Differences Between Unitary and Subaltern National Myths and Naratives“. Discussion Paper 32- *South East European Series*. London: London school of economics and Political Science.
- Brooks, J.A. 2005. *“Shoot the Teacher!” Education and The Roots of the Macedonian Struggle*. MA Theses, Department of History: Simon Fraser University.
- Breuilly, J. 2001. „The State and Nationalism“. In Gibernau, M. and J. Hutchinson (ed.), *Understanding Nationalism*. Cambridge: Polity Press.
- Mishkova, Diana (ed.) 2009. *We, the People, Politics of National Peculiarity in Southeastern Europe*. Budapest, New York: CEU Press.

ЗОШТО ИДЕОЛОГИЈАТА Е ВАЖНА

Прилог 1

Компарација модернизам наспроти перенијализам

Модернизам	Перенијализам
Политичка заедница - За модернистите нацијата е територијално базирана политичка заедница, т.е. граѓанска заедница на одредена територија на со закон еднакви граѓани;	Културна заедница - За перенијалистите нацијата е политизирана етно-културна заедница, заедница на заеднички предци која на таа основа се изјаснува за политичко признавање;
Модерна (скоро создадена) - За модернистите нацијата е скорешна и нова, целосен производ на модерните и скорешни услови, и оттука непозната во предмодерната ера;	Вечна - За перенијалистите нацијата е претставена како прастара, со историја која се протега назад со векови, ако не и со милениуми;
Создадена - За модернистите нацијата е креација. Таа е свесно и намерно „изградена“ од нејзините членови, или од некои нивни сегменти;	Вкоренета - За перенијалистите нацијата е „вкоренета“ во одредено место и низ времето, односно таа е вградена во татковината;
Механичка - Нацијата е механички конструирана;	Органска - Нацијата е органски втемелена;
Поделена - За модернистите таа е поделена на бројни (регионални, класни, полови, религиозни и други) општествени групи, секоја со сопствени интереси и потреби;	Недвоива - За перенијалистите нацијата е бесмислена целина со единствена волја и карактер;
Базирана на ресурси - За модернистите таа значи поседување на одредени ресурси. Таа го претставува капацитетот за делување и влијание;	Базирана на квалитет - За перенијалистите припаѓањето кон нацијата значи поседување на одредени квалитети. Таа е состојба на постоењето;
Конструирана од елита - За модернистите таа е свесно конструирана од елитите кои, за да ги остварат нивните цели, тежнеат да владеат со емоциите	Народна - За перенијалистите нацијата е народна и демократска заедница, заедница на „народот“ и одраз на неговите потреби и аспирации;

ОСНОВНИТЕ ТЕОРЕТСКИ КОНЦЕПТИ ЗА НАЦИЈАТА - ДРЖАВА И НАЦИОНАЛНАТА ИДЕОЛОГИЈА

на масите;	
Базирана на комуникациите - За модерните, принципите на националната солидарност се наоѓаат во рамките на општествените комуникации и граѓанството;	Базирана на предците - За перенијалистите втемелувачките принципи на нацијата се тие кои произлегуваат од врските со предците и автентичната култура;

(Smith, 200/2: 22,23).

ЗОШТО ИДЕОЛОГИЈАТА Е ВАЖНА

Прилог 2

Модели на градење на нацијата

Француски модел	Германски модел
Граѓанство	Националност
Универзализам	Партикуларизам
Космополитизам	Етноцентризам
Просветителски рационализам	Романтичарски ирационализам
Политичка географија	Културна географија
Политизација на нацијата пред револуцијата во Франција	Без преседан деполитизација во Германија во доцниот 18-ти век
Елаборација на идејата за националност од страна на широкиот буржоаски слој	Елаборација од тесниот, мал, едвај писмен слој во Германија
Ориентирани кон реформа во постоечката Франција	Се идентификува со едноставноста на културата и специфично литературниот национален дух во Германија
Експанзивно државјанство	Рестриктивно државјанство
Асимилација на доселеници и неистојазични странци	Неасимилирачки ориентирани и склоност кон механичко отстранување на „неистородното“ население

(Brubaker, 1999: 2, 6, 15).

ЕВРОПСКАТА УНИЈА ВО МЕЃУНАРОДНИТЕ ОДНОСИ: ТЕОРИСКИ ГЛЕДИШТА ЗА МЕЃУНАРОДНАТА УЛОГА НА УНИЈАТА И КОНЦЕПЦИИ ЗА ЕВРОПСКАТА НАДВОРЕШНА ПОЛИТИКА

Ана НИКОДИНОВСКА КРСТЕВСКА

Вовед¹

Европската унија предизвикува значајни тешкотии при нејзиното дефинирање, бидејќи од една страна ја надминува рамката на меѓународна организација, но од друга страна сепак не го надминува класичниот концепт на национална држава (Hill & Smith, 2011:4). Европската унија за прв пат почна да се проучува во теориите за меѓународните односи врз основа на фактот дека таа е дел од меѓународниот систем и дека е способна за креирање на политики и спроведување на истите. Но, поради големиот број на теории на меѓународните односи кои тргнуваат од сосема различни премиси, можност за изнаоѓање на комплетна теорија во која би се вклучила Унијата е многу тешка задача (Bull, 1982; Hill, 1993). Како нивна противтежа, теориите за европската интеграција ја нагласуваат различната природа на овој проект со што ја издвојуваат како посебен субјект во меѓународните односи. Имено, во проучувањето на

¹ Првите два наслови во трудот кои се однесуваат на Европската унија и теориите за меѓународни односи и Европската унија и теориите за европска интеграција претходно се објавени во Годишен зборник на Правниот факултет бр. 3, година 2013, под наслов *Европската унија во меѓународните односи: помеѓу теориите за меѓународни односи и европска интеграција*, стр. 125-134.

нејзиното надворешно однесување тие користат комбинација од сфаќања за посебноста на Европската унија, односно за нејзиниот “*suigeneris*” квалитет, притоа служејќи се со разни алатки од политичките науки, од споредбената политика и од меѓународните односи. Но, како и своите претходници, така и теориите за европската интеграција не успеваат целосно да се вклопат со постулатите на реалистичката меѓународна политика.

Европската унија и теориите за меѓународни односи

Теориската мисла на меѓународните односи главно е поделена на неколку парадигматски линии: *реализам*, *либерализам* и *конструктивизам*.² Во овој парадигматски спектар реализмот се карактеризира со неговите песимистички погледи за прогресот на политичките односи меѓу државите (Donnelly, 2005), либерализмот со неговиот поголем оптимизам во врска со можноста да се одбегне конфликтот меѓу истите (Burchill, 2005) и, на крај, конструктивизмот, како спротивен на претходните два пристапи, со неговото отфрлање на традиционалните сфаќања за централноста на државата во меѓународните односи и со важноста на материјалните фактори (Dessler & Owen, 2005; Reus-Smith, 2005). Така, реализмот како

² Кратко појаснување во однос на изборот на теориите. Имено, иако теориската мисла за меѓународните односи нуди цела една плејада на научни придонеси за природата на меѓународниот систем и неговото уредување, како што се марксизмот, критичката теорија, англиската школа, новите теории со префиксот „нео“ и нивната „нео-нео“ синтеза, постструктурализмот, феминизмот, постколонијализмот, теориите за настанување на држави, меѓународната политичка економија и други, сепак, во овој труд со опфатени трите основни парадигматски стојалишта (реализам, либерализам и конструктивизам), пред сè заради нивната опширност и комплетност во однос на тоа што „е“ и што „претставува“ Европската унија во меѓународните односи.

една од парадигмите на меѓународните односи кои доминираа во текот на 20-от век, одбива да ја признае улогата на Европската унија во меѓународните односи (Whitman, 1997:59). Имено, рационалното државно-центристичко видување и верувањето дека меѓународните односи се во состојба на анархија, ги наведува реалистите да сметаат дека политиката на државите се заснова на воени преокупации и дека, тргнувајќи од тоа, никогаш нема да може да постои основа за каква било меѓу-државна соработка (Hill & Smith, 2005, 2011; Holsti, 1995). Истото го потврдува и Хедли Бул (Headly Bull, 1982:151) кога зборува за цивилната моќ на Европа, велејќи дека *'Европа' не е актер во меѓународните односи и не е веројатно дека ќе постане ... таа не може да се смета за сила или моќ во меѓународниот систем сè додека не создаде своја одбрана која што ќе се разликува и ќе биде независна од САД.*

Либерализмот, за разлика од реализмот, се заснова на различни претпоставки коишто дозволуваат пофлексибилен и оптимистички поглед кон светот, односно на верувањето дека државите не се единствени актери во светската политика³ и дека анархијата во светскиот поредок може да се надмине со воспоставување на испреплетени односи на различните актери меѓу себе (Hill & Smith, 2005, 2011; Holsti, 1995). Така, либералистите, спротивно на реалистите, сметаат дека меѓународната политика не е целосно условена од дистрибуцијата на воената моќ и дека постои простор за соработка и за развој на меѓународните институции. Но, иако либералистите веруваат во меѓудржавната соработка, тие, сепак, не го напуштаат централниот принцип на сувереност во односите меѓу државите.

За разлика од претходните две парадигми кои може да се опишат како една паричка со две страни, конструктивизмот како критичка теорија целосно се издвојува во дисциплината на

³ Тука влегуваат актерите на супранационално ниво (меѓународните организации), на трансационално ниво (мултинационалните корпорации или религиозните организации) и на субационално ниво (интересните групи или политичките партии).

меѓународните односи. Имено, овој алтернативен пристап ја нагласува важноста на когнитивните фактори во проучувањето на надворешната политика кои беа занемарени од другите две парадигми. Според конструктивистите, иако државите не пренесуваат целосен суверенитет на институциите, тие сепак се однесуваат и се придржуваат кон институционалните правила кон коишто се приврзале. Со други зборови, државите ја усвојуваат логиката на соодветност, според која ги следат институционалните правила сè додека не се спротивни на нивните витални национални интереси (Nunes, 2011). За разлика од реалистите, конструктивистите веруваат дека државите наместо од материјални цели, се инспирирани од идеолошки мотивации, и дека меѓусебните односи, спротивно на логиката на нормативниот вакуум на реализмот, се регулирани од збир на меѓународни правила и норми (Hill & Smith, 2005, 2011; Holsti, 1995; Keukeleire & MacNaughtan, 2008).

Освен овие главни теориски правци, како поддисциплина во меѓународните односи го сретнуваме и пристапот на анализа на надворешната политика (White, 1999, 2004; Ginsberg, 1999, 2001, 2007), кој отскокнува од основните претпоставки на традиционалистичкитевидувања и се занимава со објаснување и разбирање на надворешната политика на државите, односно со начинот на донесување одлуки, со процесот, со причините, со последиците и со влијанијата кои произлегуваат од истата. Имено, тој ја заснова својата анализа врз двата класични приоди - актерство (actor-based approach) и структура (structure-based approach) (White, 2004:17-19), од кои едниот ја проучува Европската унија односно нејзиното влијание врз светската политика, додека другиот го проучува нејзиното однесување како функција од меѓународните институции и другите структури во коишто се наоѓа. Така, поради комплексноста на нејзината природа, европската надворешна политика во исто време претставува и предмет и цел на изучување на анализата на надворешната политика (White, 2004:11).

Европската унија и теориите за европска интеграција

Теориите за европска интеграција⁴ се раѓаат како резултат на неуспехот на теориите за меѓународните односи да најдат соодветна дефиниција на новиот феномен којшто никнува во поствоена Европа преку процесот на европската интеграција. Тие се јавуваат во педесеттите години од минатиот век и паралелно се развиваат со тековното еволуирање на европските заедници (Dize & Ante, 2005, 2011; Keukeleire & MacNaughtan, 2008; Ванковска, 2008).

Една од првите класични теории за европската интеграција претставува федерализмот. Оваа теорија, слично на реалистичките видувања, го лоцира главниот проблем на меѓународните односи во меѓународната анархија, која произлегува од државите-нации односно од нивниот страв да го загубат сопствениот суверенитет (Burgess, 2005). Така, тргнувајќи од настаните кои го проследија XX век, федералистите ја понудија оваа теорија како решение кое ќе допре до суштината на меѓународниот систем и со кое ќе се укине националната зависност и ќе настане фузија на разните политички ентитети во еден единствен федерален систем. Федералистите веруваат дека преку воспоставувањето на унија, во Европа ќе се решат конфликтите меѓу различните групи, т.е. дека ќе се забрани своеволието во употребата на сила и истото ќе се канализира во една супранационална форма на владеење која ќе биде способна да ги регулира внатрешните односи меѓу владите, како и да достигне заедничка одбрана и надворешна политика.

⁴ Досега во теориската мисла на европската интеграција се имаат развиено повеќе теории како федерализам, функционализам, неофункционализам, либерален интерговерментализам, пристапот на владеење, пристапот на политички мрежи, нов институционализам, социјален конструктивизам, дискурзивен пристап, пристапот на родова еднаквост, нормативната теорија, критичка политичка економија и др., но во интерес на времето и на темата ќе бидат обработени само неколку.

Друг класичен пристап кон европската интеграција претставува функционализмот. Имено, функционалистите (Andreatta, 2011), спротивно на федералистите, сметаат дека модерното општество е доминирано од прашања поврзани со ниската политика, како што се добросостојбата на граѓаните и економскиот развој, и според нив основната причина за интеграција не е претставена од односот меѓу политичките заедници, туку од неможноста националните држави да им пружат основни услуги на граѓаните. Во овој пристап, главниот фокус е свртен кон индивидуите наместо кон политичките субјекти како кај федералистите. Од друга страна, неофункционализмот, кој се појавува во шеесеттите години од минатиот век, исто така поаѓа од концептот на ниска политика како и функционалистите, но, спротивно на нив, ја теоризира можноста за создавање на континентална унија т.е. супер држава со сопствена надворешна и безбедносна политика, но сепак, без федерален устав, туку само со одреден централен авторитет (Schmitter, 2011). Според неофункционалистите, интеграцијата спонтано еволуира преку процесот на прелевање (*spill-over*), при што функционалното прелевање од една во друга област генерира техничко прелевање, кое понатаму се шири на супранационално ниво. Заради акцентирањето на ниската политика, политичките прелевања настануваат по економската и социјалната интеграција, па затоа кај функционалистите надворешната политика има споредна позиција.

Интерговерментализмот - либералниот интерговерментализам (Schimmelfennig, 2005; Moravcsik & Schimmelfennig, 2009) или теориите за меѓувладиниот пристап го гледаат европскиот пристап како свет во којшто владите дејствуваат истовремено во две арени: домашната и меѓународната. Имено, од една страна, владите преговараат на меѓународно ниво само за оние работи коишто се одобрени од домашниот електорат, бидејќи нивниот примарен интерес е повторно да бидат избрани, додека од друга страна, пак, самите меѓународни преговори и институции го менуваат и го обликуваат домашниот контекст каде што се создава политиката. Либералниот интерговерментализам се претставува

како „сеопфатна теорија“, бидејќи се стреми да го објасни процесот на регионалната интеграција низ повеќеслоен модел кој вклучува најмалку три теории (приоритети, преговори и институции) и бидејќи се заснова на претпоставките дека државите се актери и дека се рационални. Така, Европската унија се подразбира како серија на рационални одлуки донесени од страна на националните лидери, кои претставуваат производ од економските интереси на моќните домашни фактори, од асиметричната меѓузависност меѓу државите и од улогата на институциите во поддржување на меѓудржавните заложби.

Што се однесува до социјалниот конструктивизам (Risse, 2005; Checkel, 2006; Jackson 2007), тој неодамна влезе како пристап во изучувањето на европската интеграција и Унија, како резултат од прелевањето од дисциплината на меѓународните односи. Според него, агентите и институциите се заемно конститутивни (White, 2004), при што тие ги концептуализираат институциите како социјални структури коишто влијаат на агентите и на нивното однесување, каде агентите при нивното дејствување ја следат „логиката на соодветност“ (logic of appropriateness) (March & Olsen, 2004), која претставува нормативно засновано однесување и кое се разликува од стратешкото односно инструменталното однесување, карактеристично за „последичната логика“ (logic of consequentialism). Врз основа на тоа, Унијата е претставена како двонасочен процес на креирање политики (policy-making) и јакнење на институциите (institution-building) на европско ниво, кои понатаму се враќаат како фидбек во земјите-членки и во нивните политички процеси и структури, при што двојната интеракција на агентите и институциите засновани на норми, правила, политики и комуникациска практика ги обликува социјалните интереси и идентитет на агентите, *idest* на Европската унија.

Концепции за европската надворешна политика

Тргувајќи од специфичноста на природата на Европската унија и на нејзиниот хибриден систем, во

досегашните истражувања за меѓународната улога на Европската унија, малку пристапи и теориски гледишта успеваат целосно да ја опишат нејзината меѓународна улога и надворешна политика. Така, како приближно најуспешни односно најцелосни во дефинирање и определување на нејзините меѓународни карактеристики може да се издвојат рефлексивните односно интерпретативните теории и пристапи кои поттекнуваат од двете доминантни теориски позадини, односно теориите за меѓународните односи и теориите за европската интеграција. Со оглед на тоа дека не претставуваат единствена теорија ниту пак пристап, туку метатеориско гледиште во политичката анализа како целост (White, 2004:21), конструктивистичките теории се засноваат на две битни претпоставки, од кои првата претпоставува дека важните структури во светската политика се социјални наместо материјални, и дека однесувањето на актерите не е определено од надворешните фактори, туку од социјалната интеракција преку која актерите сами си ја создаваат средината во која дејствуваат; втората претпоставка се однесува на фактот дека социјалната интеракција не е случајна, туку дека таа е предводена од догворнозасновани правила, норми, идеи и начини на однесување кои се практикуваат од актерите, по што следи дека двете интересубјективни практики заедно придонесуваат во обликувањето на идентитетите и интересите на актерите.

Ваквата поставеност води кон претпоставка дека конструктивизмот се заснова на социјалната онтологија според која човечките агенти не постојат независно од нивната социјална средина и од нивните колективно споделени симболски системи или култури (Risse, 2009:146), односно дека тие се заемно конститутивни, при што структурите и идентитетите и интересите на актерите не се надворешно создадени, туку тие се резултат од еднороден процес и социјална интеракција, каде агентите, како што претходно напоменавме, при нивното дејствување ја следат „логиката на соодветност“, односно следат нормативно засновано однесување кое се разликува од инструменталното однесување на „последичната логика“. Ова се должи на конститутивните ефекти на

социјалните норми и институции, со тоа што повеќето социјални норми не само што го регулираат однесувањето, туку тие ги создаваат идентитетите на актерите, давајќи им соодветна дефиниција и место како членови во одредена социјална заедница. Така, може да се рече дека колективните норми и разбирања ги дефинираат „правилата на играта“ во кои се наоѓаат актерите и институциите, додека, пак, структурната поставеност ги дефинира дискурзивните и бихевиористичките практики на социјалните и политичките актери, кои, пак, ги определуваат нивните социјални идентитети и интереси (Checkel, 2006).

Пресликувајќи ги овие постулати врз Европската унија и европската надворешна политика, првата постапка што ја спроведуваат конструктивистите, но и теоретичарите на анализа на надворешната политика (White, 2004:24-5), е заменување на субјектите на изучување, односно наместо државите т.е. владите, кои според класичната реалистичка перспектива претставуваат главните актери, тие ги заменуваат со „*владеењето*“ односно со „*формите на владеење*“⁵ на Европската унија, со што владеењето пружа можност и соодветна рамка за анализа на креирањето на политиките и на политичките „аупути“ кои произлегуваат од политичкиот систем на Европската унија, составен од интеракциите меѓу традиционалните структури на власт – државите, и новите форми на владеење; врз основа, пак, на втората постапка, тие го прошируваат фокусот врз надворешната политика односно врз нејзината агенда, така што наместо да се фокусираат на традиционалните политички и безбедносни прашања, тие погледот го насочуваат на многу поширока агенда на прашања и тематски полиња кои доминираат во меѓународната политика, како што се трговијата, човековите права, екологијата и слично. Следејќи ги овие операции, тие ја прикажуваат европската

⁵ Имено, зборот ‘владеење’ или изворно ‘governance’ во теоријата најчесто се употребува со ‘управување’, меѓутоа исто така се користи и синонимот ‘владеење’, особено во однос на внатрешната димензија на Европската унија.

надворешна политика како систем составен од три потсистеми, од кои: едниот се однесува на Европската комисија односно на супранационалните активности на Унијата промовирани низ нејзините разновидни надворешни политики кои ја покриваат економска димензија, односно домените на трговија, помош, помош за развој и други; другиот се однесува на нејзината заедничка надворешна и безбедносна политика, претходно лоцирана во вториот столб од системот на Европската унија утврден со Мастришкиот договор (1992), кој ја покрива политичката димензија и кој е дел од меѓувладиниот процес на донесување одлуки контролиран од страна на земјите-членки; и на крај третиот потсистем се однесува на онаа надворешна политика на Европската унија која есенцијално произлегува од надворешните политики на земјите-членки (Ginsberg, 2001).

Следствено на тоа, а со цел подобро да ја доловат и да ја објаснат европската надворешна политика и нејзината меѓународна улога, конструктивистите во своите истражувања се потпираат на два дескриптивни концепти, и тоа на концептот на „европеизација“ (White, 2004:19-21) и на концептот на „бриселизација“ (Allen, 1998:56-8). Првиот концепт се карактеризира како процес преку кој заедничката надворешна и безбедносна политика - сукцесор на европската политичка соработка, се придвижува поблиску до европските норми односно до нејзините практики и политики, без истата да стане супранационална, при што нејзините навики и процедури на политичка соработка се институционализираат во корпоративното тело на европски вредности и норми, кои понатаму придонесуваат за обликување и евентуално менување на навиките и преференците на земјите-членки, односно за менување на начините на коишто индивидуалните земји-членки ги проследуваат своите интереси (Ginsberg, 2001:37-8). Вториот концепт, пак, се карактеризира како повеќеслоен процес на креирање на европската надворешна политика кој во голема мера е потпомогнат од разните европски тела, чие седиште се наоѓа во Брисел (пример: Политичкиот комитет на Советот на министри) и кој овозможува постепен трансфер на авторитетите

за водење на надворешната политика од главните градови на земјите-членки кон Брисел (Allen, 1998:54-8).

Засновајќи ги своите предзнаења врз горепоставената рамка на постулати и концепти, при испитување и опишување на Европската унија и на нејзината надворешна политика односно на улогата што ја игра Европската унија во арената на меѓународните односи, конструктивистите го ставаат главниот акцент на нематеријалните димензии на постоењето, како што се идеите, вредностите, нормите и идентитетот кои влијаат врз европската надворешна политика односно врз европскиот меѓународен идентитет. Тргнувајќи од овие позиции тие се обидуваат да определат, преку дефинирање на нејзината надворешна политика - каков вид на актер претставува Европската унија и каква е природата на нејзината меѓународна улога односно нејзиниот меѓународен идентитет. Врз основа на тоа, тие утврдуваат разни концепциски улоги што ѝ ги придаваат на Европската унија односно на нејзината надворешна политика.

Така, Карл Дојч (Karl Deutsch) (Deutschetaltri, 1957), кој, иако во времето кога го зачнуваше концептот на „безбедносни заедници“ имаше на ум други политички субјекти како заедницата од Северноатлантската област, сепак тој се смета за еден од предвесниците на она што денес претставува Европската унија. Преземен и парафразиран од конструктивистите (Adler & Barnett, 1998 a,b) за неговиот научен и квантитативен пристап кон предметите на истражување, познат во теориите за европската интеграција уште како трансакциски пристап, Дојч во неговото истражување се фокусира на испитување и дефинирање на интеграцијата (било плуралистичка или обединета), со цел да ги открие можните начини за напуштање на војната како социјална институција или во крајна линија за намалување на нејзиното користење. Тргнувајќи од тоа, тој ги дефинира предусловите за постоење на една успешна безбедносна заедница,⁶ кои главно

⁶ Тоа се: 1. Заемно споделени основни вредности, 2. Определен начин на живот, 3. Постигнување на цврсти економски врски и

соодветствуваат со карактеристиките кои ја разликуваат Унијата од другите класични актери во меѓународните односи, а кои, покрај другите, се базираат на заеднички вредности и на капацитетот да се дејствува како една политичка единка во меѓународните односи. Освен тоа, тој исто така ги утврдува и причините за дезинтеграција на истата, наведувајќи ја меѓу другото и зголемената воена моќ,⁷ која, како што подоцна ќе видиме во нејзиното спротивно значење, е еден од главните елементи кои го карактеризираат концептот на нормативна моќ на Европската унија – тема на ова истражување.

Слично на Дојч, Јохан Галтунг (Johan Galtung) (Galtung, 2005) во неговите истражувања за мирот и различните теории поврзани со него, иако директно не ја истражува Европската унија, сепак, тој, преку концептите на „негативен и позитивен мир“⁸ зачнати уште во 60-тите години од минатиот век, допира до основите на мирот, а со тоа и до основите на европската интеграција. Свртувајќи го фокусот од директното насилство предводено од актерите, кон индиректното насилство определено од структурата, Галтунг ги дефинира: негативниот мир како отсуство на насилство и војна и позитивниот мир како отсуство на структурно насилство односно интеграција во

придобивки, 4. Зголемување на политичките и административните капацитети, 5. Зголемување на економскиот пораст, 6. Постојана комуникација меѓу општествените слоеви, 7. Проширување на политичките елити, 8. Мобилност на населението и 9. Остварување на комуникации и трансакции. Освен овие, Дојч го дополнува концептот со уште три предуслови кои всушност го одбележуваат трансакцискиот пристап, а тоа се: 10. Брановите на комуникација и трансакции, 11. Повремена смена на улогите во групите и 12. Предвидливост за заемното однесување.

⁷ Освен воената моќ, Дојч ги наведува следните причини: 1. Зголемено политичко учество на пасивното население и/или на етничките или на јазичните малцинства, 2. Пролонгиран економски пад или стагнација, 3. Затворање и изолација на политичките елити за надворешниот свет и 4. Доцнење во спроведување на социјалните, економските и политичките реформи.

човечко општество. Во рамките на неговите истражувања, тој исто така го идентификува и концептот на културно насилство, кој може да биде причина за структурно или директно насилство, или, пак, виден низ призмата на неговата спротивност, истиот тој може да придонесе за воспоставување на позитивен мир. Што се однесува до последново, имено она што го спојува Галтунг, исто како и Дојч со конструктивистите е верувањето дека негативниот и позитивниот мир нема никогаш да се остварат сè додека не се постигне целосно разоружување на земјите (Grewal, 2003:1), што гледано од денешна перспектива, овој постулат го приближува до концептот на нормативна моќ на Унијата и неговите варијации.

Во контекст на тоа, Дишен (Duchêne, 1972) е меѓу првите автори од областа на меѓународните односи кој ја забележа и ја теоризира оваа несекојдневна улога на Европската заедница, дефинирајќи ја како „дивилна моќ на Европа“ (civilian power Еигоре), врз основа на која Европската заедница претставува сила заснована на внатрешнополитички достигнувања и хармонизација, која негира употреба на воени средства за достигнување на своите надворешни и безбедносни цели и која промовира различен меѓународен идентитет заснован на нејзината „цивилизирачка улога“. Според тоа, Европската заедница се одликува со три карактеристики олицетворени во: 1. Дипломатска соработка при решавање на меѓународните проблеми, 2. Економска моќ при достигнување на националните цели и 3. Супранационални институции за постигнување на меѓународен прогрес. Овие особености се резултат на волјата на граѓаните, на промоција на националните вредности и на одрекување од употреба на сила во меѓународните односи.

Нешто подоцна, Шустед (Sjösted: 1977), користејќи научна методологија, се обидува да одреди дали и до кој степен Европската заедница претставува меѓународен актер, при што го одредува концептот на „способност за делување на актерот“ (astog sarability), според кој постојат два предуслови кои треба да ги исполнува еден актер во меѓународниот систем, а тоа се: актерот да се разликува од другите субјекти и да поседува минимален степен на внатрешна кохезија односно автономија, што ќе

рече во термини на Европската заедница дека дејствувањето треба да произлегува од Заедницата и истата да биде израз на идентитетот на Европската заедница како целина, а не фрагмент од деловите што ја сочинуваат (односно од земјите-членки). Според него, ваквиот актер треба да поседува способност за делување на актерот т.е. да исполнува неколку структурни претпоставки, и тоа: 1. *основни услови*, врз основа на кои актерот треба да поседува заеднички цели и да располага со потребни ресурси за нивно остварување, понатаму 2. *систем за донесување одлуки и мониторирање*, врз основа на кој ќе се грижи за подготовка и контрола на надворешните акции и 3. *инструменти за надворешно дејствување*, со помош на кои актерот ќе ги изведува своите трансакции кон другите актери.

За разлика од Шустед, Ален и Смит (Allen & Smith: 1990) го развиваат концептот за Европската унија како „меѓународно присуство“ (international presence), според кој таа е претставена како варијабла и повеќедимензионално присуство во меѓународната арена, која игра поактивна улога во одредени тематски полиња за разлика од други и која преку нив влијае врз акциите и очекувањата на учесниците, било на национално или на меѓународно ниво. Тргувајќи од тоа, а со помош на комбинација од одредени фактори меѓу кои: кредибилност и легитимност, способност да дејствува и да мобилизира ресурси, и самото место што го зазема во перцепциите и очекувањата на креаторите на политики, тие го дефинираат „меѓународното присуство“ на Европската унија, притоа доделувајќи ѝ две димензии, и тоа: материјална (допирлива) и нематеријална (недопирлива) димензија. Преку табеларна комбинација на овие две димензии, Ален и Смит понатаму ги одредуваат карактеристиките на овој феномен, утврдувајќи четири форми на присуство, врз основа на кои Европската унија дејствува во меѓународните односи, и тоа како: *иницијатор* (присуство со кое обезбедува позитивен стимул за одредени акции, односно ги насочува во одреден правец), *обликувач* (присуство врз основа на кое дејствува на суптилен начин со цел да ги обликува акциите на учесниците во одредено поле), *филтер* (присуство преку кое дејствува со цел да исклучи одредени можности и да

присили одредени очекувања) и *блокатор* (форма на присуство преку која користи дестимуланси за одредени акции и секако може да примени санкции врз актерите кои дејствуваат спротивно на очекувањата).

Следејќи ги овие пристапи во утврдување на меѓународната улога и идентитет на Европската унија, Бредертен и Воглер (Bretherton & Vogler, 1999, 2006) го развиваат пристапот според кој Унијата е претставена како недовршен актер, составен од комплексен збир на меѓусебно поврзани процеси засновани на „поволност, присуство и способност“ (opportunity, presence and capability), коишто дејствувајќи во меѓусебна комбинација ја обликуваат нејзината меѓународна улога. Така, „поволностите“ претставуваат фактори во надворешната средина, како идеи и настани, коишто наметнуваат или овозможуваат актерство, односно тие го претставуваат структурниот контекст на одредена акција. „Присуството“, од друга страна, ја концептуализира способноста на Европската унија да врши влијание надвор од своите граници, односно да ги обликува перцепциите, очекувањата и однесувањата на другите, при што присуството претставува индикатор за структурната моќ на Унијата. И, на крај, „способноста“ се однесува на внатрешниот контекст на надворешната акција, односно на оние аспекти од европските политики коишто принудуваат или овозможуваат одредени надворешни акции, и кои ѝ овозможуваат на Унијата да го потенцира присуството или да реагира на одредена можност користејќи соодветни инструменти.

Во линија со конструктивистичките концепти се раѓа и концептот за „меѓународен идентитет на Европската унија“ (international identity of the European Union) од Манерс и Витман (Manners & Whitman: 1998, 2003), според кој меѓународниот идентитет на ЕУ ги претставува операциите на Европската унија коишто се експлицитно наменети за надворешниот свет, изразени преку инструментите со кои располага Унијата односно преку елементите кои ја одбележуваат нејзината „*suigeneris*“ природа. Во тие рамки Унијата ги промовира своите вредности на меѓународно поле, кои претставуваат исход од

нејзината институционална структура и процесот на донесување одлуки, норми и процедури, односно кои се нераскинливо поврзани со нејзината внатрешна динамика и случувања (Sjösted:1977). Впрочем, ваквиот меѓународен идентитет претставува творба од многубројни идентитети, во која не фигурираат поединечно националните идентитети на земјите-членки, туку, напротив, тие се испреплетени и меѓусебно создавани преку различните средства и механизми на функционирање на Унијата (Manners & Whitman, 1998:236). Така, *„Меѓународниот идентитет на ЕУ не претставува синоним за ‘надворешна политика’ или ‘надворешни односи’ туку ... точка од која треба да се започне концептуализацијата на глобалната улога на Европската унија како нешто поголемо отколку обичниот збир од своите делови“* (Manners & Whitman, 1998:234).

И на крај, како дополнување на Шустедовиот концепт на „актерска способност“ и на концептот за „меѓународен идентитет на Европската унија“ од Манерс и Витман, го сретнуваме „концептот на улоги“ од Лизбет Ејгстем (Lisbeth Aggestam) (Aggestam, 2004), кој потекнува од социолошка и социо-психолошка позадина, и се фокусира на природата на агентите и на нивниот однос со социјалните структури. Концептот може да се разгледува во три различни позиции, и тоа: 1. *Очекување од улога* (role expectation), врз основа на која другите актери му припишуваат одредени улоги и карактеристики на актерот во прашање; 2. *Концепција за улогата* (role conception), според која самите актери изразуваат нормативни очекувања за нивното надворешно однесување и 3. *Изведување на улога* (role performance), која се однесува на преземенето надворешно однесување, односно на одлуките и акциите преземени од актерите во одреден контекст. Според тоа, „концептот на улоги“ претставува динамички концепт кој ги дава карактеристиките на начините на однесување на актерите во одредена ситуација или позиција и ја претставува аналитичката и оперативната врска меѓу идентитетите (конструкциите на идентитет) и модусите на надворешно однесување, и преку него можат да се објаснат

процесите на европска интеграција на надворешните политики на земјите-членки.

Вака поставените пристапи и концепциски улоги за Европската унија отвораат широко истражувачко поле за академските аналитичари и воопшто за пошироката заинтересирана јавност и генерираат цела плејада на аналитички и дескриптивни концепти за Европската унија и за нејзината надворешна политика во научната мисла на меѓународните односи и на теориите за европска интеграција. Тргнувајќи од нив и од претходно споменатите, може да се издвојат концептите на цивилна моќ (Duchêne, 1972), понатаму на воена моќ (Bull, 1982), на нормативна моќ (Manners, 2002), на структурна сила (Keukeleire, 2002), на сила за доброто (Jørgensen & Laatikainen, 2004), на етичка моќ (Aggestam, 2008), на специфична империја (Zielonka, 2011), на квалитативно различен актер во светската политика (Lucarelli, 2006), на трансформативна моќ (Grabbe, 2006) и други, кои како концепти за европската надворешна политика заслужуваат посебно внимание и посветеност за нивна анализа.

Библиографија

- ADLER, Emanuel & BARNETT, Michael: "A framework for the study of security communities", **in** ADLER, Emanuel and BARNETT, Michael (eds.): *Security Communities*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998, pp. 29 – 66.
(b)
- ADLER, Emanuel & BARNETT, Michael: "Security communities in theoretical perspective", **in** ADLER, Emanuel & BARNETT, Michael (eds.): *Security Communities*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998, pp. 1 – 28.(a)
- AGGESTAM, Lisbeth: "Introduction: Ethical power Europe?", *International affairs* 84:1, 2008, pp. 1 – 11.
- AGGESTAM, Lisbeth: "Role identity and the Europeanization of foreign policy: a political – cultural approach", **in** CHRISTIANSEN, Thomas & KIRSHNER, Emil (eds.) *Rethinking European Union Foreign Policy*, Manchester University Press, Manchester, 2004, pp. 81 – 98.
- ALLEN, David & SMITH, Michael: "Western Europe's presence in the contemporary international arena", *Review of International Studies* 16:1, January 1990, pp. 19 – 37.
- ALLEN, David: "Who speaks for Europe?: the search for an effective and coherent external policy", **in** PETERSON, J. & SJURSEN, H. (eds.): *A common Foreign Policy for Europe?*, Routledge, London, 1998, pp. 43 – 61.
- ANDREATTA, Filippo: "The European Union's International Relations: A Theoretical View" **in** HILL. C. and SMITH. M. (ed) *International Relations and the European Union*, Oxford University Press, Oxford, 2011, pp. 21 – 44.
- BRETHERTON, Charlotte & VOGLER, John: *The European Union as a Global Actor*, Routledge, London, 2006 (1999), pp. 11 – 45.
- BULL, Hedley: "Civilian Power Europe. A contradiction in terms?", *Journal of Common Market Studies*, volume 21:2, December 1982, pp. 149 - 170.

- BURCHILL, Scott: "Liberalism" **in** BURCHILL, Scott, LINKLATER, Andrew, DEVETAK, Richard et altri, *Theories of International Relations*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2005, pp. 55 – 83.
- BURGESS, Michael: "Federalism" **in** DIEZ, T. & WIENER, A (ed) *European Integration Theory*, Oxford University Press, Oxford, 2005, pp. 25 – 44.
- CHECKEL, Jeffrey T.: "Constructivist approaches to European Integration", Working Paper No. 6, February 2006, *ARENA – Center for European Studies*, University of Oslo, pp. 1- 41.
- DESSLER, David and OWEN, John: "Constructivism and the Problem of Explanation: A Review Article", *Prospective on Politics* 3:3, 2005, pp. 597 – 610.
- DEUTSCH, Karl W. et altri: "Political Community and the North Atlantic Area" **in** NIELSEN, Brent F. & STUBB, Alexander (eds) *Readings on the Theory and Practice of European Integration*, Lynne Rienner Publishers, London, 2014.
- DIEZ, Thomas and WIENER, Ante: "Introducing the Mosaic of Integration Theory" **in** DIEZ, T. & WIENER, A (ed) *European Integration Theory*, Oxford University Press, Oxford, 2005, pp. 1 – 23 .
- DIEZ, Thomas: "Introducing the Mosaic of Integration Theory" **in** DIEZ, T. & WIENER, A (ed) *European Integration Theory*, Oxford University Press, Oxford, 2009, pp. 1 – 24.
- DONNELLY, Jack: "Realism" **in** BURCHILL, Scott, LINKLATER, Andrew, DEVETAK, Richard et altri, *Theories of International Relations*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2005, pp. 29 – 54.
- DUCHÊNE, François: "Europe's Role in World Peace", **in** MAYNER, (ed.): *Europe Tomorrow: 16 Europeans look ahead*, Fontana, London, 1972, pp. 32 – 47.
- GALTUNG, Johan: *Theories of peace. A synthetic Approach to Peace Thinking*, International Peace Research Institute, Oslo, September, 2005, pp. 6 – 45. <<http://www.->

transcend.org/files/Galtung_Book_unpub_Theories_of_Peace_-_A_Synthetic_Approach_to_Peace_Thinking_1967.pdf>

GINSBURG, Roy H. and SMITH, Michael E.: “Understanding the European Union as a Global Actor: Theory, Practice, and Impact” in MEUNIER, Sophie and McNAMARA, Kathleen (ed) *The State of the European Union, Making History: European Integration and Institutional Change at Fifty*, Volume 8, Oxford University Press, Oxford, 2007, pp. 267 – 282.

GINSBURG, Roy H.: “Conceptualizing the European Union as an International Actor: Narrowing the Theoretical Capability – Expectations Gap”, *Journal of Common Market Studies*, volume 37:3, September 1999, pp. 429 – 54.

GINSBURG, Roy H.: *The European Union in International Politics. Baptism by fire*, Rowman and Littlefield Publishers, Inc., Oxford, 2001.

GRABBE, Heather: *The EU's Transformative Power. Europeanization through Conditionality in Central and Eastern Europe*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2006.

GREWAL, Baljit Singh: “Johan Galtung: Positive and Negative Peace”, School of Social Science, Auckland University of Technology, 30 August 2003. <http://www.active-forpeace.org/no/fred/Positive_Negative_peace.pdf>

HILL, Christopher & SMITH, Michael: “International Relations and the European Union: Themes and Issues” in HILL. C. and SMITH. M. (ed) *International Relations and the European Union*, Oxford University Press, Oxford, 2011, pp. 3 – 21.

HILL, Christopher: “International Relations and the European Union: Themes and Issues” in HILL. C. and SMITH. M. (ed) *International Relations and the European Union*, Oxford University Press, Oxford, 2005, pp. 3-20.

HILL, Christopher: “The Capability – Expectations Gap, or Conceptualizing Europe's International Role”, *Journal of Common Market Studies*, volume 31:3, September 1993, pp. 305 – 328.

- HOLSTI, Kalevi Jaakko: International Politics. A Framework for Analysis, Prentice Hall, Englewood Cliffs – New Jersey, 1995, pp. 1 – 22; 112 – 114; 117 – 130; 250 – 255; 270 – 277.
- JACKSON, Robert H.: “Social Constructivism“ **in** JACKSON, Robert H. and SRENSEN, Georg (ed) Introduction to International Relations: Theory and approaches, Oxford University Press, Oxford, 2007, pp. 162 – 77.
- JØRGENSEN, Knud Erik & LAATIKAINEN, Katie Verlin: *The EU @ the UN: Multilateralism in a New Key*, Second Pan-European Conference, Bologna, 24-26 June 2004.
- KEUKELEIRE, Stephan and MacNAUGHTAN, Jennifer: The Foreign Policy of the European Union, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2008.
- KEUKELEIRE, Stephan: “Structural Foreign Policy”, *ECPR Pan-European conference on European Union politics*, 26-28.2002, Bordeaux, France.
- LUCARELLI, Sonia: “Interpreted values: a normative reading of the EU role conceptions and performance”, **in** ELGSTRÖM, O. & SMITH, M. (eds.): *The European Union’s Roles in International Politics: Concepts and analysis*, Routledge, London and New York, 2006, pp. 47 – 65.
- MANNERS, Ian & WHITMAN, Richard G.: “The ‘difference engine’: constructing and representing the international identity of the European Union”, *Journal of European Public Policy* 10:3, June 2003, pp. 380 – 404.
- MANNERS, Ian & WHITMAN, Richard G.: “Towards identifying the international identity of the European union: A framework for analysis of the EU’s network of relationship”, *Journal of European Integration* 21, 1998, pp. 231 – 249.
- MARCH, James J. and OLSEN, Johan G.: “*The logic of appropriateness*”, Working Paper 04/09, ARENA – Centre for European Studies, University of Oslo, 2004, pp. 1 – 28.
- MORAVCSIK, A. and SCHIMMELFENNIG, F.: “Liberal intergovernmentalism” **in** WIENER, A. and DIEZ, T. (ed)

- European Integration Theory, Oxford University Press, Oxford, 2009, 67 – 87.
- NUNES, Isabel Ferreira: “Civilian, Normative, and Ethical Power Europe: Role Claims and EU Discourses”, *European Foreign Affairs Review* 16, 2011, pp. 1-20.
- REUS-SMITH, Christian: “Constructivism” **in** BURCHILL, Scott, LINKLATER, Andrew, DEVETAK, Richard et al., Theories of International Relations, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2005, pp. 188 – 212.
- RISSE, Thomas: “Social Constructivism and European Integration” **in** DIEZ, T. & WIENER. A (ed) European Integration Theory, Oxford University Press, Oxford, 2009, pp. 144 – 161.
- SCHIMMELFENNIG, Frank: “Liberal Intergovernmentalism” **in** DIEZ, T. & WIENER. A (ed) European Integration Theory, Oxford University Press, Oxford, 2005, pp. 75 – 96.
- SCHMITTER, Philippe C.: “Neo-Neofunctionalism” **in** DIEZ, T. & WIENER. A (ed) European Integration Theory, Oxford University Press, Oxford, 2005, pp. 45 – 75.
- SJÖSTED, Gunnar: *The external role of the European Community*, Saxon House, Farnborough (Hampshire) 1977.
- WHITE, Brian: “The European Challenge to Foreign Policy Analysis”, *European Journal of International Relations* 5:37, 1999, pp. 37 -66.
- WHITE, Brian: “Foreign Policy Analysis and the New Europe” **in** CARLSNAES, W., SJURSEN, H. & WHITE, B. (ed) Contemporary European Foreign Policy, SAGE Publications Ltd, London, 2004, pp. 11 – 31.
- WHITMAN, Richard G.: “The International Identity of the European Union: Instruments as Identity” **in** LANDAU, Alice and WHITMAN, Richard G. (ed) Rethinking the European Union. Institutions, Interests and Identities, Macmillan Press Ltd, Basingstoke, 1997, pp. 54 – 75.

ZIELONKA, Jan: "The EU as an International Actor: Unique or Ordinary?", *European Foreign Affairs Review* 16, 2011, pp. 281 – 301.

КАРАКТЕРИСТИКИ НА ПАРТИСКАТА ИДЕОЛОГИЈА

Јован АНАНИЕВ

Политичката пропаганда на една политичка партија во текот на изборниот процес содржински е втемелена во идеологијата на партијата. Идеологијата, преку политичката пропаганда, допира до гласачите и на тој начин партијата ги остварува своите интереси, односно како политичка група ги наметнува своите интереси како општи и заеднички за сите. Токму во процесот на предизборна кампања, партиската идеологија “најзбиено” продира до гласачите, а изборите претставуваат можност партијата да ја реализира својата идеологија, доколку гласачите се убедат дека таа е најдобра и е во склад со нивните интереси. Со ова, партијата веќе ја остварила целта - да ја наметне идеологијата и на тој начин да ги оствари интересите на групата (или класата) која ја претставува. „Суштина којашто може да се објасни преку прашањето и дилемата во однос на тоа која детерминанта на партиската идејно-идеолошка и практично-политичка организација и структура е позначајна и доминантна: **детерминантата на идејно-идеолошката профилација** на партијата или, пак, детерминантата на (дневно) **политичката рационалност и прагматичност**.¹“ Поточно, и попрецизно, дали идејната фундираност и “обоеност“ на политичките партии е крајно релевантна (финална, решавачка) детерминанта на моделирање на практично-политичките активности, мерки и потези на политичките партии, или, пак, идејната поставеност

¹ С. Сасајковски (1998), *Парламентарните избори во Република Македонија*, Идеолошката профилација на изборните програми на релевантните политички партии за парламентарните избори 1998 година во Република Македонија, ИСППИ.

на политичките партии ја губи својата суштественост во допирот и конфликтот со реалноста на глобалното политичко / идеолошко-политичко опкружување (и тоа самото како аспект, како димензија, на целината на општествениот ареал)?! Односно, дали “силата на идеите” е посилен од силата на политичкиот / политичко-идеолошкиот прагматизам?²

„Добар начин да се одговори на прашањето што е идеологија води преку увидот во структурата на идеолошката свест, бидејќи секоја идеолошка свест има слична структура. Во прашање е следнава низа: класа (група) => интерес (класен, групен) => национализација (поопштествување) на интересите (на класите, на групите) => нивно наметнување како единствена вистина (нормативен вид на идеологијата) => вистина како сложување со (класниот, групниот) интересот (вредносен вид на идеологијата).”³

Ако една класа (група) стане свесна за својата положба, во неа обично се раѓа интерес својата положба да ја измени - ако е неповолна, или да ја задржи - ако е поволна. Тој интерес таа го изразува во облик на класна (групна) свест: а оваа свест може да биде некој вид на магловата класна психологија, а може да се изрази и како развиена политичка идеологија (т.н. можна класна свест). Значи некоја класа (група) може да биде свесна за својот интерес и може да го изрази на смислен начин, но тоа осмислување на нејзиниот интерес сè уште не е идеологија, туку само класна (групна) свест. Кога оваа класна (групна) свест прераснува во класна (групна) идеологија? Тоа е оној момент кога таа класа (група) истакнува дека нејзиниот интерес е исто што и интересот на целото општество. Една класа има потреба својот интерес да го прикаже како интерес на сите во општеството и така во стварност да го прикрие својот класен интерес и да го нарекува вистината на општеството.

² Исто.

³ J. Hulsinga (1970) *Homo Ludens*, Matica hrvatska, Zagreb, str. 34.

Ограничената класна свест се наметнува како општа и единствена вистинска свест.

Во идејните спорови обично станува збор за општите вредности, додека во идеолошките борби - за посебните барања. Во склад со ова, идеите се разликуваат од идеологијата во однос на мотивите (вистина наспроти интерес), вредностите (општи наспроти посебни) и последиците (добро на сите наспроти добивка на некои).

На теоретски план, дебатата за интересите ја отворил стариот скептицизам (преку сомневањето како централен поим), ја заострил класичниот германски идеализам (“суштина по себе”), на општествен план ја разобличил марксизмот (“идеологија”), а на личен - психоанализата (“рационализација”) и ја довршил нихилизмот (“волја за моќ”). Затоа, основната улога на идеологијата во политичкиот и општествен живот не треба да се бара во нејзиното осознавање на моќта (т.е. да ја објасни и разбере стварноста), туку во нејзината сила да предизвика социо-психолошки последици: да ја поткрене класата или масата, да ги насочи во саканата насока, да го оправда поредокот итн. Идеологијата не е во прв ред средство за осознавање, туку средство на моќта: моќните идеи не се нужно вистинити, вистинитите идеи не се неопходно моќни!

Проблемот на идеолошкото единство на партијата има неколку аспекти. Првиот се однесува на раширеноста, односно на обемот на прифаќањето на партиските определби (целите, вредностите) кои го сочинуваат идеолошкиот проект на партијата. Вториот аспект се однесува на интензитетот со кој членовите ги усвојуваат идеолошките определби. Овој (квалитативен) аспект е посебно важен, затоа што само интензивно прифатената идеологија ги насочува поединците/членовите на партијата на политичка акција. Идеолошкото определување на членовите конзистентно зависи од успехот на политичката акција - неконзистентно идеолошко определување на членовите условуваат неединствена и неефикасна политичка акција на партијата. Степенот на

конзистентноста и идеолошката определеност на членивите е условен со бројни чинители, од кои често се издвојува степенот на информираноста.

„Редовни се случаите на спротивставеност меѓу декларираниот идеолошко-политички концепт на партиите и моделот на нивното практично-политичко делување. Еден од таквите примери е и оној кога доаѓа до коалицирање на политички партии чиешто идеолошки концепти меѓусебно не се совпаѓаат, дури се и конфликтни. Притоа, сосема јасно се работи за превладување на политичкиот прагматизам во напорите на политичките партии да го завладеат инструментот на државната власт. Тоа во стварност е и она што се нарекува дневна политика, како најдиректен израз на модерниот политичко-партиски прагматизам.“⁴

Идеолошки профилации на политичките партии

Кога ќе се спомене идеолошка профилација на политичките партии, веднаш паѓа на ум нивната лева-десна-центар ориентација. Оваа поделба има корени во Третата француска република, но Диверже смета дека ваквата типологија не е прифатлива и дека може да се зборува за десни политички партии кои имаат дел кој инклинира на лево и леви кои имаат дел кој инклинира на десно. Како што пишува тој, за чист центар не би можело да се зборува. Но овие групации кои инклинираат од десно на лево и обратно, можат да бидат фракции во самата партија или, пак, да има процес на суперпонирање кој значи можност за поголемо групирање на сродни политички ентитети. Франсоа Гогел наведува: „Избирачите во текот на подолг период докажаа дека, според

⁴ С. Сасајковски (1999), *Улогата на владејачките и опозиционите партии во демократизацијата на современите држави* објавено во *Младите и демократијата*.

нивно мислење, постои базично сродство меѓу сите десници од една страна и сите левици од друга страна.”

Жан Блонде ја нуди следнава типологија во поглед на поделбата на партиите на десни, центар и леви: во групата на левите партии ги сместува социјалистите и комунистите, во десните - селанските, демократско-христијанските и конзервативните партии, а во центарот ги сместува либералите-радикали. Релативизацијата на оваа груба поделба може да се илустрира низ неколку показатели. Либералите сигурно се полеви од демохристијаните во однос на прашањата врзани за религијата, но подесни се во однос на економските и социјалните прашања, затоа што демократските христијани, сепак, во духот на братството кое го пропагира христијанството, се залагаат за постепено поопштествување на нештата со кои раководат приватни сопственици. Значи, кој е центар, а кој десница по ова прашање? Селските партии би можеле да бидат уште полеви и од овие претходни две, а сепак тие се ставени на десната страна на идеолошката линија. Овој автор користи три критериуми за позиционирање на политичките партии:

1. нивниот демократски / аристократски поглед;
2. либералните / авторитарните начини кои ги користат или сакаат да ги користат и
3. конзервативни / централистички / радикални социоекономски цели кои си ги припишуваат

Авторот “исполнувањето” на политичкиот центар го прави повеќе од реалистички, а не од идеолошки причини. Имено, тој во центарот ги сместува најмалите партии и, на тој начин, биномот левица-десница го третира повеќе од аспект на конкурентност меѓу најголемите партии кои перманентно ги менуваат своите позиции власт - опозиција. Но, иако не го зема идеолошкиот критериум за позиционирање на политичките партии на политичката оска, сепак критериумот на “мала” партија можеби важи за либералите и радикалите во Велика Британија, Германија и скандинавските земји, додека во останатите земји не може толку генерално да се примени овој

критериум. Критериумот на компетитивност за креирање на партиската оска, која ја нуди споменатиот автор, не би можел да се прифати и од други причини. Имено, демохристијаните и конзервативците се спротивставени блока во Франција, Норвешка, Италија и Данска.

Полидимензионална партиска (изборна) идеологија

*„Веродостојноста на рационализмот и прагматизмот во политиката се утврдува првенствено врз основа на утилитарноста на политичко-партиските потези. Политичката утилитарност фактички ја остварува функцијата на меритум на политичкиот прагматизам, односно на органското единство на политичкиот прагматизам и рационализам.”*⁵ Концептот “левица-десница” го разбиваат Рокан и Липсет во 1967 година со делото „Party Systems and Voter Alignments”, употребувајќи една парадигма за целата оваа ситуација и нарекувајќи ја “*меза на испреплетени политички расцени*” (*cross-cutting cleavages*). Тие поаѓаат од концептот на Диверже за конфликт/интеграција и се смета дека партиите истовремено се и причина и средство за разрешување на општествените конфликти. Талкот Парсон во „Pattern variables“ (Модални варијабли) развива системско-функционална концепција и пишува за релација систем - потсистеми, со тоа што секој потсистем треба да задоволи четири основни функции: адаптација, владеење, латентност и интеграција. Но, овие автори инсистираат на земање предвид само на интегративната функција на партиите. Тие својата парадигма на расцепот ја користат за да го илустрираат создавањето на партите. За илустрација, партиите кои се ставаат во одбрана на црквата претежно се масовни партии кои истовремено ги следат

⁵ С. Сасајковски (2000), Модерниот политички прагматизам, реферат за научен собир *Макс Вебер: Разбирањето на промените во современото општество*, Институт за социологија при Филозофскиот факултет, Скопје.

паралелни организации и од кои, всушност, произлегле истите. Селанските партии се појавуваат кога економските разлики меѓу урбаните и руралните средини ќе навлезат и во културолошкото поле. Судирите кои се јавуваат на пазарот на работната сила беа предуслов да се развијат социјалистичките партии. Но колку политичките системи се поотворени кон работничките барања, толку поголеми се можностите социјалистичките партии целосно да се интегрираат во самиот систем како силен политички фактор. Во Велика Британија и во скандинавските земји политичкиот систем се покажа поотворен кон овие барања, а работничките (социјалистичките) како стабилни и силни партии, за разлика од Австрија и Германија, каде што работничките партии наидоа на отпор.

Но, ваквата полидимензионалност уште повеќе ја развиваат Даглас Реј и Мичел Тејлор со воведувањето на синтагмата “политички расцеп” како инструмент за означување на идеолошките различности. Тие поаѓаат од тврдењето дека демократијата по својата суштина е збир на различности. Врз основа на ова, граѓаните, во склад со различните алтернативи, формираат и различни мислења. Ваквите расцепи се евидентни и во општествено-економската средина кои понатаму продуцираат и одредена политичка припадност и политичка идеологија. Но, расцепите се испреплетуваат едни со други. Таков е примерот со Швајцарија каде се испреплетени лингвистичките и верските расцепи, а Алеманите и Романдите се делат на протестанти и католици.

Липхард,⁶ пак, наведува седум расцепи.⁷ Но, тој расцепите ги проектира на идеолошки план, коишто се основа за спротивставеност меѓу партиите. Во доменот на *социо-*

⁶ Повеќе видете во *Journal of American Politics*, vol 34, 2002, 23-47 pp.

⁷ 1. социо-економски 2. религиски; 3. културно-етнички; 4. рурално-урбан; 5. поддршка на режимот; 6. надворешна политика; 7. постматеријализам

ЗОШТО ИДЕОЛОГИЈАТА Е ВАЖНА

економската димензија тој наведува четири основи кои предизвикуваат расцеп меѓу партиите:

- приватна или јавна сопственост над средствата за производство;
- силно или слабо влијание на државната власт во интервенирањето во економското планирање;
- поддршка или спротивставување на прераспределбата на богатството од побогатите кон посиромашните;
- зголемување или намалување на јавните програми за социјална заштита.

Религиската димензија ги опфаќа темите:

- дали партијата е за лаичка или религиозна држава;
- расцепи врз основа на прашања кои се однесуваат на семејството (дали се за или против развод, абортуси, хомосексуални бракови, контрола на раѓањето или не и сл.);
- прашања врзани за јавниот морал (дали се за воведување на сексуално образование или не, за отворање на јавни куќи или не, дали се за јавна дистрибуција на порнографија или не и сл.)

Етничко-културната димензија Липхард ја означува како значајна само за пет земји (Белгија, Канада, Швајцарија, Италија и Шпанија) од вкупно дваесет и осум, колку што анализира, бидејќи само таму се забележани партии формирани по етничка линија.

Димензијата урбано-рурално тој смета дека е повеќе релевантна за внатрепартиските расцепи, за разлика од меѓупартиските расцепи, бидејќи, според него, минорни се партиите кои се исклучиво селански партии.

Димензијата која се однесува на поддршката на режимот авторот смета дека се јавува во демократските режими во

кои постојат партии кои се борат против демократскиот тип на уредување или, пак, се борат за промена на севкупниот систем на државно уредување (како што беа деголистите во текот на четвртата Француска република).

Димензијата која се однесува на надворешната политика пред сè беше значајна за комунистичките партии во текот на студената војна, односно дали се тие проруско или прокинеско ориентирани. Но, оваа димензија се покажа како актуелна и по распадот на комунистичките земји, и тоа токму во нив. Имено, по можноста да се формираат повеќе партии, во овие земји (до ден денес) може да се забележи дека партиите имаат идеолошки разлики во однос на надворешната политика. Таа се огледа во про или контра ставовите за НАТО интеграција, инклинационост кон САД или европските земји, про или контра антитерористички напади и сл. Ова последното стана мошне значајно како основа за расцеп и во западноевропските земји, односно дојде до судир во ставовите меѓу политичките партии дали да се поддржи глобалната антитерористичка коалиција или не, во функција на заштита на животите на војниците кои беа и се во мировни/воени мисии во Ирак и Авганистан. Значи, димензијата надворешна политика е актуелна до денешни дни.

Изборните програми како сублимат на партиската идеологија и најширока база за изборна пропаганда

Химајн и Фординг⁸ во 1998 година развиваат т.н. интервално мерење на партиската идеологија во 17 западни

⁸ Kim, HeeMin, and Richard C. Fording. 1998. "Voter Ideology in Western Democracies, 1946-1989." *European Journal of Political Research* 33: 73-97.

Kim, HeeMin, and Richard C. Fording. 2001 "Does Tactical Voting Matter?: The Political Impact of Tactical Voting in Recent British Elections." *Comparative Political Studies* 34: 294-311.

демократии врз основа на податоците содржани во партиските програми. Програмите се анализирани од крајот на студената војна па сè до 1998 година, со користење на методот анализа на содржина. Податоците содржат повеќе од 50 категории, вклучувајќи ги надворешните односи (на пример, антиимперијализам), категориите демократија и слобода (на пример, човекови права), категоријата политички систем (на пример, владина и административна ефикасност), економски категории (на пример, национализација), благосостојба и квалитет на живот (на пример, заштита на животната средина), општествени категории (на пример, мултикултурализам), социјалните групи (на пример, непривилегирани социјални групи) итн. За секој документ, податоците го претставуваат процентот на прокламациите содржани во секоја категорија. Врз основа на сумирање на прокламациите на база на секоја категорија, истите се градираат, а потоа се групираат, при што се добива листа на застапеност на секоја категорија одделно и одделно за секоја партија на основа на изборна година. Нивниот генерален заклучок е дека постои тенденција на т.н. идеолошко поместување, односно во многу нешта партиските програми се адаптираат на конкретните политички ситуации.

Споменатите автори креираат и модел на партиската идеологија, користејќи анализа на 26 категории содржани во тврдењата во состав на програмите на партиите, групирани во

Kim, HeeMin and Richard C. Fording. 2001. "Extending Party Estimates to Governments and Electors." In *Mapping Policy Preferences: Estimates for Parties, Electors, and Governments, 1945-1998*, Ian Budge, et al., London: Oxford University Press, pp.157-178.19.

Kim, HeeMin and Richard C. Fording. 2001. "Voter Ideology, the Economy, and the international Environment in Western Democracies, 1952-1989." *Political Behavior* 23: 53-73.

Kim, HeeMin and Richard C. Fording. 2002. "Government Partisanship in Western Democracies, 1945-1998." *European Journal of Political Research* 41: 187-206.

КАРАКТЕРИСТИКИ НА ПАРТИСКАТА ИДЕОЛОГИЈА

пролеви или проресни тенденции. Базирајќи ја својата анализа на 26 категории, развиваат посебни инструменти за мерење на лева или десна идеологија, за секоја партија во секои избори по следниот редослед:

ID Left (левичарска идеологија) = \square од пролевичарски изјави/ тврдења

ID Right (десничарска идеологија) = \square од проресничарски изјави/ тврдења

ID Party (партиска идеологија)

$$IDParty = (IDLeft - IDRight) / (IDLeft + IDRight)$$

Секоја партија, во подготовките за избори, настојува да настапи во изборната трка со што поквалитетна политичка програма. Тие програми се обично збир на идеи, ставови и цели за кои партијата сака да се залага и сака да ги оствари доколку дојде на власт. Програмите се полни со ветувања кои калкулираат првенствено со желбите и интересите на оние од кои се очекува изборна поддршка.

При составувањето на самата програма се води сметка за стремежите и потребите на бирачкиот потенцијал. Сите политички субјекти околу тоа организираат истражување на бирачкото тело, како би се обезбедиле што поквалитетни проценки на можните реагирања на политичката понуда.

Бидејќи на политичкиот пазар од плуралистички тип настапуваат и други партии, секој аспират за власт настојува што подобро да ја запознае конкуренцијата со програмите и кандидатите. Практиката покажува дека најпрвин се разработува *поширока изборна програма*, која, по правило, се одобрува на конгрес, а потоа се публикува. Најсинтезираните тези влегуваат во пропагандната стратегија во текот на кампањата. Програмата има цел да ги објасни приоритетите кои партијата ги има зацртано, доколку дојде на власт, и начините како таа планира да ги постигне истите, претставени во глобала.

Главните барања врзани за изборната програма се однесуваат на логично и тематско подредување на прашањата содржани во неа. Бугарскиот политиколог Димитар Чобанов, за структурата на изборната програма ќе напише: „Програмата претставува енциклопедија од патриотски чувства, политички ветувања и победничка симболика усогласени со интересите на гласачите.”⁹

Сепак, клучот на успехот на една изборна програма е кога ќе се усогласат емоциите и конструктивноста. Секој читател, потенцијален гласач, во програмата треба да пронајде доволно јасен и содржаен одговор на прашањата кои го интересираат. Но како во пракса настанува изборната програма:

- се формира група за изработка на програмата, составена од раководството на партијата и од експерти по различни области;
- врз основа на односите меѓу политичките приоритети и ситуационата анализа се изведуваат и објаснуваат реални цели и задачи;
- се прецизираат развојните процеси во одделни делови - политички, економски, социјални и сл.;
- се нагласува она што е слаба страна во делување на конкуренцијата, посебно кога станува збор за владејачката партија или коалиција и се посветува посебно внимание на оние социјални слоеви или групи кои се засегнати.

**Изборната програма за 2005 година на
Лабуристичката партија на Велика Британија -
краток приказ за структурата и основните цели на
една изборна програма**

Оваа програма е земена за илустрација затоа што најилустративно покажува структура на одредена програма и се

⁹ Л. Генковска

работи за партија која победи на последните избори. За време на Парламентарните избори во 2005 година Лабуристичката партија во Велика Британија го користи следниот слоган: „Подобро за Вашето семејство, поголемо достигнување на Вашето дете, Вашето дете со најдобар старт, Вашето семејство да се третира подобро, Вашата заедница побезбедна, Вашите државни граници побезбедни.“¹⁰ Од овие зборови може да се забележи дека партијата директно се обраќа до граѓанинот, и тоа алудирајќи најпрвин на неговото дете - симбол на приоритет во сè, на иднина и на бескомпромисност. Паролата алудира на успехите на детето, кои се највисок приоритет на секој родител и во контекст на ова се спомнуваат неговиот старт и неговите идни достигнувања кои може да ги обезбеди партијата. Понатаму се зборува за семејството кое за секој граѓанин е света работа и кон кое се насочени сите негови активности и од кое се детерминирани неговите интереси. Понатаму, кругот се проширува на заедницата во која живее граѓанинот (локална и државна), но, повторно од призмата на личен интерес - поголема безбедност како еден од предусловите за нормален и мирен живот и парола која е рефлексивна на колективната психоза која настана после мноштво терористички напади во светот и во нивната земја.

Овој генерален слоган е повеќе наративен, а помалку дециден и ударен. Но, во последно време, ваквиот пристап на користење на повеќе фрази е главна идеја во повеќе изборни програми и централна парола во текот на изборната кампања. Ваквите пароли /слогани/ со повеќе фрази се доволно експликативни и нема потреба гласачот да ги толкува и да ја разрешува нивната двосмисленост или, пак, да ја толкува нивната повеќезначност онака како што му одговара. И секако, во содржината на слоганот сите граѓани можат да ги препознаат своите интереси, што значи тој не се обраќа исклучиво само на еден слој граѓани и не третира прашања кои засегаат само една категорија.

¹⁰ <http://www.labour.org.uk/manifesto>

Во воведот на програмата (manifesto) на Лабуристичката партија насловен како „Нови лабуристички белешки: доставување на договорот“, Тони Блер ја дава главната поента на програмата за изборите 2005 година. Односно, тој програмата ја изедначува во форма на договор меѓу партијата и гласачите, потенцирајќи ја, на тој начин, обврската што треба да ја преземе партијата и истакнувајќи дека програмата не е празна прокламација туку понуда и цврсто ветување за подобра Велика Британија.

Воведот ја има следнава содржина:

„Новата програма на лабуристите за изборите во 2005 година ги содржи непроменетите вредности на нашата партија за новите приоритети на нашите граѓани. Таа претставува план за подобрување на животот на семејствата на работниците и за подготовка на нашата држава за успех во брзопроменливиот свет. Во нашиот случај имаме идеја повеќе во однос на другите дека должност на државата е да обезбеди можност и безбедност на сите во овој променлив свет. Секој дел од програмата е во релација со следнава цел: надминување на бариерите секој човек да може да го изрази својот талент, создавање на поволни можности во секој дел на Велика Британија и создавање на силни и сигурни заедници за сите оние кои играат во склад со правилата. Програмата, која на цврсти основи ја поставивме од 1997 година, ќе вгради нов прогресивен консензус во нашата држава. Овој вовед е моја лична порака.“

Програмата содржи осум поглавја и секое поглавје покрива одредени области, парола која асоцира на целите кои треба да се остварат во соодветната област, притоа доминира социјалната сфера и интересите и потребите на граѓаните:

Глава 1. Економија: Зголемување на просперитетот во општество на можности;

Глава 2. Образование: Повеќе школувани деца;

Глава 3. Криминал и корупција: Сигурни заедници, безбедни граници;

Глава 4. Национална здравствена грижа: Слободна за сите, лична за секој;

Глава 5. Стари лица: Безбедни денес, подготвени за во иднината;

Глава 6. Семејства: Избор и поддршка на работа и дома;

Глава 7. Меѓународна политика: Посилна земја во безбедносна смисла, одржлив и праведен свет,

Глава 8. Демократија: Поделба на моќта и одговорни граѓани.

Во целина, од воведниот дел и од поглавјата може да се препознае левичарската идеологија на партијата, бидејќи се обраќа на работниците и ги групира областите онака како што го засегаат обичниот британски граѓанин. Но, сепак не може да се каже дека програмата исклучиво ги задоволува потребите на работничката класа. На пример, отсуствуваат т.н. социјални пакети за намалување на невработеноста, па повеќе би се рекло дека програмата се обраќа до сите граѓани на Велика Британија (ако се исклучат најбогатите слоеви на општеството кои всушност се и крупните сопственици). Но, иако се обраќа експлицитно на работниците, програмата имплицитно како целни групи ги има и повисоките граѓански слоеви. На овој начин, и овој пат (на Парламентарните избори во 2005 година) Лабуристичката партија покажа дека е “пазарно” ориентирана и дека внимава својата поддршка да ја добие од што поширок круг на гласачи, заобиколувајќи го концептот на чиста работничка партија, како генеричка идеолошка матрица.

Со оваа програма, Лабуристичката партија по трет пат го доби мандатот да ја формира британската влада. Но програмата почнува со зборовите што ги затекнале во периодот кога дошле на власт: „Пред осум години, јас понудив ново водство - со идеали, енергично, свежо, но неистестирано. Вие гласавте за

промени и ми ја дадовте шансата да ви служам. Во прв момент ги истеравме демоните: десетпроцентната камата, масовната невработеност, £1.50 надомест за час и надворешни тоалети во нашите училишта.” Ова кратко повикување на она што го имаат затекнато е потенцирање на стартната позиција и е чест случај речиси во сите програми на политичките партии. Исто така, и при потсетувањето тие алудираат на социјално-економската област.

Во продолжение, во програмата се потенцира она што е ветено и што е исполнето во првиот и во вториот мандат и се потенцира потребата од давање поддршка за да го „продолжат напредокот кој го имаат ветено на британските граѓани и да го продолжат напредокот на земјата”. За секое поглавје детално се тргнува од тоа што е направено во изминатиот период и што се планира да се направи во иднина. Фасцинира деталноста во елаборациите кои ги дава Лабуристичката партија, бидејќи сè е поткрепено со факти и со богата статистика - како на она што е сторено, така и на она што се проектира за во иднина како активност.

ПЛУРАЛИЗАЦИЈА И ДЕМОКРАТИЗАЦИЈА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА (1990-1991)

Оливер МИТЕВ

1.1 Формирање на политичките партии

Политичките промени и општествената криза кои се случија на просторот на поранешна Југославија кон крајот на осумдесеттите и почетокот на деведесеттите години од минатиот век, неуспехот на последниот вонреден 14-ти конгрес на СКЈ, како и напуштањето на дотогашниот политички и економски систем, неминовно водеше кон осамостојување на одделни републики и распаѓање на еднопартискиот систем. Во почетокот на распаѓањето на СФР Југославија, во Македонија не постоела стратегија, програма или план за напуштање на федерацијата и стекнување на суверенитет и независност. За разлика од Македонија, другите републики уште од претходно разработувале планови и сценарија како да се дојде до независност и самостојна држава. Македонија на некој начин била затечена од кризата во Југославија, а македонските политичари не можеле да претпостават распад на заедничката држава и да ги согледаат историските политички процеси. И покрај неподготвеноста и немањето волја за раздружување од федерацијата на македонските водечки политичари во тој период, во Македонија сепак имало интелектуален потенцијал за остварување на вековниот сон за независна држава - Македонија. Конкретните чекори кои беа преземени во одделни републики беа поттик за преземање дејствија и во Македонија. Собранието на СР Македонија, следејќи ги тие промени, пристапило кон измена и донесување на одредени законски прописи.

За таа цел е донесен Законот за изменување и дополнување на Законот за општествени организации и здруженија на граѓани, како и усвоените 25 амандмани на Уставот, со кои повеќепартискиот систем во Македонија се официјализирал.¹ Меѓутоа, во политичкиот живот и пред тоа се чувствувало силно политичко раздвижување со платформи што се разликувале од онаа, дотогаш единствено важечка на Сојузот на комунистите, кој пак и самиот почнал да се залага за плурализам и за реформи во политичкиот и стопанскиот систем.² Собранието на СРМ на заедничка седница на Соборот на здружениот труд, Соборот на општините и Општествено-политичкиот собор го усвоило предлогот на Извршниот совет на Собранието на СРМ и донело одлука за пристапување кон измена на Уставот на СРМ. Исто така во овој период, на 08.08.1990 година, и Собранието на СФРЈ ги усвоило амандманите на Уставот на СФРЈ со кои било овозможено воведување на повеќепартискиот систем во државата. По неколкумесечна уставна процедура и јавна расправа, Собранието на СРМ на седница одржана на 20.09.1990 година донесе одлука за прогласување на амандманите од LVII до LXXXI на Уставот на СРМ.³

Со донесувањето на уставните амандмани се извршиле радикални промени во политичкиот систем на Републиката. Така, со амандманот LXVI е пропишано дека „Граѓаните се носители на власта што ја остваруваат преку преставници во Собранието на Републиката, на општината односно на

¹ Јанчева Љ., Последните децении со СФРЈ, Менора, Скопје, 2012, стр. 129.

² Глигоров К., Македонија е сè што имаме, Култура, Скопје 2002, стр. 163.

³ Георгиевски С. и Додевски С., Документи за Република Македонија 1990-2005, Правен факултет „Јустинијан Први“, Скопје 2008, стр. 50.

ПЛУРАЛИЗАЦИЈА И ДЕМОКРАТИЗАЦИЈА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА (1990-1991)

градската заедница, со референдум, на собири и со други форми на лично изјаснување, утврдени со закон...“⁴ Во амандманот LXXIV е предвидено: „Собранието на Социјалистичка Република Македонија го сочинуваат 120 пратеници. Од секоја општина се избира најмалку по еден пратеник во Собранието.“⁵ Амандманот LXXV предвидел дека „се установува функцијата Претседател на Социјалистичка Република Македонија (Претседател на Републиката).“⁶ А во амандманот LXXVI се дефинира дека „во Социјалистичка Република Македонија се образува Влада на Социјалистичка Република Македонија. Владата на Социјалистичка Република Македонија ја сочинуваат претседател, еден или повеќе потпретседатели и членови (министри) што раководат со одделни републички органи на управата или вршат други должности што ќе им ги довери Владата“.⁷ Така, наместо самоуправувањето и делегатскиот систем, во центарот се ставени граѓанската демократија и пратеничкиот систем, како и политичкиот плурализам. Наместо извршен совет била воведена Влада, а била воведена и функцијата Претседател на Републиката наместо колективно претседателство. Исто така СР Македонија е дефинирана како „национална држава на македонскиот народ“ и како „заедница на работни луѓе и граѓани, на македонскиот народ и на рамноправните со него припадници на другите народи и народности кои живеат во неа“.⁸

Сите овие длабоки политички и општествено-економски промени довеле до конституирање на самостојна Република

⁴ Службен весник на Социјалистичка Република Македонија, бр. 28, 1990.

⁵ Исто

⁶ Исто

⁷ Исто

⁸ Ачковска В., Лекции од историјата на современата македонска држава, Филозофски факултет, Скопје 2011, стр. 236.

Македонија. Било предвидено идниот политички систем да биде граѓанска демократија, воспоставување на пратенички систем преку формирање на повеќепартиско еднодомно собрание, формирање на Влада како највисок извршен орган на местото на извршниот совет, а била воведена и функцијата Претседател на Републиката која го заменила колективното тело Претседателство. Било предвидено воведување на пазарна економија, напуштање на државно-сопственичкиот монопол со воведување на сите облици на сопственост и воспоставување на политички плурализам на местото од дотогаш постоечкиот партиски монопол. Се гарантирала слободата на политичко организирање и дејствување, а бил воспоставен непосреден избор на членови во Собранието на Републиката и општините, кои можеле да бидат предлагани не само од граѓаните, туку и од политички организации и други облици на организирање и здружување на граѓани. Исто така, според определбите, за државно уредување е дефинирано дека идната држава ќе биде децентрализирана и унитарна република. Случувањата во текот на 1990 година и отпочнатиот неповратен процес на демократизација на просторот на заедничката држава придонесе и во Македонија да се појават дваесетина новорегистрирани политички партии и движења. Демократските промени содржеле незапирлив пробив на плурализмот во политичкото организирање на граѓаните, односно напуштање на дотогашниот еднопартиски систем. Длабоката криза во СФР Југославија и *де факто* распадот на Сојузот на комунистите, придонеле во текот на 1990 година до месец септември на просторот на СФРЈ да се регистрираат 119 политички партии и појава на антикомунистичко движење, како и појава на национализам во средините со мешано население.⁹ Во тој контекст и појавата на движења и политички субјекти во Македонија била одраз на тежнењата на македонскиот народ национално да се ослободи и да се осамостои.

Либерализацијата на нормативните услови дозволиле

⁹ Велјановски Н., Македонија 1945-1991, државност и независност, Институт за национална историја, Скопје, 2002, стр. 360-36.

појава на националните партии, и тоа како од националниот блок на Македонците, така и од националниот блок на Албанците. Се појавија и граѓански партии со чисто граѓански концепт. А дотогашниот СКМ се реформираше со напуштање на идеолошките заблуди од минатото и се трансформира со донесување на потполно нова програма. Новоформираните партии по структурата може да се групираат во четири групи: историски, реформирани, етнички и нови партии.¹⁰ Формирањето на политичките партии во Македонија дошло во време на транзиција; во премин од еднопартиска доминација во парламентарна демократија, промена од идеолошко-авторитарно во демократско општество; во процес на конституирање на граѓанско општество, со нагласен критички однос кон дотогашниот начин на владеење. Во тој период се чувствува силен ентузијазам и желба за промена кај сите политички субјекти, пренагласен романтизам и очекувања, без посериозна анализа и програма за она што треба и она што се очекува да се постигне. Кај новоформираните партии во тој период можат да се воочат концептуални разлики и различен пристап во обраќањето и привлекувањето на одредени целни групи во своите редови. Во првата група на национални партии припаѓаа: Движењето за семакедонска акција – МААК, која е една од првоформираните партии во Македонија, потоа ВМРО – Демократска партија за македонско национално единство, чиј претседател бил Љубчо Георгиевски, од македонскиот блок на национални партии. Додека, пак, од албанскиот блок првоформираните беа Партијата за демократски просперитет – ПДП и Народната демократска партија – НДП. Од помалите етнички групи меѓу првите е формирана Партијата за целосна еманципација на Ромите и Демократскиот сојуз на Турците. Од втората група партии од блокот кои го преферираше граѓанскиот концепт, една од првоформираните граѓански партии е Лигата за демократија, а потоа се појавила

¹⁰ Јанчева Љ., Последните децении со СФРЈ, Менора, Скопје, 2012, стр. 130.

Социјалдемократската партија на Македонија – СДПМ. Третата група партии кои произлегле биле блиски до СКМ - ја сочинувале новореформираните комунисти СКМ – Партија за демократска преобразба, чиј претседател бил Петар Гошев; со сличен предзнак биле и Социјалистичката партија на Македонија – СПМ, Странка на Југословените во Македонија и Сојузот на реформски сили на Македонија, со претседател Стојан Андов. Овие три блока имале различен пристап по прашањето за осамостојување на Македонија и во кој правец треба да се движи државата. Во програмите кои ги објавиле партиите се водела дебата околу тоа дали и како Македонија ќе ја гради својата иднина со другите југословенски републики. Главно овие три блока застапувале и нуделе три варијанти за статусот на Македонија, и тоа: првата – Македонија да се изгради како самостојна и суверена држава; втората – Македонија да остане составен дел на југословенската федерација; третата – Македонија да биде рамноправен субјект, но во конфедерална заедница на самостојни и суверени републики.¹¹

Во програмата на партијата на реформираните комунисти СКМ – Партија за демократска преобразба, на Петар Гошев, се споменуваат трите варијанти за идниот статус на Македонија, и тоа за зачувување на Југославија врз основа на одлуките на АВНОЈ, врз принципите на доброволна организациска самостојност и рамноправност. Исто така се залагале за Југославија како федеративна демократска заедница на рамноправни народи, но и како конфедеративна држава во рамките на заедницата на југословенските народи или, пак, како самостојна држава, доколку за такво решение се определат другите републики.¹² Сепак од сите овие три модалитети на

¹¹ Глигоров К., Македонија е сè што имаме, Култура, Скопје, 2002, стр. 164-165.

¹² Јанчева Љ., Последните децении со СФРЈ, Менора, Скопје, 2012, стр. 131.

идно уредување и статус превладал ставот за Македонија како суверена, демократска и правна држава на рамноправни граѓани.¹³ Сличен став имала и Социјалистичката партија на Македонија на Киро Поповски, која се залагала за суверена македонска држава како рамноправен субјект во рамките на Југославија. Пројугословенската струја ја застапуваа неколку партии, а со својата платформа се истакнувала Странката на Југословените предводена од Милан Ѓурчинов. Со сличен став и концепт биле и програмите на партиите Социјалдемократската партија на Славко Милосавлевски и Партијата на Фаик Абди – Партија за целосна еманципација на Ромите, во чии програмски определби била содржана и варијантата за суверена македонска држава во рамките на Југославија. Сличен став имала и Лигата за демократија на Ѓорѓи Марјановиќ која се залагала за зачувување на државното единство и територијалната целост на Југославија во федеративен или конфедеративен облик. Истовремено предупредувала дека доколку дојде до распаѓање на Југославија, Македонија да се определи за неутралност со барање до обединета Европа да ги гарантира нејзините граници.¹⁴

Од партиите кои понагласено се залагаа за самостојна држава треба да се спомене Движењето за семакедонска акција – МААК на чело со претседателот Гане Тодоровски, која се залагаше за самостојна, суверена држава Македонија, без идеолошки предзнак. Таа сметаше дека носител на правото да решава за конфедерација треба да биде македонскиот народ и малцинствата по пат на референдум.¹⁵ МААК се залагала за

¹³ Глигоров К., Македонија е сè што имаме, Култура, Скопје 2002, стр. 165.

¹⁴ Исто, стр. 165.

¹⁵ Јанчева Љ., Последните децении со СФРЈ, Менора, Скопје, 2012, стр. 132.

целосно духовно обединување на Македонците, независно каде живеат, а веќе за Илинден 1990 година го објавиле Манифестот за слободна, самостојна и независна држава Македонија. Во Програмата на ВМРО – Демократска партија за македонско национално единство предводена од Љубчо Георгиевски јасно е пласиран ставот за создавање на суверена македонска држава. Таа е прва партија која во својата програма јасно ја пласира заложбата за независна држава, но во програмата се споменува дека не се откажува од можноста за конфедерална Југославија.¹⁶ Овој став бил вграден во статутот и во програмата, сè со цел да може да биде регистрирана партијата. ВМРО-ДПМНЕ се залагала за нов устав, за ново национално знаме и грб, за македонска армија, за македонска валута, за македонско државјанство и пасош, репрезентации, како и правото на самопоредување до отцепување.¹⁷ Додека пак, Сојузот на реформски сили на Македонија, чиј претседател бил Стојан Андов, ја гледал Македонија како држава на рамноправни граѓани во која македонскиот народ ќе го потврди стремежот за сопствена држава. Се залагале за државно уредување во кое секој граѓанин ќе може да ја изрази својата посебност. Партијата е формирана 37 дена пред изборите за да може да учествува на нив.¹⁸ Политичкиот плурализам оставил простор свои политички партии да формираат и етничките малцинства, меѓу кои и најбројното - албанското. Била формирана Партијата за демократски просперитет – ПДП, која била партија на етничките Албанци и се залагала Македонија да биде држава на сите, а носител на суверенитетот да бидат сите етнички групи во духот на аномските одлуки. Додека, пак, Народната демократска партија – НДП, уште тогаш експлицитно се

¹⁶ Ачковска В., Лекции од историјата на современата македонска држава, Филозофски факултет, Скопје 2011, стр. 237.

¹⁷ Георгиевски Љ., Тоа сум јас, Лекс легис, Велес 2012, стр. 32.

¹⁸ Андов С., На мој начин, Матица Македонска, Скопје 2003, стр. 225.

залагаше носител на државниот суверенитет да биде и албанскиот народ што живее во Македонија.¹⁹ Карактеристично е дека во најголем дел од програмските платформи на партиите се критикувал дотогашниот начин на управување темелен врз основа на социјалистичкото самоупраување и договорна економија. Сите партии се залагале за пазарна економија, за приватизација на државната сопственост и за воведување на сите форми на сопственост, за реформи на банкарскиот и даночниот систем, за реформирање и унапредување на аграрот и за технолошки развој во земјата.

Впечаток е дека во тој момент на многубројни случувања и промени, македонското општество, интелигенцијата, па и самите граѓани, биле затечени од новонастанатата ситуација во заедничката држава. Во момент кога дел од републиките биле за дисолуција на СФРЈ, дел биле за зачувување на државата по секоја цена, макар и со употреба на сила од страна на ЈНА, македонската интелигенција, водство, елита и научни кругови во тој период немале јасна претстава и визија во кој правец треба да се движи Македонија. Тоа особено може да се види од самите програми на партиите формирани во 1990 година. Освен тоа што тие меѓусебно се разликувале, и во рамките на иста партија програмските ставови и цели се менувале. Впечаток е дека партиите дејствувале постфестум, откако ќе се случел некој настан во заедничката држава или, пак, преземале нешто веќе видено од некоја идеолошки блиска партија од другите републики. Процесите во Југославија ги креирале и воделе водствата на другите републики, а како и дотогаш македонското раководство и во тој момент имало маргинална улога во носењето на одлуките и не му се придавало особено значење, ниту, пак, можело да има значајно влијание врз истите. Од тие причини, ставовите и програмските определби на партиите во тој момент не биле докрај јасно прецизирани или се нуделе повеќе концепти за иднината на Македонија, во

¹⁹ Глигоров К., Македонија е сè што имаме, Култура, Скопје 2002, стр. 165.

зависност од тоа дали Југославија ќе се распадне или ќе опстане во некој облик. Тешко е да се каже дали немањето јасен концепт и визија придонел навремено да не се направат одредени чекори кои подоцна биле задоцнети или попречени поради што државава подолг временски период трпи штета и има далекусежни последици. Од друга страна, пак, доцнежки по настаните што се случувале во другите републики и претпазливо повлекувајќи одредени чекори, во многу нешта придонело војната во Југославија да не се прошири и на македонска територија.

1.2 Првите повеќепартиски избори

Во текот на цела 1990 година, поттикнати од случувањата во другите републики, и во Македонија се случуваа многу настани кои ги навестуваа промените во земјата. Сè почесто се случувале протести по улиците, пред Собранието и зградата на ЦК во кој различни групи го изразуваа својот револт. Особено работниците го искажувале своето незадоволство предизвикано пред сè од економската криза која веднаш почнала да се чувствува, а потоа почнала свое силно влијание да има и политичката криза. Медиумите и интелегенцијата ослободувајќи се од дотогашните стеги почнале сè похрабро да третираат одредени теми кои претходно не се осмелувале да ги стават на јавна дебата. Во такви околности со измена и донесување на некои основни прописи, со интензивен процес на формирање политички партии и организации, на 24 септември 1990 година – претседателот на Собранието, д-р Вулнет Старова, распишал избори за пратеници на Собранието за 11 ноември 1990 година.²⁰ Како што се предвидувааше со Уставот, во Собранието требало да бидат избрани 120 пратеници, па така и територијата на републиката била поделена на исто толку изборни единици. Во

²⁰ Тунтев А., Република Македонија – прва декада (1990-1999), Ми-Ан, Скопје 2005, стр. 9.

сите изборни единици имало по околу 14 000 гласачи. За изборен модел е избран апсолутно-мнозинскиот. Била загарантирана слободата на говор и изразување, здружување и информирање. Превладувал натпреварувачки дух со учество на повеќе кандидати од разни политички алтернативи, а покрај политичките партии во фазата на кандидирање право да предлагаат кандидати имале и граѓаните. Прецизно биле дефинирани правилата како услов за фер и демократски избори, а граѓаните како носители на суверенитетот на општи, непосредни, слободни, рамноправни и тајни избори имале можност да гласаат за еден од кандидатите. Партиите во изборната трка учествувале самостојно - на изборите всушност и немало коалиции. Поради неискуството, или од други причини, со изразено чувство на победници не се формирале посериозни коалиции со платформи за заеднички настап, па така сите очекувале дека ќе бидат победници и себе се гледале на победничкиот пиедестал.²¹

Првите слободни, демократски, повеќепартиски, парламентарни избори во Македонија се спроведоа на 11 ноември 1990 година. Во првиот круг од изборите учествуваа 18 политички партии, 1 општествено-политичка организација и 43 независни кандидати, или вкупно 1158 кандидати. На изборите, од вкупно 1 339 021 евидентирани избирачи со право на глас, во првиот изборен круг гласаа 1 135 728 избирачи или 84,82% од вкупниот број на запишани граѓани во избирачкиот список. Во првиот изборен круг изборите завршија во 24 изборни единици. Во вториот изборен круг, одржан на 25 ноември 1990 година, се гласаше во останатите 96 изборни единици, а излезеноста беше 76,75%. На 9 декември се одржа и трет круг на гласање. Во согласност со изборните резултати, најмногу пратеници освои ВМРО – Демократска партија за македонско национално единство (38), СКМ – Партија за демократска преобразба (31), ПДП – Партија за демократски просперитет (17), СРСМ – Сојуз на реформски сили на Македонија (11), коалиција СРСМ-

²¹ Андов С., На мој начин, Матица Македонска, Скопје 2003, стр. 225.

МДСМ – Млада демократска прогресивна странка на Македонија (6), коалиција ПДП-НДП – Народно демократска партија (5), СПМ – Социјалистичка партија на Македонија (4), Странка на Југословените (2), НДП (1), ПЦЕР – Партија за целосна еманципација на Ромите (1), коалиција СПМ-СРСМ-МДСМ (1) и три независни кандидати.²²

Конститутивната свечена седница на првото македонско повеќепартиско Собрание се одржа на 8 јануари 1991 година. Седницата започна со интонирање на државната химна, а покрај македонската била интонирана и југословенската химна поради поделеноста на новоизбраните македонски пратеници. Тоа е уште еден доказ дека дури ниту дел од македонските избраници во националното Собрание немале јасна визија и претстава во кој правец се движи Македонија. Интонирањето на југословенската химна дошло како компромисно решение помеѓу политичките партии, а воочлива иконографија била и поставената слика на Маршалот Тито и две помали слики на македонските револуционери Гоце Делчев и Никола Карев, за што исто така имало силно негодување. Седницата ја отвори највозрасниот пратеник во Собранието, а по верификација на мандатите и по давањето на свечена изјава за прв претседател на Собранието е избран Стојан Андов од редовите на Сојузот на реформски сили на Македонија.

1.3 Конституирање на највисоките извршни органи

Ситуацијата по изборите не дезволувала на ниедна партија да формира коалициона влада. Партијата ВМРО-ДПМНЕ, која имала најмногу пратеници, не ја искористила можноста да формира влада, не сакајќи да коалицира со албанските партии поради силно изразениот националистички став на партијата. Од тие причини, произлегла потребата за

²² Георгиевски С. и Додевски С., Документи за Република Македонија 1990-2005, Правен факултет „Јустинијан Први“, Скопје, 2008.

формирање влада од широка коалиција.²³ Прв иницијативата за поделба на власта ја изнел Љубчо Георгиевски на 24 декември 1990 година на средбата со СРСМ на Стојан Андов. Тој побарал помош од Андов да се сретнат со СКМ-ПДП со цел да разговараат за поделба на трите функции: Претседател на Републиката, Претседател на Собранието и Претседател на Владата, како партии со најмногу освоени пратенички места. На средбата која се одржала во просториите на ЦК на СКМ било предложено за претседател на Собранието свој кандидат да предложи СРСМ, на што тие се согласиле и го предложиле Стојан Андов. Ова било прифатено од другите партии. Начелно било договорено функцијата Претседател на Републиката да му припадне на СКМ-ПДП, а функцијата Претседател на Владата на ВМРО-ДПМНЕ. Но, преговорите закочиле кога требало партиите да ги соопштат своите кандидати, натегајќи се кој прв да го стори тоа и по неколку продолженија преговорите пропаднале.²⁴ Непосредно пред конститутивна седница на новото Собрание на СРМ направен е уште еден обид за договор. На средбата е договорено претседателот на владата да

²³ Љубчо Георгиевски во својата книга „Тоа сум јас“ споделува еден момент кога пратеник на Туѓман, Иван Микулчиќ, доаѓа со намера да посредува за коалиција помеѓу ВМРО-ДПМНЕ и ПДП. ПДП прифаќале да влезат во коалиција задоволувајќи се само со два министри во Владата. Но поради создадената негативна атмосфера од медиумите и внатре во партијата (ВМРО-ДПМНЕ многу го потценило албанското прашање во тој почетен период) не дошло до формирање на коалициона влада предводена од победникот на изборите. Била направена огромна грешка (дали поради неискуство или политичко незнаење) - десницата во Македонија испуштила историска шанса да ја формира првата плуралистичка влада во демократска Македонија.

²⁴ Андов С., На мој начин, Матица Македонска, Скопје 2003, стр. 228-232.

го предложи СКМ-ПДП, а претседателот на републиката ВМРО-ДПМНЕ. За функцијата Претседател на Републиката, Љубчо Георгиевски го предложил владиката Михаил. По начелната согласност на дедото Михаил, Гошев требало да добие согласност од партијата, но по нападите во медиумите и негативно изразениот став пласиран од нив во јавноста Владиката се повлекол од можноста да биде кандидиран за претседател на Македонија, притоа истакнувајќи дека нема да ја соблече „мантијата“.²⁵

На 8 јануари 1991 година се одржала конститутивната седница на првото македонско повекепартиско Собрание. Седницата ја отворил највозрасниот пратеник Никола Стојановски од Титов Велес. Карактеристично е дека седницата започнала во негативна атмосфера и расправи. Настанало спор околу тоа која химна ќе се интонира, околу верификацијата на мандатите на пратениците и на крајот околу изборот на претседател на Собранието. ВМРО-ДПМНЕ се согласувале Стојан Андов да биде избран за претседател, но инсистирале да се довршат трипартитните разговори околу поделба на трите клучни функции во државата. По силно убедување и натегање, пратениците на ВМРО-ДПМНЕ ја напуштиле седницата, а останатите пратеници од сите други пратенички групи со 81 гласа „ЗА“ и ниту еден „против“ и „воздржан“, за прв претседател на Собранието го избрале Стојан Андов од редовите на СРСМ.²⁶ Конституирањето на извршната власт продолжило со избор на претседател на СРМ. Во ситуација кога сè уште не бил постигнат договор за поделба на функциите помеѓу трите партии со најмногу гласови во македонскиот блок, партијата СКМ-ПДП со поддршка на 22 пратеници од

²⁵ Исто, стр. 234-242.

²⁶ Стенографски белешки, 1 седница на Собранието на Р.М. одржана на 8 јануари 1991 година, <http://www.sobranie.mk/SessionDetailsID>, пристапено 20.08.2015 година.

ПЛУРАЛИЗАЦИЈА И ДЕМОКРАТИЗАЦИЈА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА (1990-1991)

оваа парламентарна група за претседател на Републиката го предложила Киро Глигоров. Тие се надевале дека предлогот ќе го поддржат сите партии од левиот блок, независните пратеници и партијата ПДП од албанскиот блок. Предлогот бил ставен на дневен ред на седницата одржана на 19 јануари 1991 година. Седницата започнала во тензична атмосфера и, како што предвидува законот, претседателот требало да се избере со двотретиноско мнозинство со тајно гласање. По пребројување на гласовите било констатирано дека со 60 гласа „ЗА“ и 60 неважечки ливчиња, Киро Глигоров не е избран за претседател.²⁷ Од 60 неважечки ливчиња 37 биле пречкртани, а 23 биле празни, со што се видело дека пратениците од ВМРО-ДПМНЕ биле „ПРОТИВ“, а пратеничката група на ПДП не го поддржала изборот на Глигоров. Тогаш посредничката улога во консултации со Глигоров ја презел Стојан Андов. Во договорот што бил постигнат со ВМРО-ДПМНЕ, а за што согласност дал Глигоров, било предвидено: по изборот Глигоров веднаш да се департизира, функцијата претседател на Владата да ѝ припадне на ВМРО-ДПМНЕ, за потпретседател на претседателот на Републиката Глигоров да го предложи Љубчо Георгиевски, а Собранието да го избере. Со ПДП било договорено да добијат потпретседател на Собранието, потпретседател на Владата и да се зголеми бројот на министри Албанци во Владата од дотогашните двајца, а да имаат и ист број на заменици како и министри.²⁸ Така, по постигнатиот договор, по втор пат, на седница на Собранието, била поставена точката на дневен ред за избор на претседател на Републиката. На седницата со тајно

²⁷ Стенографски белешки, 3 седница на Собранието на Р.М. одржана на 19 јануари 1991 година, <http://www.sobranie.mk/SessionDetailsID>, пристапено 20.08.2015 година.

²⁸ Андов С., На мој начин, Матица Македонска, Скопје 2003, стр. 251-256.

гласање од 119 присутни пратеници, 114 се изјасниле со „ЗА“, а 5 ливчиња биле неважечки. Со тоа, Киро Глигоров во вториот обид со гласање во Собранието бил избран за прв претседател во плурална Македонија.²⁹ На истата седница во согласност со предложениот дневен ред требало да биде избран и потпретседател на претседателот на Републиката. Потпретседателот, во согласност со законот требало да го предложи претседателот со упатување на предлог до Собранието. Согласно со договорот постигнат помеѓу партиите, Глигоров за потпретседател го предложил Љубчо Георгиевски, лидер на ВМРО-ДПМНЕ, кој тогаш бил на 25-годишна возраст. На самата седница одреден број на пратеници од левиот блок го критикувале предлогот Љубчо Георгиевски да биде избран за потпретседател. Бил наведуван фактот дека тој е премногу млад, но и неговите ставови дека Југославија ќе се распадне и дека е можна идна федерација со соседните земји во кои живеат Македонци. За разлика од нив, пратеничката група на ПДП се изјаснила дека ќе го поддржи предлогот Георгиевски да биде избран за потпретседател, а во согласност со веќе постигнатиот договор. На гласањето од 119 пратеници, 78 се изјасниле со „ЗА“, а 41 ливче било неважечко, што не било доволно Љубчо Георгиевски да биде избран за потпретседател. Гласањето било повторено и од 118 пратеници, 73 гласеле со „ЗА“, а 45 ливчиња биле неважечки, со што и во вториот обид не бил избран потпретседател на претседателот на Републиката.³⁰ Во тој момент пратеничката група на ВМРО-ДПМНЕ се

²⁹ Стенографски белешки, 5 седница на Собранието на Р.М. одржана на 27 јануари 1991 година, <http://www.sobranie.mk/SessionDetailsID>, пристапено 20.08.2015 година.

³⁰ Стенографски белешки, 6 седница на Собранието на Р.М. одржана на 1 февруари 1991 година, <http://www.sobranie.mk/SessionDetailsID>, пристапено 21.08.2015 година.

почувствувала изиграна и на некој начин увиделе дека постигнатиот договор нема да се почитува, што се покажало за точно подоцна, при изборот на мандатор на првата демократска Влада. Бил направен уште еден обид за спроведување на договорот, а во прилог на ситуацијата биле и најавите за демонстрации од страна на симпатизерите на ВМРО-ДПМНЕ, што би можело да ја влоши состојбата во државата. Така, откако страстите се смириле, на седницата на 1 февруари 1990 година по трет пат бил ставен предлогот Љубчо Георгиевски да биде избран за потпретседател. Со 88 гласа „ЗА“ од 118 присутни пратеници тој е избран за потпретседател на претседателот на Републиката.³¹

Конституирањето на извршната власт требало да се заокружи со избор на влада. Согласно со договореното, ВМРО-ДПМНЕ требало да го номинира кандидатот, а претседателот на Републиката да го предложи до Собранието. ВМРО-ДПМНЕ на претседателот Глигоров за мандатор му го доставило Александар Лепавцов, но претседателот побарал да му бидат доставени уште неколку кандидати од кои би можел да избере мандатор. Љубчо Георгиевски доставил уште тројца кандидати, но и тие Глигоров ги одбил. Тогаш повторно настанала политичка криза. Договорот повторно бил прекршен, а прекршен бил и Уставот.³² Во услови кога македонската интелектуална јавност молчела за ваквата постапка на претседателот, подолг период претседателот не го давал мандатот. Во ситуација кога Југославија се рапаѓала и кризата се заострувала, под притисок дека државата нема премиер и

³¹ Исто.

³² Во Амандманот LXXVI е предвидено: „Претседателот на Социјалистичка Република Македонија предлага кандидат за претседател на Владата на СРМ врз основа на претходни консултации со политичките организации што се застапени во Собранието.“

влада, ВМРО-ДПМНЕ повторно попуштила.³³ Тогаш претседателот Глигоров излегол со идејата за формирање „експертска влада“. На 7 март 1991 година претседателот на Републиката за мандатор на Владата го предложил д-р Никола Кљусев, составена од министри експерти.³⁴ Одлуката за избор на првата плурална влада во Македонија била донесена на седницата на Собранието на 20 март 1991 година. На самата седница било изразено незадоволство од страна на ВМРО-ДПМНЕ - нивниот официјален став бил дека не поддржуваат влада на експерти. Тие биле со став дека со избор на непартиска влада се суспендираат изборните резултати и гласот на народот. Тврделе дека ниеден избирач не ги овластил за избор на влада за која ниедна партија не сноси одговорност, а владата на експерти може да биде место на задкулисни игри, интриги и партиски интереси. На самата седница истакнале дека тие како партија во преговорите влегле чесно и со искреност и договореното во целост го почитувале, а на крајот во сите тие договори биле подмолно изиграни. Од тие причини им сугерирале на своите пратеници да гласаат по своја волја и убедување. Пратеничката група на ПДП исто така го искажала своето незадоволство од непочитување на договореното. Наместо потпретседател на Владата и двајца министри, на крајот добиле еден министер кој не бил предложен од нивна страна. Укажале дека тие како политички фактор на Албанците гласале за сите предложени функционери - Претседател на Собранието, Претседател на Републиката и потпретседател на претседателот, а сè со цел да не бидат фактор на политичката криза, но на крајот сепак биле изиграни. Свое незадоволство искажала и Странката на Југословените, но од пренагласениот ввро-вски карактер на владата, сомневајќи се дека ќе работи за зачувување на Југославија. Ставот на СКМ-ПДП бил дека експертската влада е неминовност, имајќи ги предвид

³³ Георгиевски Љ., Тоа сум јас, Лекс легис, Велес 2012, стр. 39-40.

³⁴ Тунтев А., Република Македонија – прва декада (1990-1999), Ми-Ан, Скопје, 2005, стр. 13.

ПЛУРАЛИЗАЦИЈА И ДЕМОКРАТИЗАЦИЈА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА (1990-1991)

изборните резултати и моменталната состојба во заедничката држава која не дозволувала нови избори во тој момент. Владата, согласно со законот, се избирала со мнозинство гласови од избраните пратеници со јавно гласање. Претседателот на владата и министрите се избирале во целост без поединечно гласање за секој министер поодделно. Од вкупно 115 присутни пратеници, 83 гласале со „ЗА“, 17 биле „Против“, а 3 биле „Воздржани“.³⁵

Со изборот на првата демократска влада која го носела епитетот експертска и непартиска, бил заокружен процесот на конституирање на извршната власт. Во составот на првата Влада имало четворица членови на Македонската академија на науките и уметностите, четиринаесет доктори на науки и магистри и четворица експерти од стопанството и општествените дејности.³⁶ Владата профункционираше со голем ентузијазам, останувајќи доследна на високата верба кон народот. Владата ги ставила сите институции во функција на државата, придонела за промена на системот и изградба на пазарно стопанство. Креирала сопствена монетарна политика воведувајќи го денарот. Го предводела чинот за испраќање регрути и повлекување на македонските војници од ЈНА. Се ангажирала за реформирање и ставање во функција на државата на органите за безбедност и формирање на армија. Се зафатила со решавање на тешката економска состојба во Републиката и многубројните предизвици во процесот на осамостојување на Македонија со донесување на сите потребни законски акти.

³⁵ Стенографски белешки, 10 седница на Собранието на Р.М. одржана на 20 март 1991 година, <http://www.sobranie.mk/SessionDetailsID>, пристапено 21.08.2015 година.

³⁶ Кљусев Н., Патот кон македонската независност, Матица Македонска, Скопје 2001, стр. 263.

Во состојба на силна поларизација на односите помеѓу левиот блок на партии предводени од СКМ-ПДП и десниот блок предводен од ВМРО-ДПМНЕ, а игнорирајќи ги партиите од албанскиот блок, по конституирање на извршната власт се донесени сите акти за осамостојување на Македонија. Се судриле два концепти во кој правец ќе се движи Републиката - оној „радикалниот“ на ВМРО-ДПМНЕ, која се залагала за брзо осамостојување и раскинување на сите односи со федерацијата, и оној на СКМ-ПДП за можно зачувување на Југославија, но како федерација на суверени држави. Во таква состојба се раѓале првите акти за суверена држава, а и постапките на раководството биле условени од политичкото однесување на овие два блока кои на крајот сепак доаѓале до какво-такво компромисно решение. Заедничко за сите чинители во политичкиот живот било зачувување на мирот и целостоста на Републиката. И претставниците во Собранието и претставниците во извршната власт настапувале со силен ентузијазам и искрени намери кон градењето на сопствената држава. Различните политички ставови, отворените и на моменти бурни дискусии и политички кризи во тој првичен момент придонеле многу за развој на плурализмот и демократијата во Македонија.

Библиографија

- Андов, Стојан (2003) На мој начин, Матица македонска, Скопје.
- Ачкоска, Виолета (2011) Лекции од современата македонска држава 1944-1991, Филозофски факултет, Скопје.
- Велјановски, Новица (2002) Македонија 1945-1991, државност и независност, ИНИ, Скопје.
- Георгиевски, Љупчо (2012) Тоа сум јас, Лекс легис, Велес.
- Георгиевски С., Додевски С. (2008) Документи за Република Македонија 1990-2005, Едиција документи за

ПЛУРАЛИЗАЦИЈА И ДЕМОКРАТИЗАЦИЈА НА
РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА (1990-1991)

Македонија, книга III, Правен факултет „Јустинијан први“, Скопје.

Глигоров, Киро (2002) Македонија е сè што имаме, Култура, Скопје.

Јанчева, Љубица (2012), Последните децении со СФРЈ, Менора, Скопје.

Кљусев, Никола (2001) Патот кон македонската независност, Матица македонска, Скопје.

Тунтев, Ахил (2005) Република Македонија, прва декада (1990-1999),

МИ-АН, Скопје.

ГЛАСАЧКО ОДНЕСУВАЊЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА: ВЛИЈАНИЕТО НА ЕТНИЧКИОТ И ВЕРСКИОТ ФАКТОР ВРЗ ГЛАСАЧИТЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Душко ПЕТРОВ

1. Гласачко однесување во Република Македонија

Гласачкото однесување е форма на политичко однесување кое е производ на клучните фактори на влијание (интерни и екстерни) што го детерминираат изборот на поединецот при реализација на неговото гласачко право, односно непосредното гласање на демократски избори. *Гласањето* може да се дефинира како реализација на гласачкото право на секој граѓанин со право на глас, односно донесување на индивидуална одлука за понудените политички опции (и кандидати) во изборниот процес. Гласањето претпоставува, а законот мора да обезбеди, заштита на формализираните гласачки постапки врз основа на кои се подготвуваат и спроведуваат фер и демократски избори.

Гласачкото однесување е јасно обликување од краткорочни и долгорочни влијанија. Краткорочните влијанија се специфични за одредени избори и не дозволуваат да се извлечат заклучоци за гласачките шеми во целост. Главното краткорочно влијание во економијата го одразува фактот дека обично постои поврзаност меѓу популарноста на владата и економските променливи, како што се: невработеноста, инфлацијата и расположливиот доход. Изгледа дека во оваа ситуација оптимизмот за нечији материјални состојби (т.н. поволен фактор) е важен. Често се потврдува дека владите се трудат да создаваат предизборен бум, со надеж дека ќе се зголемат шансите да бидат повторно избрани. Шансите дека политичките и бизнис периодите може да се поврзат се утврдени од изборите со неутрален датум кои им овозможуваат

на владите да изберат кога да одржат општи избори. Друго краткотрајно влијание за гласањето е карактерот и јавниот став на партиските лидери. Ова е особено важно бидејќи медиумската експонираност ги прикажува лидерите како бренд на нивната партија. Тоа значи дека партијата треба да се обиде да ја оживее народната поддршка со заменување на лидерот. Последното краткорочно влијание - мас-медиумите, може исто така да има долгорочна важност ако е пристрасно или пристрасна покриеност ги одразува структурите, а според тоа и постојаните фактори, како сопственоста на печатот. Сепак, шемата на медиумска покриеност може да се менува од избори на избори.¹

Во продолжение ќе објасниме неколку теории на гласање и ќе ги поврземе со состојбите на гласачко однесување во Република Македонија:

❖ **Модел на партиска идентификација** - Првата теорија за гласачко однесување се заснова на смисла на психолошка поврзаност која луѓето ја имаат кон партиите. Избирачите се сметаат за луѓе кои се идентификуваат со партијата, во смисла на тоа дека се долгорочни поддржувачи кои ја сметаат партијата за „нивна“ партија. Поради тоа, гласањето е манифестација на пристрасност, а не производ на пресметката под влијание на факторите, како: политика, карактери, водење кампања и медиумска покриеност. Овој модел го става акцентот на првобитното политичко социјализирање, гледајќи го семејството како главно средство преку кое се создаваат политичките лојалности. Во овој модел, ставовите кон политиката и лидерите, како и сфаќањето за групата и за личните интереси, претендираат да се развијат врз основа на партиската идентификација.²

¹ Хејвуд, Е. (2009). *Политика*. Скопје: Академски печат, 281, 282.

² Ibidem, 282.

Според спроведеното истражување, дојдовме до податок дека во голем процент харизматските карактеристики на лидерот и политичката идеологија на партиите влијаат врз политичката определба на граѓаните во Република Македонија. Ваквиот податок потврдува дека овој модел на гласачко однесување е доста застапен во Република Македонија, односно дека граѓаните се идентификуваат со партијата, го обожаваат лидерот, ја следат идеологијата на партијата и партискиот избор е и нивен избор. Секако дека овој модел бил повеќе застапен во минатото, кога вербата во партијата била ставена пред вербата во Бога и семејството.

Мое мислење беше дека сè повеќе се напушта, пред сè поради тешката економска состојба и борбата за егзистенција, односно дека во денешно време партијата се гледа како **корист**. Посебно ме изненадува добиениот податок од причина што во денешно време политичките партии постојано ги менуваат своите идеологии (пр. лево ориентираните партии застапуваат десничарски ставови и обратно), често се менуваат лидерите, партиите се делат, се припојуваат, се настапува во коалиции на избори итн.

Но добиените резултати укажуваат дека сè уште во голема мера се применува овој модел на гласачко однесување. Можеби, пак, овој модел на гласачко однесување е виновен за постојаното неизменично владеење на две политички партии, односно граѓаните се идентификуваат со тие две партии и секоја нова партија со нови идеологии и нов лидер не е интересна за нив.

Секако дека овој модел на гласачко однесување не е идеален од причина што гласајќи за партискиот избор се занемарува индивидуалниот избор, рационалниот избор и често се избира просечен или потпросечен кандидат за државна функција, благодарение на ваквиот модел.

- ❖ **Социолошки модел** - го поврзува гласачкото однесување со групното членство, тврдејќи дека избирачите тежнеат да прифатат една гласачка шема која ја прикажува економската и социјалната позиција на групата на која ѝ припаѓаат.

Наместо да развијат психолошка приврзаност кон партијата врз основа на семејното влијание, овој модел ја нагласува важноста на социјалното здружување, одразувајќи ги различните поделби и тензии во општеството. Најзначајни се поделбите според: класата, полот, ентитетот, религијата, националноста, професијата и регионот.³

Овој модел на гласачко однесување е доста застапен во Република Македонија, како и претходниот. Застапеноста на овој модел е неизбежна од причина што Република Македонија е мултиетничка и мултикултурна држава.

Поделбите на етничка основа се застапени во секој аспект на секојдневниот живот, посебно што политичките партии се основаат и граѓаните се групираат на оваа основа. Гласачите се лојални на својата етничка група и се чувствуваат сигурно во околината на членовите на таа група. Тие мислат дека најлесно своите интереси можат да ги остварат преку интересите на својата етничка група. Недостаток на ваквиот модел е што најчесто изборот на етничката група е и избор на нејзините членови - притоа се занемарува индивидуалниот избор на поединецот. Посебно загрижувачки е што доколку лицето изврши избор различен од групниот, ризикува да биде избркано од групата, особено ако изборот се однесува на личност од различна етничка припадност.

Друга појава на социолошкиот модел на гласачко однесување е групирање на основа на социјалниот статус, односно богатите и моќни граѓани застапуваат своја идеологија и имаат различно гласачко однесување од помалку имотните кои имаат своја идеологија и друго гласачко однесување. Интересен податок добивме во однос на тоа колку очекуваат надомест за учество на избори лицата со различни примања, односно лицата кои имаат највисоки примања и лицата со најниски примања најмалку очекуваа надомест за политичките активности. Тоа значи

³ Ibidem, 282, 283.

иако припаѓаат на различни групи на социјални статуси тие имаат исти мерила и правила за формирање на своите политички ставови.

Социолошкиот модел, како и претходно наведениот гласачки модел, не е идеален, односно повторно се губи акцентот на индивидуалниот избор. Всушност, припадниците на одредени групи немаат право на свој избор и често гласаат за избор кој е најдобар за самата група.

❖ **Модел на рационален избор** - го свртува вниманието кон поединецот, настрана од социјализацијата и од однесувањето на општествените групи. Во овој поглед, гласањето се смета за рационален акт, во смисла на тоа дека одделни избирачи одлучуваат за својот партиски фаворит врз основа на личниот интерес. Гласањето, наместо да биде вообичаено покажување на приврзаност и верности, во суштина се смета дека е чисто инструментално, односно средство за остварување на целта.⁴

Овој модел на гласачко однесување е најидеален од досега наведените, но за жал најмалку застапен во Република Македонија. Ваквиот заклучок го добиваме од големите проценти на влијание на етничкиот, политичкиот и економскиот фактор при гласањето на граѓаните.

Според овој модел граѓанинот треба да се определи за опција која самиот смета дека е најдобар избор; притоа не треба да води сметка само за својата лична корист, туку и пошироко. Значи треба да направи рационален избор за опција која истовремено ќе ги опфати интересите на општеството, на другите граѓани и неговите интереси.

Високиот процент на партиски определни граѓани, поделеноста на етничка основа, влијанието на идеологиите на партиите и харизматските особини на лидерите при гласањето се само показатели дека овој модел на гласачко однесување е слабо застапен. Иако постојат луѓе, граѓани,

⁴ Ibidem, 283.

кои својот глас го даваат според свое лично убедување, односно гласаат за опцијата која сметаат е подобра во моментот, сепак тие се многу малку и мислам дека не можат да направат некоја поголема промена во резултатите од изборите.

Охрабрувачки податок добивме во насока на тоа дека младите и образовани граѓани не ја поднесуваат ниската политичка култура која владее во Република Македонија, партизираното општество и борбата за власт. Односно, тие сакаат да имаат свој избор, да живеат во општество каде со личен труд и знаење ќе ги остваруваат своите амбиции, ќе ги надминат поделбите на разни основи, ќе се намали партизираноста на младите итн., што, пак, се карактеристики на рационалниот модел на гласачко однесување.

Претходно наведеното дека овој модел е застапен кај младите се потврдува со податоците добиени дека студентите редовно излегуваат на гласање, а се помалку политички активни и се помалку политички определени.

Иако најмалку застапен, овој модел има добра тенденција на развивање и застапеност. Посебно охрабрувачки е што најзастапен е кај младите образовани граѓани, кои би требало да ја претставуваат иднината на секоја држава. Останува на нив да внесат промени кои ќе нè приближат до европските развиени земји.

- ❖ **Модел на доминантна идеологија** - радикалните теории на гласање тежнеат да го нагласат степенот до кој личните избори се обликувани од процес на идеолошка манипулација и контрола. Во некои погледи, таквите теории наликуваат на социолошкиот модел во тоа што гласањето се смета за одраз на положбата на личноста во општествената хиерархија. Она во што се разликуваат овие теории од социолошкиот модел е начинот на кој групите и поединците

ги толкуваат своите позиции и како владата и, пред сè, мас-медиумите им ги претставуваат со информирање.⁵

Радикалните теории на гласање се стремат да го нагласат степенот до кој личните избори се обликувани од процес на идеолошка манипулација и контрола. Од осамостојувањето на Република Македонија овој модел не е застапен. Можеби во минатото бил доста застапен, во толкава мера што цело општество било организирано врз основа на овој модел.

Дека овој модел не е застапен во Република Македонија покажува фактот што ниту една партија не успеала да остане на власт подолго време. Секако тоа не значи дека не користеле некој од методите за манипулација и контрола.

Може да претпоставиме дека манипулацијата на пошироката маса би ја вршеле преку медиумите, со презентирање на својата идеологија преку медиумите за масовно информирање. Притоа се зема во обзир податокот дека граѓаните не им веруваат на медиумите, бидејќи не ги пренесуваат фактите за изборите точно и медиумите не им влијаат на граѓаните при формирањето на нивните политички ставови и при гласањето. Можеме слободно да потврдиме дека овој модел на гласачко однесување не е застапен од причина што главниот инструмент за вршење на манипулација и контрола ја загубил таквата моќ.

2. Влијанието на етничкиот и верскиот фактор врз гласачите и гласачкото однесување

2.1. Влијанието на етничката и расна припадност на гласачкото однесување во САД

Во однос на влијанието на етничката и расна припадност на гласачкото однесување спроведено е истражување во САД од кое се добиени следните резултати:⁶

⁵ Ibidem, 283, 284.

⁶ Lopez Hugo Mark, Taylor Paul - *Dissecting the 2008 Electorate: Most Diverse in U.S. History*, 2009.

Етничката и расна припадност на гласачите има значителен ефект врз гласањето, и посиромашните слоеви кои поголемиот дел се сочинети од расни и етнички малцинства главно гласаат за демократската партија (поради нејзината економска програма повеќе ориентирана кон социјалните бенефиции), додека „белите“ побогати протестантски, особено евангелски групи, често нарекувани „религиозна десница“, се потпираат на Републиканската партија.

Меѓу сите расни етнички групи од млади гласачи, Барак Обама доби најмногу гласови. Бројот на избирачи меѓу белите гласачи забележал мал пад (од 67,2% во 2004 г. на 66,1% во 2008 г.). Се смета дека тоа е предизвикано од коалиција на малцинствата и младите гласачи кои придонеле за избор на црн кандидат за претседател. Традиционалните определувања на гласачите од одредена раса - националност биле малку изменети. Мнозинството на Црниците (95%), Хиспанците (% 67) и Азијатите (62%) гласале за кандидатот на демократите, додека 43% од населението гласаше за „белите“ демократи. Поголемиот дел од белците (55%) ги поддржале републиканците.

2.2. Влијанието на етничката и расна припадност на гласачкото однесување во Република Македонија⁷

Етничката и верската припадност отсекогаш биле главни фактори кои влијаеле врз гласачкото однесување, не само во Република Македонија, туку и насекаде во светот. Најчесто овие фактори влијаат во мултиетничките и мултирелигиозните општества, каде што гласачите се поделени врз оваа основа и каде што најчесто политичките партии се основани и поделени врз основа на претходно наведените детерминанти. Во Република Македонија отсекогаш постоела поделеност на

⁷ Презентираните резултати се темелат на истражување спроведено во 2012/13 година, како дел од изработката на магистерскиот труд на авторот, при што е спроведен анкетен прашалник.

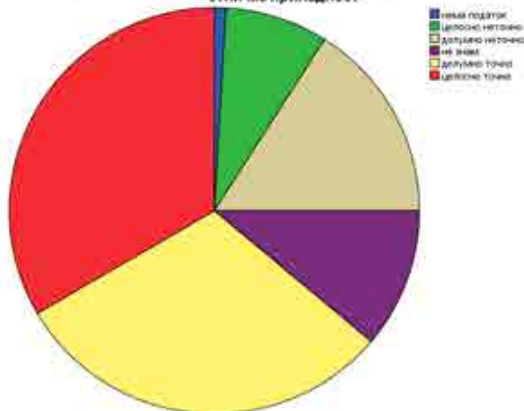
партиите и гласачите врз основа на овие фактори, но постои модел со кој граѓаните од различни етнички и верски групи можат да се вклопат во моделот на современото демократско општество, пред сè преку толеранција и почитување на различностите. Етничката и верската систематизација на гласачите е еден од доминантните фактори кои влијаат врз самото однесување на гласачите. Во Република Македонија припадниците на различни верски и етнички групи различно се однесуваат, односно некои сакаат да бидат јавно признаени, други се стремат нивната култура да биде заштитена и пренесена на нивните поколенија, некои, пак, не бираат средства во остварувањето на саканите цели. Овој фактор е поврзан со другите фактори во смисла на нетолеранцијата, нееднаквоста, непочитувањето на различностите, што произлегуваат од поделеноста на граѓаните на етничка и верска основа. Тоа го доведува во тесна врска со изборниот процес, односно, како што наведовме претходно, нанесува директна штета на изборниот процес. Од друга страна, секоја етничка група има свои ставови, мислења, начини на делување т.е. свое гласачко однесување. Усогласувањето на различностите и наоѓање начин на спроведување на изборниот процес без дискриминација претставува проблематика со која се соочува секоја мултиетничка држава. Од овој фактор зависи моделот на изборниот процес кој ќе се спроведе, па со тоа овој фактор директно влијае врз изборниот процес преку гласачкото однесување на етничките и верски групи.

Етничката и верска припадност најмногу влијаат во мултиетничките и мултирелигиозните општества, каде што гласачите се поделени врз оваа основа и каде што најчесто политичките партии се основани и поделени врз основа на претходно наведените детерминанти.

ЗОШТО ИДЕОЛОГИЈАТА Е ВАЖНА

График 1

Во Република Македонија гласачите се поделени врз основа на нивната етничка припадност

Табела 1

	Frequency	%
нема податок	3	,9
целосно неточно	27	8,1
делумно неточно	53	16,0
не знам	37	11,1
делумно точно	101	30,4
целосно точно	111	33,4
Total	332	100,0

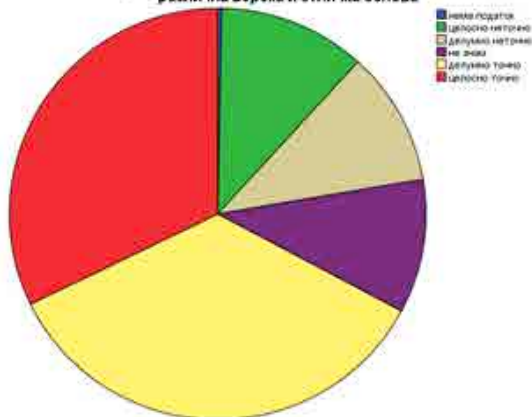
Табелата и графиконот потврдуваат дека во Република Македонија постои етничката поделеност на граѓаните, односно на гласачите. Ваквата поделба е присутна во секој аспект на македонското општество и најверојатно е неизбежен дел од

ГЛАСАЧКО ОДНЕСУВАЊЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

секое општество каде живеат граѓани од различни националности и вери.

График 2

Политичките партии во Република Македонија се основани и поделени на различна верска и етничка основа

Табела 2

	Фреквенција	%
нема податок	1	,3
целосно неточно	38	11,4
делумно неточно	35	10,5
не знам	35	10,5
делумно точно	116	34,9
целосно точно	107	32,2
Вкупно	332	100,0

67,1 % од граѓаните се изјасниле дека политичките партии во Република Македонија се поделени на верска и

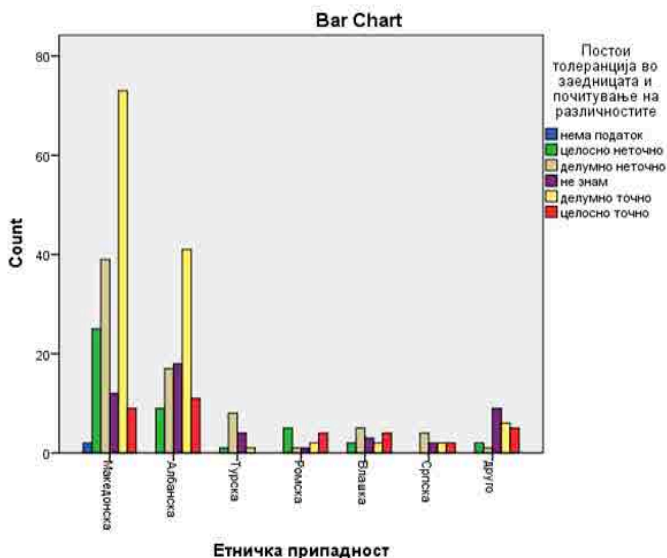
ЗОШТО ИДЕОЛОГИЈАТА Е ВАЖНА

етничка основа, 22,9 % од граѓаните се изјасниле дека во Република Македонија политичките партии не се основани и поделени на етничка и верска основа. Добиениот податок воопшто не е изненадување од причина што се повторуваат резултатите од претходната табела. Овој податок нè доведува до веќе познат и очекуван заклучок дека политичките партии во Република Македонија се поделени на верска и етничка основа.

Табела 3

Етничка припадност	Постои толеранција во заедницата и почитување на различностите					
	нема подато к	целосн о неточн о	делум но неточн о	не знам	делум но точно	целосн о точно
Македо нска	2	25	39	12	73	9
	1,2%	15,6%	24,4%	7,5%	45,6%	5,6%
Албанс ка	0	9	17	18	41	11
	0,0%	9,4%	17,7%	18,8%	42,7%	11,5%
Турска	0	1	8	4	1	0
	0,0%	7,1%	57,1%	28,6%	7,1%	0,0%
Ромска	0	5	1	1	2	4
	0,0%	38,5%	7,7%	7,7%	15,4%	30,8%
Влашка	0	2	5	3	2	4
	0,0%	12,5%	31,2%	18,8%	12,5%	25,0%
Српска	0	0	4	2	2	2
	0,0%	0,0%	40,0%	20,0%	20,0%	20,0%
друго	0	2	1	9	6	5
	0,0%	8,7%	4,3%	39,1%	26,1%	21,7%
Вкупно	2	44	75	49	127	35
	0,6%	13,3%	22,6%	14,8%	38,3%	10,5%

График 3

Граѓаните од различни етнички групи имаат различни мислења околу толеранцијата во заедницата и почитувањето на различностите, односно припадниците од македонска националност и припадниците од албанска националност во голем процент се изјасниле дека постои толеранција и почитување помеѓу различните етнички групи.

Спротивно од нив, припадниците на етничките групи кои се помалку бројни во Република Македонија, се изјасниле дека толеранцијата во заедницата е на ниско ниво и различностите помеѓу етничките групи не се почитуваат.

Можната причина за ваквите резултати е бројноста на етничките групи; друга причина која може да се наведе се бројните конфликти помеѓу Македонците и Албанците и решавањето на истите со помош на меѓународната заедница,

ЗОШТО ИДЕОЛОГИЈАТА Е ВАЖНА

односно со решавањето на конфликтите се воспоставува една состојба на почитување и толеранција.

Табела 4

Етничка припадност	Имам изградено цврсти политички ставови					
	нема подато к	целосн о неточн о	делум но неточн о	не знам	делум но точно	целосн о точно
Македонска	5	18	22	14	58	43
	3,1%	11,2%	13,8%	8,8%	36,2%	26,9%
Албанска	0	9	16	16	28	27
	0,0%	9,4%	16,7%	16,7%	29,2%	28,1%
Турска	1	2	3	1	2	5
	7,1%	14,3%	21,4%	7,1%	14,3%	35,7%
Ромска	1	6	0	2	1	3
	7,7%	46,2%	0,0%	15,4%	7,7%	23,1%
Влашка	0	3	2	3	0	8
	0,0%	18,8%	12,5%	18,8%	0,0%	50,0%
Српска	0	2	2	3	1	2
	0,0%	20,0%	20,0%	30,0%	10,0%	20,0%
друго	0	2	6	6	4	5
	0,0%	8,7%	26,1%	26,1%	17,4%	21,7%
Вкупно	7	42	51	45	94	93
	2,1%	12,7%	15,4%	13,6%	28,3%	28,0%

Граѓаните од различни етнички групи имаат различно мислење во однос на градењето и цврстината на своите политички ставови. Граѓаните од македонска националност, албанска националност и од влашка националност се изјасниле дека имаат цврсто равиеени политички ставови, додека

ГЛАСАЧКО ОДНЕСУВАЊЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

граѓаните од турска националност, ромска националност, српска националност и другите националности се изјасниле дека немаат цврсто развиени политички ставови.

Табела 5

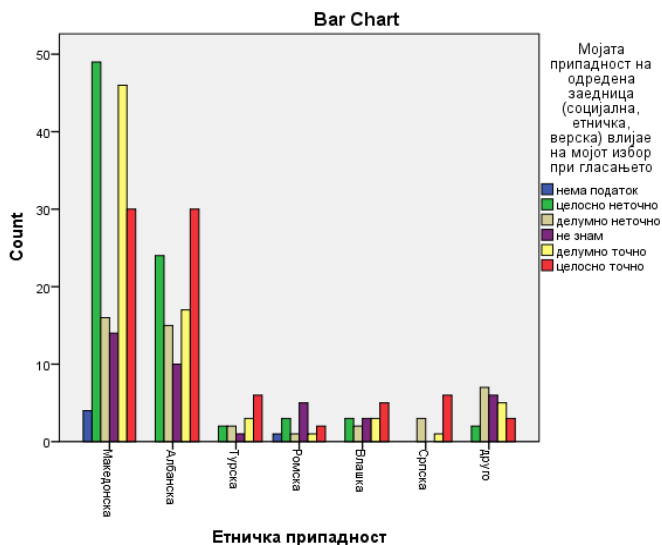
Етничка припадност	Мојата припадност на одредена заедница (социјална, етничка, верска) влијае на мојот избор при гласањето					
	нема податок	целосно неточно	делумно неточно	не знам	делумно точно	целосно точно
Македонска	4	49	16	14	46	30
	2,5%	30,8%	10,1%	8,8%	28,9%	18,9%
Албанска	0	24	15	10	17	30
	0,0%	25,0%	15,6%	10,4%	17,7%	31,2%
Турска	0	2	2	1	3	6
	0,0%	14,3%	14,3%	7,1%	21,4%	42,9%
Ромска	1	3	1	5	1	2
	7,7%	23,1%	7,7%	38,5%	7,7%	15,4%
Влашка	0	3	2	3	3	5
	0,0%	18,8%	12,5%	18,8%	18,8%	31,2%
Српска	0	0	3	0	1	6
	0,0%	0,0%	30,0%	0,0%	10,0%	60,0%
друго	0	2	7	6	5	3
	0,0%	8,7%	30,4%	26,1%	21,7%	13,0%
Вкупно	5	83	46	39	76	82

Со резултатите од оваа табела и следниот графикон се докажува приврзаноста на членовите на групата кон самата

ЗОШТО ИДЕОЛОГИЈАТА Е ВАЖНА

етничка група, односно дека граѓаните имаат лојалност кон групата на која припаѓаат. Граѓаните сметаат дека преку својата етничка група можат полесно да ги исполнат своите интереси.

График 4

Заклучок

Во Република Македонија доаѓа до мешање на три модели на гласачко однесување, тие се модел на партиска идентификација, социолошки модел и модел на рационален избор.

Моделот на партиска идентификација е застапен кај политички определените граѓани, за кои утврдивме дека се во голем број, социолошкиот модел на гласачко однесување е застапен кај различните групи во општеството, а како што утврдивме во Република Македонија најголема е поделбата на

етничка основа и модел на рационален избор кој е застапен кај образованите млади граѓани.

Моделите на партиска идентификација и социолошкиот модел се повеќе застапени од моделот на рационален избор, но пак овој модел има тенденција на развивање. Развивањето и поголемата застапеност на овој модел се одвива заедно со развивањето на политичката култура, приближувањето на Република Македонија кон Европа и како тенденција на развој Република Македонија има добар правец и можеби малку бавно темпо.

На крај останува да констатираме дека во гласачкото однесување на Република Македонија се преплетени моделот на партиска идентификација и социолошкиот модел, а постои тенденција на развој на моделот на рационален избор.

Добиените податоци од презентираниите резултати не доведуваат до заклучок дека Република Македонија е мултиетничка држава, во која постојат различности. Поделбите на етничка основа постојат од аспект на секојдневниот живот на граѓаните, а појавите на етничка нетрпеливост и нетолеранција на различностите се чести. Секоја етничка група со себе носи различни сфаќања и вредности, кои, пак, резултираат со појава на различни однесувања на таа група. Секако дека тие различности се однесуваат и на различно гласачко однесување и различна политичка определба.

Библиографија

- Мајкл Г., Пол М., (2009) Политика на изборни системи, Скопје, Академски печат.
- Mackenzie W.J.M., Elections, (1968) The Functions of Elections, u: *International Encyclopedia of the Social Sciences*, (ed. David Sills) , Volume 5, New York.
- Mihajlovic S., (2007) *Oko izbora 15*, Beograd: Centar za slobodne medije i demokratiju.
- Almond, G. A., & Verba, S., (2000) *Civilna kultura*. (S. Premec, prev.). Zagreb: Politicka kultura.
- Knežević, R. (2007) *Politicka kultura*. Podgorica: CID.
- Ben-Bassat A., Social Identity and Voting Behavior, Department of Economics, Public choice Vol.151, Springer, 2012.
- Kopicki A., (2011) *A Shifting Electorate: The Vanishing Rural Voter*, NY Times.
- Каракамишева, Т. (2004) *Избори и изборни системи*. Скопје: Култура.
- Христова, Л. (2011) *Политички плурализам во Република Македонија*. Во Христова, Л. *Политичките идентитети во Република Македонија: (истражувачка студија)*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за социолошки и политичко-правни истражувања.
- Шкарик, С. и Силјановска-Давкова, Г. (2007) *Уставно право*. Скопје: Правен факултет „Јустинијан Први“.
- Државна изборна комисија на Република Македонија (2012) *Архива*. Преземено на 20 септември 2012 г. <http://www.sec.mk/index.php/arhiva>
- Хејвуд, Е. (2009) *Политика*. Скопје: Академски печат.
- Мајкл Г., Пол М., (2009) Политика на изборни системи, Скопје, Академски печат.
- Филип, Б., (2010) Вовед во политика, Скопје, Арс ламина.
- Дејвид, Х., (2008) Модели на демократија, Скопје, Академски печат.
- Ричард, Г., Хозе, Р., М., Хуан, Х., Л., (2009) Политички партии, Академски печат.

ТЕОРИИ ЗА БИРОКРАТИЈАТА НА МАКС ВЕБЕР И СОВРЕМЕНИОТ ОПШТЕСТВЕН СИСТЕМ

Петар ТРАЈКОВ

Вовед

Кога Султан Мурат Втори влегол во Константинопол и ги нашол собрани дворските олигарси поврзани со Венеција кои придонеле за падот на Византија, ги запрашал од која причина не собрале пари за одбраната на градот. Тие му одговориле дека парите ги чувале за обезбедување на неговата нова управа. Тој наредил веднаш да ги погубат, а златото да им го одземат.

Сите поголеми империи се соочиле со потребата од изградба на сложен административен, бирократски апарат на кој се потпира империјата. Од империите на Кина, Монголската, Индиската, Руската, Шпанската и Англиската науката можела да открие многу за континенталната и англосаксонската бирократија, иако, се чини, позитивните како и негативните искуства се повторуват.

Бирократијата,¹ како еден од најстарите феномени на општеството, претставува институција (воопштено земено) на

¹ Бирократија е термин составен од зборовите биро (bureau - фран.) што означува црвено платно со кое собирачите на даноци ги прекривале масите на кои го собирале данокот и старогрчкиот суфикс - krátos што означува владеење и значи владеење на административците.

Терминот бирократија е кованица што прв пат ја употребил физиократот Де Гурнеи (Jacques Claude Marie Vincent de Gournay) во 1745 година со цел да укаже на владеењето на функционерите и да ја потенцира растечката моќ на службениците како основен предуслов за општествената болест - бироманија.

управување и јавна администрација која преживеала низа еволутивни и револуционерни промени, политички и општествени бранувања, скалирана истовремено со пејоративни и афирмативни квалитетивни. Од една страна, негативната перцепција за бирократијата се гради врз процесите на аномалија во функционирањето (корупција, злоупотреба) и можноста таа да се наметне како репресивен инструмент на доминација, контрола и класно владеење. Од друга страна, се глорифицира нејзината неопходност во организацијата како сезнајност и севозможност, еден вид на општествено-

Бирократијата се дефинира како противречна општествено-економска и политичка категорија на граѓани кои својата моќ не ја засноваат врз своето учество во производството, ниту во сопственоста врз средствата за производство, туку врз основа на своето учество во државата или друга организација хиерархиски подредена.

Најчесто се употребува за да ја означи гломазната администрација. големиот број на чиновници и луѓе кои се потребни да завршат одредена работа во името на оние кои легално и легитимно ја имаат власта. Тоа е форма на политичка, административна и економска организација што се темели врз семоќта на политичко-административен апарат што се стреми да прерасне во нова социјална група. слој или сталеж. односно владејачки административно-управувачки апарат, чиновнички апарат на една институција и на нејзини одделни институции што се стреми сите работи да ги решава круто, формалистички во примената на законските прописи, без да води сметка за вистинските проблеми.

Бирократијата произведува терминологиски деривати како бирократ, со кој се означува човек во служба на една хиерархија чиишто принципи на работење се спротивни на демократските односи. исто како и терминот бирократизам со кој се означува не само бавното и лошо работење на чиновниците, туку и како општествени односи карактеристични за заостанато општество со класна диференцираност.

ТЕОРИИ ЗА БИРОКРАТИЈАТА НА МАКС ВЕБЕР И СОВРЕМЕНИОТ ОПШТЕСТВЕН СИСТЕМ

вредностна апсолутна нула која единствено им служи на граѓаните.²

Сепак, поимот бирократија во современата социологија и воопшто во науката се користи во смисла на делото на Макс Вебер. Можеби затоа што неговиот модел за бирократијата е на средина од овие екстремно спортивставени гледишта.

Вебер го создаде идеалниот тип на бирократијата. Идеално чист модел, но не и најпожелен определувајќи ги точно неговите карактеристики. Модел кој и денеска се користи за проучување на сите модерни организации. Неговото дело издадено во 1910 година, „Теорија на социјалната и економска организација“, имаше најголемо влијание врз социјалната теорија и менаџерството. Вебер ја нарекува бирократијата „организациски израз на индустријализмот“ и докажува дека таа е идеален начин за олеснување на транзитирањето од мали менаџерски до големи менаџерски организации, верувајќи дека зголеменото индустриско производство вклучува растечка рационализација на односите помеѓу авторитетите врз база на формализам, методизам и деперсонализација.³

За секоја организација Макс Вебер го препорачува моделот што се базира на рационално администрирање: напишани правила според кои се водат службениците, формално дефинирана хиерархија на наредување, дефинирани стандарди за влез во хиерархијата и кариерен систем, одвоеност на лицето од работното место (не се наследува ниту се купува), евидентирање на списи за активности и одлуки, деперсонализација, фиксни и утврдени плати.

² Stojanović, Đ. 2012. Contemporary understanding of public bureaucracy. *Politička revija*, 11(1), 1-29.

³ Rauch, J., Evans, P. 1999. Bureaucracy and Growth: A Cross-National Analysis of the Effects of “Weberian” State Structures on Economic Growth. *American Sociological Review*, Vol. 64, 748-765.

Притоа Вебер нема да заборави да ги потенцира латентните негативни и дисфункционални страни на бирократијата, особено опасноста од класифицирањето на духот на човекот, односно неговото отуѓување, но истовремено да понуди модели како изборна конкуренција и институционална фрагментација заради нејзино решавање.⁴

Вебер предупредуваше дека системот проектиран од Карл Маркс ќе се претвори во диктатура на чиновниците, најмалку на работничката класа. Современата положба на македонското конкретно општество наложува да ги провериме теориите на Вебер за да го објасниме општеството и да се увериме во трајноста и универзалноста на неговите теории.

Согласно со тоа, во овој труд ќе посветиме должно внимание на Веберовите гледишта за бирократијата и ќе се обидеме со терминолошката структура на Макс Вебер да го појасниме македонскиот транзициски социјал во кој живееме.

Теории за бирократијата на Макс Вебер

Моделот за бирократијата на Макс Вебер има своја историска, општествена и економска основа во времето на првата и втората индустријализација на Европа, појавата на акционерски друштва и фирми, миграцијата и експлоатацијата на населението. Развиениот капитализам – буржоазијата сè повеќе се потпира врз масовниот, разгранет бирократски механизам во регулирањето на економската дејност, но истовремено се противи на оданочувањата и ограничувањето. Изреката „Laissez Faire“ (која му се припишува на Де Гурно) со значење „Оставете да работиме слободно“ станува израз на потреба од минимум бирократски интервенции во економскиот живот на приватниците.⁵

⁴ Хејвуд, Ендрју. 2009. Политика. Скопје: Академски печат.

⁵ Веберовите теории имаат претходница во делата на Хегел (1770-1831), Карл Маркс (1818-1883) и Де Токвил. Карл Маркс во своите рани трудови го критикува ставот на Хегел дека

ТЕОРИИ ЗА БИРОКРАТИЈАТА НА МАКС ВЕБЕР И СОВРЕМЕНИОТ ОПШТЕСТВЕН СИСТЕМ

За систематски да се проучат теориите за бирократија на Макс Вебер неопходно е да се има предвид неговото учење за потеклото на власта. Според Вебер власта е можност одредени личности да се покорат на одредена наредба со содржина.

Според Вебер власта се појавува во три легитимни облици: традиционална, легална и харизматска, со разлика во

бирократијата врши општи работи за општ интерес. Хегел бирократијата ја објаснува како полвоеност на државата во која по себе и за себе постои општо и цивилно општество во кое се остваруваат личните и корпоративни интереси. Маркс во раните трудови ја критикувал Хегеловата филозофија на правото, имајќи го предвид системот на бирократија на Прусија. Маркс пишува за одделеност на граѓанското општество односно корпорациите и јавниот интерес при што корпорациите се класни слоеви од државата. Корпорациите се бирократија на приватното општество, а бирократијата е корпорација на државата. Во подоцнежните трудови Карл Маркс ја проучувал бирократијата на француското општество, односно сложената поделба на трудот каде постои категорија на луѓе специјализирана за вршење на управните функции. Бирократијата не е автономна политичка сила, туку инструмент за владеење на класите. Маркс не изгради систематска теорија за бирократијата, но затоа во комуна државните службеници се лишени од привилегии и примања за репрезентации, а полицијата нема политичка моќ, туку е орган кој одговара пред комуна. Токвил ја разгледал администрацијата што ја создале апсолутистите за да може да владееат, која продолжила да постои и по нивното ликвидирање со нов господар. Тој пишува дека „револуцијата ја отсекува главата на администрацијата, но телото останува живо“. Хегел го оцртува апаратот на бирократската држава, а Токвил на тоа го додава апаратот на демократијата. Сепак, Хегел напишал дека граѓанското општество е „разумска држава“, признавајќи дека тука постои некаков систем, но дека тој не е сообразен со плановите на светскиот ум, оставајќи му простор за антиципација на Макс Вебер кој изгради корисна теорија.

подреденоста и надреденоста. Рационалната власт се темели на безлични правила, традиционалната власт на традицијата и личноста на владетелот, а харизматската власт се темели на харизмата на водачот кој е така оквалификуван.⁶ Макс Вебер ја проучува харизматската власт како утописка. Таа се транспонира и преобразува во институционална (преку воспитување), а потоа или се механизира или се сузбива од други облици така што државата за поданиците станува светост. Посебен аспект на таа трансформација е харизмата да стане безличен квалитет кој може да се стекне со учење, со што се надградува и создава бирократскиот апарат.

Историскиот развој на бирократското општество неминовно произлегува од традиционалната власт. Преку примерот на средновековните државни уредувања, Вебер определува дека ваквиот тип на власт ги покорува поданиците (се легитимира) врз основа на обичајот и традиционалните морални норми. Традиционалната власт се појавува како геронтократија, првобитен патријархализам, патримонијализам и феудализам.

На ниво на кое не постои административен апарат, типови на традиционалната власт се: геронтократијата како систем во кој владее постариот и првобитниот патријархализам каде што владее мажот чија власт е определена во наследните обичаи. Во патријархализмот другарите и првите роднини се претвораат во личен апарат. Но кога овој апарат ќе посегне по одредена власт, се појавува сталешкиот систем (Индија, Кина).

Патримонијалната бирократија е всушност проширување на патријархалното семејство - слугата добива натурална награда и *обедува* на масата со господарот, но и добива земја, или пак рента на одредени посеи. Пример за тоа се римските *rescuium* и *beneficium* кај Каролингите. Системот правно е лабилен, но фактички е доста стабилен и претставува синтеза на

⁶ Ташева М. 1999. *Социолошки теории*, Скопје: Филозофски факултет, стр. 321.

ТЕОРИИ ЗА БИРОКРАТИЈАТА НА МАКС ВЕБЕР И СОВРЕМЕНИОТ ОПШТЕСТВЕН СИСТЕМ

традиционалните правила со самоволие на господарот.⁷ Односот помеѓу господарот и слугите е личен и тие меѓусебно добро се познаваат. Очекувањата на господарот се максимални во поглед на воена и економска помош, а како гаранција на процесот е судската власт која е во неговите раце. Војската се потпира на робови или колонии, луѓе кои за тоа добиват земја (темите во Византија или спахиите кај Османлиите) и на деца регрутирани во војска (османлиски *Yenicei* – нови полкови тур.).⁸

Постојат две главни форми на патримонијализмот во Веберовата анализа. Едниот е сличен на Римското папство каде структура со врвот надолу управува со своите поданици и другиот кој се приближува на западноевропскиот модел на феудализам со авторитети надвор од централната фигура на владетелот. Пример, Франција и Англија во XII век имаат витешка аристократија која резултира со уставна монархија.

Во рамките на патримонијалниот управен апарат постојат различни степени на зависност на членовите: службеник врзан за патримонијалното домаќинство, трибутарен кнез, самоминално зависен владетел на изделено кралство, фактички самостојни владетели во групата со патримонијалната власт.

Патримонијалниот службеник ужива лична доверба и тој сè уште нема утврдени квалификации и компетенции и материјално е врзан со владејачкиот институт на господарот.⁹ Служби во различните економски гранки на патримонијалниот управен бирократски апарат се: куќен лекар, свештеник, трпезник – чувар на залихи, пехарник - чувар на визбата,

⁷ Veber. M. 1/1976., *Privreda i Društvo*, tom prvi. Prosveta: Beograd. стр. 102.

⁸ Исто

⁹ Исто, стр. 115-127.

маршал – чувар на шталите, домар – управник на слугите на дворот.¹⁰

Развојот на чиновничкиот апарат - бирократијата е тесно поврзан со интенциите на господарот за интегрирање на екстра патримонијалната земја, при што се ангажира чиновништво од екстра патримонијално потекло кое не настапува толку во името на господарот колку во името на рационалноста и професионалноста, и појава на високо чиновништво кое претендира на монополизација на службата.

Феудализмот како систем теоријата на Вебер го анализира во два вида: едниот се потпира на стручното и вешто ракување со сопствено оружје за одбрана и освојување, а во другиот вазален однос слугите добиват лена - феуди т.е. поседи и тие стануваат трајно и наследно добро на феудалецот што ги примил. Односите помеѓу господарот и вазалот се договорни и се засноват врз правата на економски понезависно и вооружено ритејство, а кандидатите за служба може да ги купат своите служби потпирајќи се на својата вештина. Носителот на леното има правна автономија на својата територија и слобода со единствена задача која произлегува од договорот да учествува во сите воени походи на господарот и да го поддржува економски. Во Англија се појавува познатиот документ „Големата повелба на слободите“ (Magna carta libertatum) како еден од најзначајните средновековни документи со кој јасно се одредуваат правата и обврските на владарот и феудалните господари.

Во доцниот среден век поради развој на занаетчиството се формираат градовите, а потребата да се воспостави непосредна власт над сите поданици создава паралелен бирократски апарат од чиновници и надзорници со кој се ограничуваат и феудалците. Феудализмот ја дава основата за сталешката држава во обидите да се приспособи леното кон новите форми на управување. Но сталешката држава не

¹⁰ Гризо, Наум Давитковски Борче. 1994. *Наука за управата*, Просвета, Куманово.

ТЕОРИИ ЗА БИРОКРАТИЈАТА НА МАКС ВЕБЕР И СОВРЕМЕНИОТ ОПШТЕСТВЕН СИСТЕМ

претставува природен мост кон бирократскиот систем, наспротив - во одредени околности и го попречува.¹¹

Развојот на централниот бирократски апарат е поврзан со потребата апсолутните монарси да воспостават контрола над трговијата на големите компании и потребата од приспособување на општеството кон новитетите на индустрискиот капитализам. Се појавуваат економски и социјални претпоставки за формирање на модерниот управен апарат. Монополизацијата на економските односи во државата се одразува како меркантилизам и доминација на државата. Државата ги печати парите (банкноти) и инсистира на развиено парнично стопанство и прецизен систем на оданочување. Чиновничкиот апарат затечен во рамките на судската и управната улога без утврдени приходи, како што општеството се развива и конфликтот на спротивностите станува поизвесен, ја наложува потребата од сопственото економско ситуирање и професионална квалификација. Се појавува квантитативна и квалитативна експанзија на административните задачи и техничко-технолошка супериорност на бирократската администрација.

Макс Вебер вториот тип на легитимна власт го нарекува легална или рационална власт. Таа се потпира на норми кои се еднакви за сите граѓани, а притоа граѓанинот се покорува на господарот само во лицето на деперсонализиран поредок.¹² Модерното капиталистичко претпријатие почива на пресметки за неговото функционирање, има потреба и моделира независно судство и управа што функционира според правила слично на машина која не остава простор за ирационални елементи. Вебер не само што нуди историско објаснување за настанокот на бирократијата, туку нуди и нејзин идеален модел.

¹¹ Veber. M. 1/1976, *Privreda i Društvo*, tom prvi. Prosveta: Beograd. стр. 167, 177.

¹² Исто, стр. 167.

Идеал–типот на бирократијата на Макс Вебер има строго утврдени елементи. Легитимната власт се врши со посредство на т.н. бирократски управен апарат. Бирократијата е рационална администрација која претставува најчист тип на легалната власт. Идеалниот бирократски апарат се состои од индивидуални чиновници кои ги исполнуват следните три круга на услови:

Статусно професионални – службениците се именувани и не се директно избрани, а се движат по строго утврдена хиерархија, лично се слободни и се покоруваат само на безличниот систем на правила; имаат строго утврдени квалификации.

Услови на компетенции – личности со стручни квалификации, можност за кариера и обврска да ја одработуваат службата како единствен ангажман и позив.

Услови од договорен карактер – службениците се ангажираат врз основа на слободен избор и врз договор со утврдена плата и животни осигурувања, доволно се далеку од сопственост над средствата за производство и не можат да ја апроприраат службата (не е наследна и не се купува).

Вебер смета дека бирократско–монократската управна власт може да постигне најголема ефикасност и рационалност. На идеал-типот на бирократска организација му нема рамен во прецизноста, постојаноста, строгоста, довербата, по можноста да калкулира резултати за господарот или за заинтересираните лица. Според интензитетот и екстензивноста на постигнатите резултати бирократијата може да одговори на сите задачи затоа што ги поседува следниве карактеристики:

- Постоене на јасно одредена хиерахија на овластувања. Бирократијата изгледа како пирамида со тоа што на врвот се оние со најголема власт и каде што е начелото на командата.
- Пишани правила со кои се определува позицијата на секој работник во службата. Тоа не значи дека

ТЕОРИИ ЗА БИРОКРАТИЈАТА НА МАКС ВЕБЕР И СОВРЕМЕНИОТ ОПШТЕСТВЕН СИСТЕМ

бирокарските должности и задачи се чисто рутинизирани. Колку што е повисок сегментот на организацијата, толку поголем број на разновидни случаи се опфаќа со правилата, што значи бара пошироко толкување.

- Службениците имаат полно работно време и плата. За секого е предвидена плата и таа расте како што расте кариерниот степен, кој пак зависи од квалификациите.
- Постои раздвоеност помеѓу должноста на службеникот во организацијата и неговиот приватен живот. Не само што физички се одделени овие два домени од животот на службеникот, туку тој не може да има друга вокација освен онаа за која е ангажиран. Освен тоа службеникот службата ниту ја наследил ниту ја купил и затоа не може да ја отуѓи.

Според тоа постојат функционални обележја на бирократијата како што се: постоење на прописи и правила, деперсонализам, писменост, тајност и континуитет во службата и структурни обележја како што се: организација, поделба на трудот, хиерархија и тенденција кон монократичност.

Ваквиот модел подразбира статусни симболи за бирократот како што се професионализам, кој од службата создава „позив“, трајност и доживотни бенефиции во поглед на сигурност, специјализирано знаење и обуки, стручен испит како филтер но и иницијација на идните службеници, отсуство на правото на сопственост над средствата со кои работат службениците, покорување на работна дисциплина, стапување во службата со именување, а не со избори, регулирано напредување во рамките на хиерархијата, односно кариерно, и општествен престиж.

Идеалниот модел на бирократијата се заснова на рационалниот пристап кон организацијата и според него произлегува и најлесно се аплицира и применува во секое

претпријатие и секоја модерна стопанска организација. Во нејзините рамки најрационално се врши поделба на трудот, а раководителите се бираат врз основа на знаење. За него се карактеристични јасната поделба на авторитетите, хиерархија на трудот, технички квалификации потврдени со формални испити стекнати порано со обука или образование, поставени а не избрани, со фиксна плата, предвидливост и планирање, дисциплина и контрола која се базира на јасно однапред утврдени правила кои наметнуваат квалитет на услугата и производот. Во таква организација тешко доаѓа до промена, но, затоа пак, лесно доаѓа до незадоволство на работникот чија крајна намера е отвореност и поголема општествена подвижност.

Доследното спроведување на бирократската власт значи нивелирање на сталешкиот углед, а ако принципот на слободен пазар не се ограничува, тоа значи универзална доминација на класната положба (исто 74). Вебер согледува дека бирократијата не настанува ниту со избори ниту со учество во производството со средства и труд. Таа ја поддржува можноста за промена на сталежот. Ако класната припадност е учество во трудот и капиталот, сталежот се состои во потрошувачката и угледот. Учесството во угледен сталеж и престижот е можност за секого кој може да ги исполни условите на квалифицираност и затоа бирократијата се регрутира во својот потенцијал за нивелирање на сталежите.

Во модерната општествена теорија владее мислење дека Вебер најзаслужено укажал за значењето на бирократијата за демократизацијата на модерното општество. Хегел, зборувајќи за администрацијата, и Токвил, за револуцијата и демократијата, се задржале во политичкиот центар како залагање за бирократска и демократска држава и како модел за помирување на општествените противречности. Веберовата анализа покажала дека бирократскиот идеален модел има огромно влијание врз политичкиот живот на современите општества и изгледите за нивна демократизација. Бирократијата израснала во трајна и буквална самообновувачка структура на моќ која не зависи од режимот на политичките

ТЕОРИИ ЗА БИРОКРАТИЈАТА НА МАКС ВЕБЕР И СОВРЕМЕНИОТ ОПШТЕСТВЕН СИСТЕМ

партии и која демонстрира специјализирана вештина надвор од политиката. Во таа оцена се согледува и сомнежот на Вебер во дометот на демократијата.¹³ Но тој сомнеж не ја доведува во прашање демократијата како начело туку го става на испит стварниот облик на политичка власт кој се повикува на неа. Идеалниот тип на бирократија вклучува чиновници кои не се занимаваат со политика, туку управуваат, и тоа го прават непристрасно. Чиновникот ја врши својата работа “*sine ira et studio*“, односно без омраза и наклонетост. Ангажираноста, борбата, страста “*ira et studio*“ е карактеристична за политичарот и политичкото водство. Водството и дејствувањето на политичарот вклучува друг принцип на одговорност. За разлика од него, чиновникот треба да ја спроведе наредбата на која инсистира наредениот орган како да е убеден во позитивниот ефект на наредбата, иако можеби знае дека таа не е најдоброто решение.

Вебер смета дека демократизацијата ја поттикнува бирократизацијата со тоа што придонесува да се намалат традиционалните односи. Тој верува дека сите општества кои ја избрале рационалната администрација избрале бирократија независно од тоа дали се декларирани комунистички или капиталистички. Демократијата, вели тој, е технички неизводлива и редовно се раствора во диктатура на политичкото малцинство, но дека кон демократија мора да се тежнее особено заради контрола над извршната власт. Вебер зборуваше отворено за бирократијата како нужно зло и за нејзините недостатоци, и предвиде дека социјализмот ќе се претвори не во диктатура на пролетаријатот, туку во диктатура на чиновниците (како што излезе на крајот).

Концептот за бирократија на Макс Вебер подоцна е критикуван како крут, полн со непотребна “папирологија“, резистентен на промени, кој придонесува за незадоволство на

¹³ Katunaric Vjeran. 1999. *Maks Veber: Vlast I politika*. Zagreb: Nakla da Jasenacki I Turk.

работникот и нема однос кон него. Исто така, иако бирократската структура во пракса се покажа доста успешна во многу светски компании и одговори на конкурентниот глобален пазар, сепак многу компании ја отфрлија оваа теорија.

За Мајкл Рид, Веберовата анализа на модерната бирократија поаѓа од претпоставката дека располага со одредени структури, политички и културни карактеристики кои ја чинат посебна во однос на другите форми на административна координација и контрола. Според него бирократијата воспоставува функционално незаменлив систем за остварување на капиталистичка држава и таа има систем за контрола на сите текови во општеството и реагира ладно на она што би можело да е позитивно.¹⁴

Овен Хјуз за идеалниот модел на бирократијата на Вебер ќе напише дека не функционира најдобро во сите околности, дека форсира утврден начин на реакција кој се повторува, односно ригиден пристап, па поради тоа флексибилните менаџерски модели сè повеќе се применуваат. Понатаму, испораката на јавните добра и услуги преку бирократијата не е нејзиниот единствен облик, имено постојат субвенции, уредби и договори. Јавноста не е задоволна од одвоеноста на администрацијата и власта. Административците понекогаш имаат повеќе влијание врз јавниот живот отколку избраните функционери. Освен тоа, прокламираната сигурност на административецот веќе не е гарантирана.¹⁵

¹⁴ Reed, M. 2005. *Beyond the iron cage*. Oxford: Oxford University Press, pp. 118-119.

¹⁵ Hughes, O.E. 1994. *Public management and administration*. Macmillan Press.

ТЕОРИИ ЗА БИРОКРАТИЈАТА НА МАКС ВЕБЕР И СОВРЕМЕНИОТ ОПШТЕСТВЕН СИСТЕМ

Големото значење на делото на Вебер се потенцира во критиката како поствеберово учење за бирократијата во рамките на кое може да се зборува за повеќе автори.¹⁶

Мертон пишува за бирократската дисфункционалност особено во делот на предвидливоста. Правилата можат да доведат до неочекувани последици особено ако средствата станат цел сами за себе.¹⁷

Селзник зборува за бифуркација на интересите. Според него дисфункционалноста на бирократијата може да се развие во мафепсаниот круг на експертизата и специјализацијата. Сложеноста на административните задачи предвидува делегација и децентрализација, но ако средствата станат цел сами за себе тогаш делегираните и децентрализирани единици може да работат во контекст на свои цели, во што Селзнер гледа бифуркација на интересите.¹⁸

Гулднер ја оспорува предвидливоста на администрацијата и смета дека не постои идентитет на целите и интересите на бирократијата. Тоа особено доаѓа оттаму што ниските чиновници имаат помала можност за кариера од повисоките.

Но независно од критиките и негирањето, како и без да се преценува делото на Макс Вебер, останува неговата голема заслуга што утврдува модел според кој и денеска се споредуваат и мерат степените на рационалност на административниот апарат на организациите и што неговата теорија е применлива во објаснувањето на современите процеси и односи.

¹⁶ Гризо, Наум, Давитковски Борче. 1994. Наука за управата, Куманово: Просвета, стр. 44-61.

¹⁷ Исто

¹⁸ Исто

Теоријата на Вебер и бирократијата во македонското општество

Македонското современо општество во рамките на концептот за независна република на Балканот се соочува со сите проблеми кои се наметнуваат од подалечната и поблиска современа историја и преживува континуирана транзиција со забрзано темпо на политички и стопански план која може да се обидеме да ја објасниме со комплексот на Веберовата терминологија и знаење.

Терминологијата и поимите од теоријата на Вебер може да бидат во функција на социолошко дефинирање на процесот на настанување на бирократијата во Македонија и поблиско определување на причините за негативната конотација на доживувањето на бирократијата, но истовремено да ги потенцира нејзините афирмативни вредности.

Генезата на бирократијата историски се следи од геронтократијата и првобитен патријархализам карактеристичен за добата на експанзивните македонски царски семејства. Патримонијалната бирократија историски се лоцира до времето на падот на Македонската династија и владеењето на Рим, преминот кон византиските теми и, нешто подоцна, османлиските спахии. Недоволно развиениот систем на феудални односи од страна на Византија и средновековните царства на Србија и Бугарија кои владеат подоцна, придонесува за одржување на патримонијалните односи и родовото уредување, за што сведочи и подоцнежното појавување на племето Мијаци. Развојот на патримонијалната бирократија можел да се одвива како во случајот на западноевропскиот витешки систем кој таму завршил со конституирање на уставни монархии. Тоа е едната форма на патримонијална бирократија, за која пишува Вебер, каде моќта е надвор од централната фигура на владетелот. Но, таа била заменета со реактивниот султанат за кој се карактеристични авторитарните азијатски вазални односи и кој одовде ги регрутирал јаничарските полкови за кои пишува Вебер. Поврзано со тоа, населението најмногу се концентрира околу патријархалната црковна

ТЕОРИИ ЗА БИРОКРАТИЈАТА НА МАКС ВЕБЕР И СОВРЕМЕНИОТ ОПШТЕСТВЕН СИСТЕМ

организација како резултат на што се појавува другиот модел на патримонијална бирократија, за кој пишува Вебер, сличен на системот на римското папство (наречен рум-милет). Тоа го поставува населението во незавидна состојба во однос на бирократијата. Имено, од една страна војводството и сопствените институции се уништени, султанатот го тероризира населението, а од друга страна настанува промената на моделот на патримонијалната бирократија со тоа што единствено прибежиште останува верската хиерархија. Тоа создава негативна конотација и слабо препознавање на бенигните афинитети на администрација. Веројатно афирмативната придобивка од ваквиот развој ќе биде зачувувањето на етничките идентитети.

Понатаму слабиот развој на капитал, односот како предуслов за моќна бирократизација, задржување на занаетчиството и мануфактурниот систем дури и по Првата светска војна, независно дали во рамките на Србија или Бугарија, оневозможуваат развој на администрација. Станува збор за транскрипција на административни модели од централна и западна Европа кои на територијата на Македонија дејствуват анемично.

Идеалниот бирократски модел, односно моделот на легалната бирократија започнува да се гради по современ терк дури во времето на индустријализацијата и електрификацијата и нејзино фундаирање во системот на социјализмот.

Ако ја проследиме оваа македонска бирократија низ трите периоди на економскиот развој на СФРЈ, кој е карактеристичен и за овие простори, и нејзиниот развој во транзицијата и приватизацијата, можеби ќе можеме одблизу да ја идентификуваме создадената популарно наречена “црвена буржоазија” како отуѓена структура од оние во чија полза требаше да работи; отуѓена администрација која ја следеше општата тенденција да зачне нов државен капитализам и самата да се претвори во нова класа како што истакнуваше Ѓилас Милован (1911-1995).

Во рамките на сложената администрација која не ги управуваше само јавните работи туку и производството и услугите кои во другите системи се алоцира во приватниот сектор, се создадоа основите за бирократизација и технократијата на македонското општество. За да се открие генезата на домашната бирократија која ја создаде привилегираната интересна група треба да се разгледаат трите периоди на стопанисување: планирана - централна економија, самоуправен социјализам со договорна економија и периодот на приватизацијата. Улогата што одредени технократски групи ја имаат во процесот на производство им овозможи да бидат отуѓени во текот на планската економија, за подоцна да се промовира и да се наметне делумно пазарната економија како самоуправен систем и на крајот да се изведе приватизацијата на општествената и државна сопственост.

Првите клетки на “техно–групите“ се појавуваат во централното планско производство на ортодоксниот комунизам, кога професионалниот апарат, како што забележува Зоран Видаковиќ, останува врзан за производниот процес, но покажува извесна самостојност во однос на бирократијата на централизмот, која се состои во вештината и техничките знаења. Таквата состојба најде место и во некои македонски романи („Белата долина“ - С. Дракул). Овде се исполнува основниот Веберов предуслов за појава на бирократија, имено забрзаната индустријализација предизвикува растење на капацитетите и потребата од рационално администрирање.¹⁹

Вториот период е период на воведување самоуправен социјализам. Тоа е прокламирано како „чисто работничко управување“. Во овој период децентрализираните групи доспеваат до политичката моќ. Подоцна овие интересни групи на технократи и бирократи ќе се потпрат на проширена репродукција - дел од средствата влегуваат во купопродажен

¹⁹ Vidaković, Z., 1971. *Korak nazad, dva koraka napred*, Beograd: Komunist.

ТЕОРИИ ЗА БИРОКРАТИЈАТА НА МАКС ВЕБЕР И СОВРЕМЕНИОТ ОПШТЕСТВЕН СИСТЕМ

систем; институтот на цените, даноците и доходот ќе им овозможат да станат доминантни во целокупниот општествен живот. Ги акумулираат средствата на општествениот фонд за развој, се појавуваат како мецена на образованието, на уметноста и спортот.

Подоцна беше воведена и пазарна економија во прегратките на државата или т.н. договорна економија што претставува уште едно ликвидирање на самостојното одлучување на работникот и граѓанинот и негово подредување на бирократијата. Во договорната економија директорите на фирмите ја обезбедуваат наемнината за да добијат кредити. Кредитите се најчесто неконверзивни, но не ја исполнуваат целта. Крајниот ефект е сиромашење на работникот и на државата и богатење на поединци.

Следното трансформирање беше она во кое државната сопственост беше преземена од страна на фирмите во име на работникот. Внатре настануваше отуѓување како релативен вишок, а со самото тоа што работникот најде егзистенцијален спас во пазарниот дел на стопанството – апсолутниот вишок се појави веднаш. Тоа беше показател дека во државата постои нов staleж кој ги експлоатира работниците. Затоа судирот на работникот со директорот е постојан. Директорите ги користат сите средства за да се справат со синдикатот. Работникот кој пред целиот свет се перципираше како “диктатор“, беше во независна положба во сопствената “диктатура“.

Овде треба да се потенцира учењето на Вебер во делот за staleжите дека доколку класите се дефинираат во однос на средствата за производство, staleжите истовремено се дефинираат во однос на потрошувачката и угледот. Угледот, пак, е врзан со физичкото неработење и некреативност. Вебер пишува како центлмените кои се појавуваат во западна Европа немаат намера да бидат претприемчиви, а социјализмот поддржуваше токму такви односи. Таквото однесување на дел од населението ја предизвика работничката класа да се идентификува со сонот за припадност кон новиот staleж и во

негово име да ја негира граѓанската класа за што сведочи и слабиот интерес за градската архитектура како модел на идентификација. Но, кога општеството се оптовари со неподвижност и затвореност, системот на бирократијата налагаше промена.

Следува периодот на напуштање на социјалистичкото уредување однадвор и промените на системот на администрацијата однатре. Демократијата и приватизацијата во еден сооднос на нереални односи на базата и надградбата во транзицијата создадоа група со претензија да го контролира целокупниот економски и политички живот и општествената надградба.

Наследената бирократија од претходниот систем, нејзините навики и силата во општеството поради потребата од својата транзиција произведе општа состојба на транзиција и го заочи економскиот и политичкиот развој на земјата. Имено оној што во такви услови се предметувал не може да биде носител на иницијативноста на едно општество, ниту во производноста ниту во надградбата, било политичка или културна. Се случи пад на индустриското производство, осиромашување на граѓаните, намалување на демографските параметри по сите основи и миграции, губење на редица домашни фирми пред налетот на глобалната корпоративна глобализација, губење на редица домашни брендови, пропаст на туристичките локалитети, запустеност на културниот процес, страв од инвестиции и од конкуренција. Поради нагласениот судир со партократијата од минатиот систем, предизвикано е назадување во политичката култура и непознавањето на основните правила на политичката социологија и покрај тоа што беше избегнат поширок судир, сепак конфликтите беа присутни.

Ова секако сведочи за влијанието што бирократизираната администрација од стариот систем го имаше врз почетоците на демократскиот процес во земјава.

Денеска може да се зборува за бирократија како голема и себична администрација, составена од професионалци кои

ТЕОРИИ ЗА БИРОКРАТИЈАТА НА МАКС ВЕБЕР И СОВРЕМЕНИОТ ОПШТЕСТВЕН СИСТЕМ

искусно умеат да раководат со одредени процеси. Граѓаните ја перципират шалтерската администрација како бирократија. Дури се пишува за спортска бирократија, за културна бирократија, за студентска бирократија; речиси во секој сегмент на општеството се лоцираат кариеристи без чувство за граѓаните и за новите инвеститори и иноватори, со што се потенцира дека луѓето одговорни за спроведувањето и имплементацијата на политиката на речиси сите нивоа не се доволно агилни, туку се себични и создаваат негативен публицитет.

Токму поради тоа во нашето општество е потребно поголемо учество во државничките работи на оние што дозволуваат да ги контролира народот, да се постават традиции на политички вредности на владеењето, сè повеќе иноватори, претприемачи во производството, снаодливи и проникливи групи кои ќе го претстават реално граѓанскиот интерес, поголема можност човекот да дојде до израз во институциите без да биде условуван и прекинуван од бирократизираната администрација, односно до поголемо значење на развојот на политичката култура.

За да видиме колкаво е значењето на овие Веберови постулати во објаснувањето на современото општество треба да се обидеме да изградиме едноставна модерна организација без нивна примена – што е практично невозможно мисија.

Библиографија

- Veber. M. 1/1976., *Privreda i Društvo*, tom prvi. Prosveta: Beograd.
- Vidaković, Z., 1971. *Korak nazad dva koraka napred*, Beograd: Komunist.
- Гризо Наум Давитковски Борче. 1994. *Наука за управата*, Куманово: Просвета.
- Katunarić Vjeran 1999 Maks Veber, Vlast I politika, Naklada Jasenacki I Turk, Zagreb.
- Климовски Саво, 1999. *Политички Систем*, Скопје : Правен факултет.
- Rauch, J., Evans, P. 1999. *Bureaucracy and Growth: A Cross-National Analysis of the Effects of "Weberian" State Structures on Economic Growth. American Sociological Review*, Vol. 64, 748-765.
- Reed, M. 2005. *Beyond the iron cage*, Oxford University Press.
- Stojanović, Đ. 2012. Contemporary understanding of public bureaucracy. *Politička revija*, 11(1), 1-29.
- Ташева М, 1999, *Социолошки теории*, Скопје: Филозофски факултет.
- Хејвуд, Ендрју. 2009. Политика. Скопје: Академски печат.
- Hughes, O.E.1994. *Public management and administration*. Macmillan Press.
- Стојановски, Страшко 2012. „Веберова теорија на власта: Типови на легитимна власт“, Во *Годишен зборник на Правен факултет*, бр. 3. Штип: Универзитет „Гоце Делчев“-Штип.
- Трајков, Петар, 1998, *Последното отуѓување*, Скопје.

Кратки биографии

Боби Гидиоски е роден на 04. 09. 1974 година во Прилеп. Основното и средното образование го завршува во Македонски Брод. Во 2013 година дипломира на Правниот факултет при Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип на насоката Применета политика и дипломатија - Модул Европско право. Во моментот е студент на последипломски студии на групата Студии по политика при Институтот за општествено-хуманистички науки во Скопје. e-mail: mvr_bobi@hotmail.com

Страшко Стојановски е роден на 02. 11. 1981 година во Скопје. Во 2014 година дипломира на Институтот за историја при Филозофскиот факултет во Скопје. Магистрира во 2007 година на Институтот за социологија при Филозофскиот факултет во Скопје, а во 2011 докторира на истоимениот Институт. Во моментот е вработен како Доцент на Правниот факултет, при Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип, како дел од катедрата за Политички и правно-политички науки. e-mail: strasko.stojanovski@ugd.edu.mk

Ана Никодиновска Крстевска е родена на 31. 05. 1980 во Скопје. Дипломира во 2005 година на Универзитетот „Ориентале“ во Неапол, Италија. Магистрира во 2006 година на Универзитетот во Болоња, Италија. Својата докторска дисертација ја одбрани во 2015 година на Филозофскиот факултет во Скопје од областа на Студии за Европски интеграции. Во моментот е ангажирана како Доцент на Правниот факултет, при Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип, во рамките на катедрата за Меѓународни односи и право на Европска унија. e-mail: ana.nikodinovska@ugd.edu.mk

Јован Ананиев е роден на 21. 01. 1978 година во Кочани. Во 2006 година докторира на Институтот за социолошки и политичко-правни истражувања во Скопје, во областа на Политичките науки. Од 2007 година е ангажиран како професор на Правниот факултет при Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип. Во моментот ја извршува функцијата Декан на Правниот факултет при Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип. e-mail: jovan.ananiev@ugd.edu.mk

Оливер Митев е роден на 6 јули 1978 година во Јесенице, Р. Словенија. Основното и средното образование ги завршил во Пробиштип. Во 2005 година дипломирал на Катедрата за Историја, на Филозофскиот факултет при Универзитетот „св. Кирил и Методиј“ во Скопје. Во 2015 година магистрира насоката Применета политика и дипломатија на Правниот факултет при Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип. e-mail: o_mitevpr@yahoo.com

Душко Петров е роден на 10. 12. 1984 година во Велес. Во 2012 година дипломира на Правниот факултет при Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип на Правосудна насока, со што се стекнал со 300 ЕКТС. Во 2014 година го положил Правосудниот испит. Истата година магистрира на Правниот факултет при Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип, на Правосудна насока. e-mail: petrov_dusko@hotmail.com

Петар Трајков е роден на 25. 01. 1976 година во Струмица. Основното и средното образование го завршил во Струмица. Во 2013 година дипломира на Правниот факултет при Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип, на насоката Применета политика и дипломатија-Модул Европско право. Во моментот е на последипломски студии на Правниот факултет „Јустинијан Први“ во Скопје во областа Право на интелектуална сопственост. e-mail: trajkovpetar@yahoo.com